కవిరాజశిఖామణి

స్వర్గీయ

శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారికి

భక్తిపూర్వకముగా

సమర్పితము.

విషయసూచిక

అనువాదసారస్యము

స్వతంత్రకావ్యరచనమునందువలె ననువాదరచనమునందుఁ గవీశ్వరునికి స్వేచ్ఛ యుండదు. కథావస్తువు స్వకపోలకల్పిత మయినప్పుడు కవీశ్వరుఁడు స్వైరవిహారి! అతఁడు నడపిన ట్లెల్ల కథ నడచును. అతడు తలఁచిన ట్లెల్ల తలఁపు మలఁగును. ఈ స్వాతంత్ర్య మనువాదరచనములో నతని కుండదు. అనువాదపుసంకెల లతని స్వతంత్రభావతరంగముల నదుపులో నుంచును. అనువాదరచయితకు భాషమాత్రమే తనది; భావము కాదు.

తెలుఁగుకవుల యనువాదరచనములు పయితిరున మూలమునకు దాస్యము చేయలేదు. కథావస్తువు సంస్కృతమూలకమే యయినను మూలమునకు నుక్కికి మక్కి యనువాదము తెలుఁగుకవుల లక్ష్యము కాదు. మూలములోని కథావస్తువును తెలుఁగులోనికిఁ దెచ్చుటతో వారికిఁ దృప్తి లేదు. మూలకథావస్తువుతో, మూలమునకు మెఱుఁగు తెచ్చునన్నివేశములతో, సరససంభాషణాదికములతో, స్వతంత్రముగాఁ గావ్యమును సవదరించుటయందే వారికిఁ దృప్తి. అదియే వారికాదర్శము. ఈ లక్ష్యసిద్ధిప్రయత్నములో వారి గుఱికడ్డు తగులుచున్న మూలఘట్టములను దొలఁగించుటకుఁ గూడ వారు వెనుదీయరు. రససంపాదనమునకై, యౌచితీపరిపోషణమునకై మూలము త్రొక్కనిత్రోవలు కూడ వీరు

ద్రొక్కుదురు. మనలను లక్ష్యమును పొందించుచో నవి యమూలకము లని యాడిపోసికొనునరసికులు మనలో మాత్ర మెవ రుందురు? తెలుఁగుకవీశ్వరులలో నన్నిచోడఁడు, తిక్కన సోమయాజి, శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁడు ననువాదరచనముల యం దిట్టి స్వాతంత్ర్య మవలంబించినవారే.

నన్నిచోడమహాకవి కుమారసంభవములో రసనిర్వహణమునకై, యౌచితీపరిపోషణమునకై కవీశ్వరుఁడు మూల గ్రంథము నతిక్రమించినసందర్భములు కలవు. ఆయా సందర్భములలో నాయాయి ఘట్టములను నిశితముగాఁ బరిశీలించిన వారికి మూలము నతిక్రమించి క్రొత్తపుంత పట్టుటకుఁ గవీశ్వరునికిఁ గలిగినయావశ్యకత యెట్టిదో గోచరము కాఁగలదు. కుమారసంభవములోని యమూలకఘట్టము నొకదానిని మాత్రము గైకొని యేయే కారణములవలన నది యచట నమూలక మయినను నావశ్యక మయ్యెనో పరిశీలింతము.

మూలములో—బ్రహ్మదేవుఁ డింద్రాదిదేవతలకుఁ దారకాసురవధోపాయమును, నందుకై మునుముందు చేయవలసిన కార్యమును జెప్పి యంతర్ధాన మయినాఁడు. అప్పుడు—

'తత్ర నిశ్చిత్య కందర్ప మగమత్ పాకశాసనః
మనసా కార్యసంసిద్ధా త్వరాద్విగుణరంహసా'—

దేవేంద్రుఁడు కందర్పుఁడే యిందుకుఁ దగినప్రయోజకుఁడని యతనిఁ దలఁచినాఁడు. వెంటనే మన్మథుఁడు—

'అథ సలలితయోషిద్భ్రూలతాచారుశృఙ్గం
రతివలయపదాఙ్కే చాప మాసజ్య కణ్ఠే

సహచరమధుహ_స్తన్య_స్తచూతాఙ్క_రాస్త్రః
శతమఖ ముపతస్థే ప్రాఞ్జలిః పుష్పధన్వా'

ప్రాంజలి యై దేవేంద్రునెదుట సాక్షాత్కరించినాఁడు. అప్పు డతనివెంట నున్నవాఁడు హ_స్తన్య_స్తచూతాంకురాస్త్రుఁడు, సహచరుఁడు, మధుఁడు మాత్రమే. దేవేంద్రుఁ డతనియెడఁ-బ్రయోజనాపేక్ష చేత నేయనుకొనుఁడు-ప్రత్యేకాదరము చూపి తనయాసనమునకుఁ జేరువ నతనికిఁ బీఠ మొసఁగి సత్కరించినాఁడు. పాపము! దేవేంద్రుఁ డందఱిలోఁ దన కిట్టి సత్కారము గావింపఁగానే కందర్పునికి బుజములు నాలుగై నవి! అంతలో సంతోషముచే నుప్పొంగి పోయి—

'తవ ప్రసాదాత్ కుసుమాయుధోఽపి
సహాయ మేకం మధు మేవ లబ్ధ్వా
కుర్యాం హరస్యాపి పినాకపాణేః
ధైర్యచ్యుతిం కే మమ ధన్వినోఽన్యే !'

అని సవాలు చేసి మీసము దువ్వినాఁడు. దేవేంద్రుఁ డిదే యదన నని యతనిని గొండమీఁదికి నెక్కించి సన్నగాఁ బని వినిచినాఁడు. అంతతో నూరకొనక,

'ఐరావతాస్ఫాలనకర్కశేన
హస్తేన పస్పర్శ తదఙ్గ మిన్ద్రః'

బుజము తట్టి పురి యెక్కించినాఁడు. ఇంద్రుని పాచిక బాగుగా పాఱినది. మన్మథుఁడు—

'స మాధవే నాభిమతేన సఖ్యా
రత్యా చ సాశఙ్క మనుప్రయాతః

అజ్ఞవ్యయప్రార్థితకార్యసిద్ధిః
స్థాణ్వాశ్రమం హైమవతం జగామ'

రతీమాధవులతో హిమవంతమునకు బయలు దేఱినాఁడు. ప్రాణములు పోయినను సరే, దేవకార్యము నెఱవేర్తు నని యప్పటి యతనిపూనిక! పాపము! రతీమాధవుల కీ కార్య మిష్టము కాదు. ఎదు రాడుటకు వారికి దిటవు చాలదు. అందును దేవకార్యము! మన్మథుఁడా దేవేంద్రుఁడు త్రావించిన స్తోత్రసుధను ద్రావి యా కైపులో నున్నాఁడు. అతని కప్పా డేడలు తెలియదు! అందుకనియే వారు చేయునది లేక 'సాహాయ్య'ముగా నతని వెంట బయలు దేఱినారు.

ఈ చోట నన్నెచోడుఁడును సాశఙ్కుఁ డయినాఁడు. అతనికిఁ గలిగినశంకలు మూఁడు! మూలములో—ఇంద్రా స్థానమునకు మన్మథుని వెంటఁ బోయినవాఁడు, నతని వెంట నుండినవాఁడు వసంతుఁ డొక్కఁడే! హిమవంతమునకుఁ బోవు నపు డీ రతి యెక్కడినుండి వచ్చినది? ప్రయాణమునకు ముం దతఁ డింటికిఁ బోయి రతిని వెంటఁ గొనిపోయినాఁ డన వలయును. లేకున్న నింద్రుఁడు తన్నుఁ దలఁచినట్లే తాను రతిని దలఁచి సంకల్పముచేతనే యామెను దనయెదుటికిఁ దెప్పించు కొనినాఁ డనుకొనవలయును. ఇంత సాహసకార్యము పూను కొనువాఁడు తుదకు మాటవరుస కయినను రతితోఁ దన ప్రయాణవిషయ మెఱిఁగింప వలదా? పోనిండు. రతి యయినను దన మగనిపూనిక యెఱిఁగి, మగనికిఁ గలుగఁగల ప్రమాదమును శంకించి, యందుచేఁ దనకు సంభవింపఁగలదుఃస్థితి దలఁచుకొని

మగనికిఁ దన దిగులునెగులు తెలుపకుండునా? రతికి మన్మథుని కార్యసాధకత్వమున గట్టివిశ్వాసము కల దందు రేమో! అతనిలోఁ దన కెంత విశ్వాస మున్నను, నతఁ డెంత కార్యచతురుఁ డైనను రతి యాఁడుది గదా! ఆమె యబలాత్వ మెక్కడికిఁ బోవును? తెగఁబడి ముందునకు సాఁగిపోవుచున్న మగనిమాటవరుస కయినను—తన మాట చెల్లుబడి యయినను గాకుండినకు దనకు నిమిత్తము లేదు—సతీధర్మముదృష్టితో నయినను వారింపవలదా?

ఇవి నన్నిచోడునికిఁ గలిగినశంకలు! అందుకయి యే యతఁ డీపట్టున 'రతిమన్మథసంవాదము'ను సృష్టించినాఁడు! ఈ ఘట్టములో నీ కల్పనము ఔచితికి జీవము పోసినది! కావ్యమున రసము నిర్వహించినది!

ఈ కల్పనమే లేకున్న—ఈ సంవాదసృష్టియే జరుగకున్న—నీ కావ్యములోని రతి యొక బ్రహ్మాడు. స్వాతంత్రవ్యక్తి లేనిది.

నన్నిచోడుని కుమారసంభవములో—

అమరేంద్రుఁ డమరావతికి వచ్చి పచ్చవిలుతుని రావింపఁ బుచ్చినాఁడు. కుసుమాయుధుఁడును దదాజ్ఞాప్రేరితుఁడై యాక్షణమ కదలి –

'పూవుల తేరు జక్కవలు
పూన వసంతుఁడుఁ దాను నెక్కి కీ
రావళి గోకిలాళి మల
యానిలముం దనుఁ గొల్చి పొల్చి రాఁ

గా వరమీన కేతనము
    గ్రాల నలిప్రజశంఖ కాహళా
రావములుం జెలంగ నమ
    రావతికిం.........'

రాజోచితముగాఁ జనుదెంచినాఁడు. అప్పు డాతనివెంట రతి లేదు. కాకున్నను రాజాస్థానమునకు రతిరాక యంత సరసము కాదు. సురరాజును ముదితహృదయుం డై 'సముచితాసనతాంబూలదానసన్మానాదులచే మన్మథునిఁ బ్రహృష్టమనస్కునిఁ జేసినాఁడు. అంతటితో బుగ్గలు పెరిఁగి మన్మథుఁడు మహోత్సాహముతో—

'వెరవున భుజశౌర్యంబున
సురవల్లభ! పనుపు నీవ చూడఁగఁ బరమే
శ్వరు నైన నోర్తుఁ బెఱసుర
నరఫణిదివిజాధిపతులు నా కెదురుదురే?'

—యని బడాయి కొట్టినాఁడు. అంతటితో నింద్రుఁడు తన సోదె నంతయు వెడలఁ బోసికొనినాఁడు. మన్మథుఁడు పాపము! ఆ మహోత్సాహములో విజృంభించి—

'పరముతపం బడంచి మఱి
    పార్వతియం దనురక్తుఁ జేయు మా
యిరువురకుం గుమారుఁ డుద
    యించిన మాపగ దీఱు నంచు న
చ్చెరువుగ నన్ని దొంతులును
    జెప్పఁగ నేటికి? వానిపై సురే

శ్వర ! ననుఁ బంపు మీకుఁ జ...
చంపెద మీపగ దీఱఁ దార...
తారకు నోర్వఁగ వేఱ కు
మారకుఁ బడయంగ సంగమము సేయను ముం
వారలపైఁ బంపనినాఁ
డారిపుపైఁ బంపు మాత్రఁ డధికుఁడె నాకున్ ?'

అని సులభోపాయము చెప్పివేసినాఁడు !

తారకు నీక్షణములో నిగ్రహింపఁ గలనే. ఇందుకై పార్వతీపరమేశ్వరులకు సంగమము కలుగఁజేసి, వారికి బిడ్డఁడు పుట్టి, యతఁడు పెద్ద పెరిఁగి, తారకు సంహారించుటవఱకు నేల కాచుకొని యుండవలయును? ఇప్పుడే యొకచిటికెలో నీ కార్యము తుదముట్టింతునే యని యతని యాతురత. ఇది యెటు లున్న దనఁగా—మన స్నేహితుఁ డొకడు మన కొక కార్యముఁ జెప్పె ననుకొనుఁడు. అతనికి సహాయము చేయవలయు ననునాతురతలో మన మతనికి 'ఇంత ఎందుకోయి? సులభంలో అయ్యేపనికి?' అని అతనికి నుపాయము చెప్పిన ట్లున్నది. అతఁడు వెంటనే 'అది కాదోయి! ఆమాత్రం నాకూ తెలియక పోలేదు. అలా చేస్తే యీ చిక్కు ఉంది' అని తెలియపఱచి మన సలహా నుపేక్షించినట్లుగానే యిక్కడ నింద్రుఁడు 'నీ కసాధ్యం బెందును లేదు. ఐనను బరమేష్ఠివచనం బలంఘనీయం బగుట నిదియ మనకుఁ గర్తవ్య' మని యొడంబఱచినాఁడు. ఇది యమూలకమే యయినను లోకసహజముగా నుండి మూల మునకు మెఱుఁగు తెచ్చుచున్నది.

గా వరకు దర్పకుఁడు దర్పించి—
'శూలి సేకొన్నతప మెల్ల నాలిసేసి
యతని దేహంబునందు సా మాలిఁ జేసి
కామకింకరుఁ జేసి నాకడిమి నెఱపఁ
గంటి, నీ ప్రస్తవము దీర్పఁ గంటి నెలమి'

నని తాంబూలము గైకొని దేవేంద్రునికడ సెలవు పుచ్చుకొని వసంతునితో నింటిమొగము పట్టినాఁడు.

పాపము! రతి యిక్కడ మతి తల్లడిల్లి పతి రాకయ వార్చుచున్నది. తనతో సుఖగోష్ఠీవినోదములఁ బ్రొద్దు పుచ్చుచున్నమగని దేవేంద్రుఁ డెందుకో పిలిపించినాఁడు. కారణము తెలియదు. దొరలచిత్తము ప్రమాఁకులనీడ. దీనికిఁ దోడు 'అంతకంత కద్భుతములు దుర్నిమిత్తములు' పుట్టినవి. అందుచే నెంతయు బెగ్గలించి దుఃఖిత యయినది. ఏదో పనిబడి యధికారి యుద్యోగిని బిలువ నంపినపు డతనిసతీమణి పొందు సంతాపమువంటిదే యిది. ఇంతలో మన్మథుఁడు చనుదెంచినాఁడు. అపుడు—

'పతిఁ జూచి రతి నిజాంత
ర్గతఖేదం బెలమి మఱపుగా నిడి కాలో
చితవచనాంతరముల సుర
పతి గడు వెస నిన్ను నేమిపని రాఁ బనిచెన్ ?'

అని తఱిమి యడిగినది. 'తనకు దుర్నిమిత్తంబులు నిర్నిమిత్తంబ పుట్టుట' యెఱిఁగించి దీనాననయయి 'నీపోయి వచ్చిన కార్యం బెఱింగింపు' మనినది. మనసిజుఁడు 'పెద్దయు విశేషము

లే' దని తాను బరమేశ్వరుని తపోభంగమునకు మెయికొని వచ్చుట నెఱిఁగించినాఁడు. ఇది విని రతి యదరిపడినది.

'మన కులదైవ మర్క మన్న న లేదేనిఁ
త్రిభువనారాధ్యుఁ డర్క తెంక లేక
పరమయోగాత్ముఁ డర్క భక్తి లేదేనియు
సర్వేశ్వరుం డనుశంక లేక
యజశిరోదళనుఁ డన్న దరు లేదేనియుఁ
గాలారి యనునోటికండ లేక
విషమాంబకుం డనువెఱపు లేదేనియుఁ
బ్రళయాగ్నిరుద్రుఁ డర్క భయము లేక
పంచె నట్టి యుగ్రుపై నిన్ను నది మీఁదఁ
బోయి తనకు లగ్గబోయి లగ్గ
వచ్చునే ప్రధానవైరేణ మరణంబు
ధ్రువ మనంగ వినఁడె దివిజవిభుఁడు.'

అని యీ పూనికకుఁ గారకుఁ డగుదివిజవిభునిఁ దూలనాడినది. అంతతో నూరకొన లేదు.

'ఆనాకంబునఁ గలయ
మ్మానిను లందఱును నీకు మన మిడి యున్కిన్
దాని సహింపక సురవిభుఁ
డీనెపమున జంపఁ దలఁచి యీ పనిఁ బంచెన్.
నినుఁ జూచినకన్నుల సుర
వనితలు దనుఁ జూడకున్న వాసవుఁ డలుకం
జని చా నిన్ బంచిన జాఁ
జనునే? యాతనిచలంబ సాధ్యము గాఁగన్'

అనినది. సురవిభుఁ డీతనిఁ బంచుటకుఁ గారణ మిదియే యని రతి యభిప్రాయము. రతికిఁ దనమగని సౌందర్యముపై నెంత విశ్వాసము! ఇట్టి సందర్భములయం దాఁడువారి కిట్టి కారణములే తోఁచుట సహజము.

ఈ పూనిక తగ దనుతలఁపునకు రతి తన యత్త మామల 'ఓటు' కూడఁ దానుగానే కయికొన్నది.

'త్రిదశులు విల్చి పంపు టాక
తేజముగాఁ గొని దేవదేవు నె
ల్లిదముగఁ జెప్పి యింత గొని
లేవడి లేచెదు ప్రాణగొడ్డ మా
డెదు మది నోటికండ సెడి
దెప్పరికంబులు సేసె దిట్టిగ్రో
వ్వేదములు దక్క మీపలుకు
విష్ణుఁడు లక్ష్మియు విన్న మెత్తురే?'

మీ తలిదండ్రులు విన్న దీని నే మందురు? అని తన మాటపైఁ గాకున్నను దలిదండ్రులకు వెఱచి యైనను నతఁడు తన పూనిక మాను నని యామెతలఁపు. ఇట్టి సాహసకార్యమునకుఁ జూచి చూచి యతని తలిదండ్రు లొడఁబడఁ జాల రని యామెకుఁ దెలియును. కడకు 'రుద్రున కులుక పైఁ జని చెనయుట శిఖిశిఖల మిడుత చెనయుట గాదే' అనినది.

మన్మథుఁ డిది విని—

'ఏ నలరమ్ము లొడ్డఁ బరమేశ్వరు
చిత్తము గొరిచిత్తముం

దాన కరంగి కూడ మఱి దానికి
సందియ మేల వెండియుం
బూనెద మూఁడులోకములఁ
బుట్టనిపూనికి వారిమేనులు
న్మానుగఁ గూర్తు నొక్కటిగ
మార్గణకౌశలభావ మేర్పడన్ '—

అని మీఁదు లేక పలికినాఁడు.

శ్రుతి మించినది. రతి యిఁక లాభము లేదనుకొన్నది. కర్తవ్యబోధ కావించుటయే తనకుఁ గర్తవ్య మనుకొన్నది. పరమేశ్వరుని మాహాత్మ్య మెఱిఁగించి తన మగఁడు తన యశక్తతను గుఱుతించునటుల చేయ వలయు నని యామె ప్రయత్నము. అందుకై పరమేశ్వరునికిఁ, దన ప్రాణేశ్వరునికిఁ గలయంతరమును రూపించుచున్నది.

'అతని శరాసనంబు గన
కాచల, మిక్షుశరాసంబు నీ,
కతనికి నమ్ము పాశుపత,
మంటినఁ గందెడుపూవు లమ్ము నీ;
కతఁడు పురాపహారి, విర
హాతురపాంథజనాపహారి నీ,
వతనికి నీకు 'హస్తిమశ
కాంతర' — మనినది.

నీ మృదుపుష్పకాండనికర మీశుఁ దలఁచుమహాత్ముల హృదయములపై నే పని చేయఁజాలవు కదా! ఇఁకఁ బరమే

శ్వరునిపైఁ బని చేయునా యేమి? యని తేలనాడినది. అంత టితోఁ బోలేదు.

'ఆఁడుదాన నబల నైననే నించుక
యలిగి చూచుడును భయమునఁ దలరు
దుగ్రు నుగ్రలోచనోద్భూతవహ్నికి
నెదిరి నిలువ నీకు నెంత కొలఁది?'

యని యతనియశక్తత నతని మనసున కెక్కఁ గొలిపి నది. ఇంతపాటి పిఱికివాఁడ వీ దొడ్డకార్యము నెట్లు పూనితి వని చెప్పుట యిది—

'నీ పరివారమును, నీ యాయుధాదికమును నమ్మి యుగ్రుపైఁ బోకు సుమా! అవి నిన్ను నట్టేట ముంపఁగలవు. వానిని నమ్ముట కుక్కతోఁక పట్టుకొని గోదావరి యీఁదుట. నీ పరివారపుబండారము బయటఁ బెట్టెద నిదిగో చూడు' అని—

'కొని బాలు రైనను దిని పిప్పి యుమిసెడు
చెఱకు విల్లని నమ్మి చేతఁ బట్టి
మొలఁతల తలవెండ్రుకలఁ బొంది కందెడు
నలరుపుష్పము లమ్ము లని తలంచి
తలిరాకు లైనఁ గదల్ప నోపనిమంద
పవనుండు నొక పెనుప్రాపు గాఁగ
నబలలు సోపిన నాకాశమునఁ బాఱు
నలిశుకములు మూలబలము గాఁగ

నెంత వేసవి ముట్టిన నెండఁ గమరు
ననువసంతుఁడు దగుసహాయంబు గాఁగఁ
గాకిపిల్లల కోడుపికములు పోటు
మగలుగా నుగ్రుపైఁ బోవఁదగున? మదన!'

అనినది. మగని యశక్తత నతనికి రూపించుటతో నామెపని ముగియ లేదు. ఎదిరి సామర్థ్యాదికమును, శత్రు భయంకరత్వమును రూపించిననే తన వాదమునకు బలము చేకూరినట్లు. అప్పుడు గాని మదనుఁడు తన పూనికనుండి విరమింపఁడు. అందుకై యీశ్వరమాహాత్మ్యమును—

'హరికంకాలము చేతిముద్ర, దివిజేం
ద్రాస్థుల్ సుభూషావళుల్
గరళం బభ్యవహార, మంతకతను
త్వారంబు మైపూఁత, పం
కరుహాసీనశిరఃకపాల మురుభి
క్షాపాత్ర గా, విశ్వసం
హరు వర్తించుమహావ్రతోపహతి సే
యం బూన నీప్రాప్తియే?'

అని ప్రతిపాదించుచున్నది. ఇందుఁ జెప్పఁబడిన వన్నియుఁ బరమేశ్వరునిప్రతాపక్రీడలే!

పాపము! రతి గావించిన యీ యుపన్యాస మంతయు బూడిదలోఁ బోసినపన్నీ రయినది. మదనుఁడు తన మాట చెవిఁ బెట్ట లేదు సరికదా తన సామర్థ్యము చాటఁ దొడఁగి నాఁడు. అశేషదివ్యశక్తు లెంత శేషంబు లయ్యును నతి

కోమలం బైనకామశక్తికి లోనై మృదుభావంబునం బొందు నఁట! మఱియు,

'అదిమి పట్టినఁ గఠినమైనఁ జదియునట్టి
కడిఁదిబలు లగుమగలొత్తి కౌఁగిలింపఁ
గుసుమకోమలు లగుసతు లోర్చుకొనుటకుఁ
గనియు నెఱుఁగవె విపరీతకామశక్తి'

యనుచున్నాఁడు. ఇందుకై యజునివరము కూడఁ దనకుఁ గల దని యతఁడు రతిని నమ్మించుచున్నాఁడు.

'ఆరయఁగా స్త్రీపురుషా
కారములై చిత్తవృత్తి గలిగినఁ జాలుఁ
వా రెల్లఁ గామవశు లగు
వా రని నియమించి నాకు వర మజుఁ డిచ్చెన్.'

ఈ మాటతో మదనుఁడు తన సతి నొడంబఱచినాఁడు. రతి యొడఁబడినది. మదనుఁడు పరివారముతో హిమవంత మునకు బయలుదేరినాఁడు—ఇది కథ.

ఈ పట్టున నీ రతిమన్మథసంవాద మమూలక మయి నను రసవంతమై, హృదయంగమమై, యౌచితీపరిపోషకమై, రతిని జక్కఁగాఁ జిత్రించినది. మదనుఁ డిందుఁ దన ప్రయాణ మును బ్రతిషేధించుచున్నసతి నొడంబఱచి స్వామికార్య ప్రవణుఁ డయినాఁడు. ప్రతిషేధము బలవత్తర మయ్యు మద నుఁడు తనమాటపై నెట్లు నిలిచెనో యిది తెలుపుచున్నది. ఈఘట్టము మదనుని పూనిక నొక యొఱగల్లై పరీక్షించి యతనికి లోకోత్తరత్వమును జేకూర్చుచున్నది.

కవితా శిల్పము

ప్రతిభావ్యుత్పత్తులలో ప్రతిభ గరీయసి. తొలిది దైవదత్తము; జన్మాంతరసుకృతలభ్యము. మలిది నిరంతరకృషిసాధ్యము. ప్రతిభ చాలనివాఁడు వ్యుత్పన్నుఁ డయ్యుఁ బ్రకాశింపఁ జాలఁడు. ప్రతిభావంతుఁడు వ్యుత్పన్నత కొఱవడినను బ్రకాశించును. కవి, శిల్పి కివి రెండును రెండుకన్నులు!

శిల్పము — కవిత — ఇవి రెండును రెండు విశిష్టకళలు! ఒకటి దృగ్గోచరము. మఱొకటి మనోగోచరము. తొలిది భౌతికపదార్థనిర్మితి. మలిది వాఙ్నిర్మితి. ఒకటి లౌకికరసానుభూతిని సాధించును. మఱొకటి యలౌకికరసానుభూతిని దన్మయులఁ జేయును. కాఁగా, శిల్పకారునకును, గవీశ్వరునకును బ్రతిభావ్యుత్పత్తులు రెండును సమానములే. పర్యవసానము కవిత యొక శిల్పము, శిల్ప మొక కవిత.

నన్నిచోడమహాకవి కవితను ఉత్తమశిల్పము గాఁ బోల్చినాఁడు. ఈ పద్యముఁ జూడుఁడు :

> పరఁగ సువర్ణ బంధమ్మున
> భావవిశేషము లోనఁ జూచినన్
> బొరపగుచిత్రరూపమును
> బోలె ససత్కవికావ్య మిమ్మహిన్
> బరఁగు సువర్ణ బంధమ్మున
> భావవిశేషము లోన వెల్వలన్

సరి యగు రత్నపుత్రికయు
సత్కవికావ్యము నొక్కరూప మై.

—అవతారిక.

సమర్థుఁ డగుశిల్పకారుని యమృతహస్తమునఁ గఠిన శిలలు కూడ వెన్నవలెఁ గరఁగి దివ్యరూపములఁ దాల్చినట్లు ప్రతిభాశాలి యగుకవీశ్వరుని చేతిలో భావముల వెంబడిబడి పలుకులు మలఁకలు దిరిగి హృద్యపద్యరూపములఁ దాల్చును.

'అల్పాక్షరముల ననల్పార్థరచన
కల్పించుటయ కాదె కవివివేకంబు'

అని పాలకుఱికి సోమనాథుఁడు మేలిభావములకు నక్షర రూపములఁ గల్పించుటయే కవివివేక మని పేర్కొనినాఁడు. ఇట్టి శిల్పరచనమునకుఁ దొడఁగినవారు హేమాహేమీలు - అనేకులు. అందు నన్నిచోడమహాకవి యీ శిల్పరచనములో నెట్లు కృతార్థుఁ డయ్యెనో చూతము.

సప్తమహర్షులు పార్వతిని జూచి వచ్చి 'యపర్ణారూప వర్ణనాకర్ణనదత్తకర్ణుం' డైనపరమేశ్వరునితో నామె సౌందర్యాదికమును బ్రస్తుతించుపద్య మిది:

'హరినీలోపమమధ్య కేశి శశిబిం
బాస్యోష్ఠ రాజీవ కే
సరనేత్రామలగంధి విద్రుమలతా
సద్వర్ణ తన్వంగి సిం

ధురకుంభాలసయానపూర్ణకుచ సం
స్తుత్యారుణాబ్జాంఘ్రికం
ధర శైలాత్మజఁ జెప్ప నొప్పగు సుధా
ధామార్ధచూడామణీ!'

—8 ఆ. 5 ప.

ఇందు పార్వతిప్రత్యంగవర్ణనము ప్రత్యేకప్రత్యేకముగా నుపమానాత్మకముగాఁ జేయఁబడినది. పార్వతి - హరిమధ్య, నీలకేశి, చంద్రాస్య, బింబోష్ఠ, రాజీవనేత్ర, కేసరగంధి, విద్రుమసద్వర్ణ, లతాతన్వంగి - సింధురాలసయాన, కుంభపూర్ణకుచ, అరుణాంఘ్రి, అబ్జకంధర—యిట్లు. ఇది యిట్లు సులభగ్రాహ్యముగాఁ బైకి గోచరించుచున్నను గవి యిం దొక వింతశిల్పము కూర్చినాఁడు. ప్రత్యంగవర్ణనాత్మకమైన యొక్కొక్క సమాసపదమునను, ఉపమానపదములు రెండును గలసి యొకటే సమాసపదముగా. నొకటే యుపమానవాచకముగా గోచరించునట్లు, పాఠకు లట్లే భ్రాంతి చెంది తికమకలు పడునట్లు వింతకూర్పు కూర్చినాఁడు. ఉపమానవాచకముల జంటల నివి చూఁడుడు:హరినీల, శశిబింబ, రాజీవకేసర, విద్రుమలత, సింధురకుంభ, అరుణాబ్జ - ఇవి ప్రత్యేకసమాసపదములై, యొకటే యుపమానముగా సామాన్యదృష్టికి గోచరించును. కాని జాగ్రత్తగాఁ జూచిన నివి రెండేసి యుపమానపదములు గలయేకోపమానార్థబోధకము లగుసమాసపదము లని తెలియును. ఇవి రెండు ఉపమానము లని తెలియక యేకోపమానపద మని భ్రమఁ జెందినఁ

బద్ధార్థము కుదురదు. పద్యము కడపట నీశ్వరసంబుద్ధిగా నున్న 'సుధాధామార్ధచూడామణీ' యనునది సాభిప్రాయమై 'పై సమాసపదము ఏకోపమానబోధకము కాదు సుమా! అట్లు తలంచిన నర్థము కుదురదు. ఆ సమాసపదమును సగమునకు విఱిచి చూడుము. ఇపు డవి రెండుపమానము లై యర్థమునకుం బొందుపాటు కలిగించును' అని తెలుపుచున్నది.

రావిపాటి త్రిపురాంతకుని 'త్రిపురాంతకోదాహరణము' లోని యీ పద్యమును జూడుఁడు :

పామును హారముగ్ నెలయుఁ
బాపటసేసయు నేఱు మల్లికా
దామము తోలు దువ్వలువ
దట్టపుభూతియుఁ జందనంబు మై
సామునఁ జాల నందముగ
సన్నిధి సేసినజాడఁ గంటి నే
నామదిలోఁ గుమారగిరి
నాథుని శైలసుతాసనాథునిన్.

ఇచట 'శైలసుతాసనాథుఁ' డనుటచే నీశ్వరుని యర్ధనారీశ్వరత్వము ధ్వనిత మై యుందలి పరమేశ్వరవర్ణనము కనులకుఁ గట్టినట్లు గోచరించును.

పార్వతి ప్రత్యంగవర్ణనసందర్భమునందలి మఱొక పద్య మిది చూడుఁడు :

అలికేశి లక్తకాదలపాదతలములు
నమృతాంశుముఖ శుక్తికాంఘ్రియుగముఁ

గంబుకంధర ప్రీహిగర్భాభజంఘులు
బిసహస్త రంభోరులసితరుచియుఁ
బూర్ణకుంభ స్తన పులిననితంబంబు
హరిమధ్య వేదిమధ్యాభినుతియుఁ
గుంభికుంభనితంబ కోక స్తనంబులుఁ
గరభోరు మృదులతాకరయుగంబుఁ
గామశరధిజాను క్రముకకంఠంబును
గమఠపాద వికచకమలముఖముఁ
బల్లవాంఘ్రితల సుబర్హిణాలకములు
నజున కైనఁ బొగడ నరిది కాదె.

—8 ఆ. 18 ప.

'దేవతానాం పాదాంగుష్ఠప్రభృతి వర్ణ్యతే, మానుషాణాం కేశా దారభ్య' అని—

దేవతావర్ణనము పాదాదిశిఖపర్యంతము చేయవలె ననెడుసంప్రదాయానుసార మిందు వరుసగాఁ బార్వతి పాదతలములు, అంఘ్రియుగము, జంఘులు, ఊరువులు, నితంబము, మధ్యము, స్తనములు, కరయుగము, కంఠము, ముఖము, అలకములు నని దిగువనుండి మీఁదికిఁ బార్వతి ప్రత్యంగవర్ణనమారోహణక్రమమునఁ గావింపఁబడినది. ఇం దొక్కొక్కయవయవమును వర్ణించుచో నొక్కొక్కచోటను ప్రయోగింపఁబడిన దేవీవాచకపదము లివి – అలికేశి, అమృతాంశుముఖ, కంబుకంధర, బిసహస్త, పూర్ణకుంభ స్తన, హరిమధ్య, కుంభికుంభనితంబ, కరభోరు, కామశరధిజాను, కమఠపాద,

పల్లవాంఘ్రిఘితల–యవరోహణక్రమమున నుండుటను మనము గుఱుతింపఁగలము. ఈ పద్యములో నింత వింతశిల్పము నద్భుతముగాఁ జిత్రించి పార్వతి సౌందర్యప్రశంసావ్యాజమున 'అజున కైనఁ బొగడ నరిది గాదె' యని నన్నిచోడఁడు తన పద్యశిల్పమును దానే ప్రశంసించుకొనినాఁడు.

ఈ యారోహణావరోహణ వర్ణనాసూచన మీ పద్యము తరువాతి వచనములో నిట్లు కలదు.

'అని యనేకప్రకారంబుల నగజరూపవిభ్రమసౌందర్యవిలాసంబును నారోహిణ్యవరోహిణుల వర్ణించుచున్న సప్తర్షి మహర్షుల వచనంబు లతనుపంచబాణంబు లైన ట్లిందుధరు డెందంబు భేదించిన...'

ఆ సందర్భమునందలిదే యింకొక పద్యమిది చూడుఁడు :

క్రొవ్విరు లెసఁగి పూగొలల మోఁ పోపక
నవకంపులేఁదీఁగె నెవులునట్లు
పిఁగారుచనుఁగవ వ్రేఁగునఁ గాఁదీఁగ
వడువసివాళులు వాడుచుండు
ఖిలసిల్లు నిండారు వెన్నెలలోఁ గారు
వెన్నురుదీఁగెలు వెలుఁగునట్లు
తెలిమోముపైఁ బర్వి తొలఁకాడుచాయలో
మెలరారుకనుఁగవ మెఱుఁగు లడరఁ
దావి వొంపిరి వోవునెత్తమ్మివలన
వెలయు కంపారి తెమ్మెరల్ వీచునట్లు

కమ్మనా తెలివాసన గలసి కలయ
నోడు ముట్టుచు నూర్పులు సుడియుచుండు.

—8 ఆ. 9 ప.

ఈ పద్యములో నొకపాద ముపమానముగను, దరు వాతిపాద ముపమేయముగను బద్యమం దంతట నుండుట గోచ రింపఁ గలదు. సీసపద్యరచనములో నిది యొకపద్ధతి శిల్పము! బేసిపాదము లుపమానములు, సరిపాదము లుపమేయములు—

'ప్రియాగమనవేళాయాం
మదనావేశసంభ్రమాత్
విభ్రమో గంధహారాది
భూషాస్థానవిపర్యయః'

అని విభ్రమలక్షణము లక్షణగ్రంథములలోఁ జేర్కొనఁ బడినది. ఈ 'విభ్రమము'ను కవులు వేలమువెఱ్ఱిగా వర్ణించి నారు. పారిజాతాపహరణములోని యీ పద్యమును జూడుఁడు.

మదవతి యొకతె పరాకునఁ
బదాంగదము కంకణముగఁ బాణిఁ దొడిగె న
య్యదువల్లభుఁ గనుఁగొనుచుం
దుది నదియును మేను వొంగి తుత్తుము రయ్యెన్.

—3 ఆ. 18 ప.

అందఱు కవులవలెనే నన్నిచోడఁడును నీ 'విభ్రమము' ను వర్ణించినాఁడు. పరమేశ్వరుడు హిమవంతుని నగరమున కరుదెంచినప్పుడు పురకాంత లతనిఁ జూడఁబోవుచుఁ బొందిన విభ్రమ వర్ణన మది. ఆ వర్ణనములో నొకప్రత్యేకత కలదు. ఈ పద్యముఁ జూడుడు :

వెలిమిడి నలికంబు చెలుపంగఁ బోవుచ
తెలుపార మైనిండ నలఁదికొనుచుఁ
బూవులు దుఱుమంగఁ బోవుచ వఱఁ గొంత
దోఁపంగ ముందలఁ దుఱిమికొనుచు
మోవి లత్తుక పూయఁ బోవుచ లాలాట
పట్టికఁ దిలకంబుఁ బెట్టుకొనుచుఁ
గాటుక మొదుచుచ కన్నుల నిడఁబోయి
పొల్తుక గళమునఁ బూసికొనుచు
సితరుచీందుఖండశిఖనేత్రగరళంబు
లొడల జడల నుదుట మెడను దాల్చి
పొల్చుశంభు నోర్తి పోలి చూపఱు దన
కెఱఁగుచుండ వచ్చె నీశుఁ జూడ.

—8 ఆ. 66 ప.

ఈశ్వరునిఁ జూడ వచ్చుచు నొకకాంత భూతిని ముఖమునఁ దాల్చుట మఱచి యొడ లెల్లఁ బూసికొనినది. కొప్పునఁ బూవులు ముడువ మఱచి ముందల వలదిక్కునఁ గొంత చెఱివికొనినది. మోవికి లత్తుక పూయ మఱచి లలాటములోఁ దిలకముగాఁ బెట్టుకొనినది. కన్నులఁ గాటుక నిడఁబోయి మఱచి గళమునఁ బూసికొనినది. ఇట్టి భూషణాదివిపర్యాయ మామెకు మేలే చేసినది! ఆ విపర్యాయ మామెకును దెలియకయే యొక ప్రత్యేకతను గోచరింపఁ జేసినది. అందుచే నామె 'సితరుచీందుఖండశిఖనేత్రగరళంబు లొడల జడల నుదుట మెడను దాల్చి పొల్చుశంభు'నిఁ బోలి యుండెను. ఆమెను జూచి నిజ

మయినయీశ్వరుఁడే యేమో యని చూపఱు లామెకు సాష్టాంగపడుచుండిరి. అట్లు గదా యదృష్ట ముండవలయును! ఆ యదృష్ట మామెకు నన్నిచోడని ప్రసాదము!

సాయంసంధ్యానంతరము నక్షత్రోదయ వర్ణనపద్య మిది చూడుఁడు:

సరసిజహితుఁ డట చనఁ దరతర మ
త్యరుణరుచిఁ బొలుపుఁ గడరుడు వడి నం
బరమున నుడుతతి ప్రవిమల మయ్యెఁ
నిరుపమ 'మణిగణనికర'విభాతిఁ.

—8 ఆ. 92 ప.

ఇందలి తొలిమూఁడుపాదములతో నక్షత్రోదయవర్ణనము పూర్తి యయినది. నాలుగవపాదమున నానక్షత్రములను మణిసమూహములతో నుపమించుచుఁ బద్యము ముగింపఁబడినది. ఇం దొక విశేషము: ఈ పద్యము 'మణిగణనికరము' మణిగణనికరమును 'మణిగణనికరము'లోనే పేర్కొనుచు నా పద్యనామము నట్లే యా పద్యమునఁ బొందించుటలో నన్నిచోడనికిఁ బ్రత్యేకప్రయత్న మున్నటుల గోచరింపక మానదు. 'మణిగణనికర' మనుపదమును మాని తత్సమానార్థక మయిన వేఱొకపదముతోఁ బద్యము పూర్తి చేయవచ్చును. కాని యది నన్నిచోడని కిష్టము కాదు. విశిష్టశిల్పనిర్మాణమువైపునకే ప్రతిభావంతుని ప్రజ్ఞ మ్రొగ్గు సూపుచుండును!

మఱొక పద్య మిది చూడుఁడు—

ఆహార్యాద్రి మరల కతుల
హర్ష మెసఁగ దేవసం

దోహమునకు వీరలక్ష్మి
తోడఁ గొందెఁ బు
ణ్యాహఘోష మెసఁగ మునిజ
నాశయమ్ముల 'స్మహో
త్సాహ' మయ్యె 'నక్కుమార
సంభవంబు'నం దొగిన్

—10 ఆ. 50 ప.

ఇందు కుమారసంభవానంతరము మునిజనోత్సాహము 'ఉత్సాహ' వృత్తములో నభివర్ణింపఁబడినది. గ్రంథనామము 'కుమారసంభవము' కూడ నిందుఁ బొందుపఱుపఁబడి యుండుట మఱియు నొక విశేషము! రెండవపాదము ముద్రణమున గణభంగము కానవచ్చుచున్నది.

ఇట్టిదే ప్రథమాశ్వాసములో మఱొక పద్యమిది చూడుఁడు :

హృదయాహ్లాదముతోడఁ బాయక సదా
నైకప్రకారంబులన్
మదనాసక్తిఁ బెనంగుచున్న విలస
'న్మత్తేభవిక్రీడితం'
బది దాక్షాయణి సూచి కౌతుకరతై
కాలీనభావాభిలా
షదృగత్యుజ్జ్వలదీధితుల్ వఱపె నీ
శానాననాబ్జంబుపైన్.

—1 ఆ. 101 ప.

ఇందు మత్తేభవిక్రీడితమును వర్ణించుచుఁ దద్వర్ణనమును 'మత్తేభవిక్రీడితము' లోనే కావించుటలో కవి సప్రయత్నుఁ డని స్పష్ట మగుచుండుట లేదా!

మహాకవులు సూర్యచంద్రోదయాది వర్ణనములను దత్తత్కథావస్తుసందర్భసముచితములుగాను, నందుచే నౌచితీవిలసితములుగాను గావించుట కలదు. నన్నిచోడఁడును గథావస్తువునకు సందర్భించునట్లుగా నొకచోఁ జంద్రోదయ వర్ణనము చేసినాఁడు. ఆ వర్ణనమునకుఁ బూర్వవచనములో నిట్లు కలదు: 'ఇట్లనేకు లనేకప్రకారంబులం గామకేళీలాలసు లగుచుండి రంత నక్కడ – హిమవంతుని నగరములోని పౌరుల, పౌరస్త్రీల కామకేళీకలాపము లంతకు మునుపు వర్ణింపఁబడినవి. ఆ సందర్భమునకు నసిపడునట్లుగ, ఔచితీవిలసితముగఁ జేసిన యీ చంద్రోదయవర్ణనము చూడుఁడు:

తమ మనునీలవర్ణపరి
    ధానము వీడఁగఁ బూర్వశైలశృం
గము లనునున్నతస్తనయు
    గంబు దనర్పఁ జకోరబంధువ
ర్గము ముద మొందఁగా నిజ
    ముఖద్యుతి వెల్వగ నిందుగర్భచి
హ్నము లభిరామ మయ్యె నమ
    రాశిపదిక్సతికిం గ్రమంబునన్.

— 8 ఆ. 105

ఈ రసోచితీవిలసితరచనమును జదివినవారు నన్నిచోడని ప్రతిభకు జోహారు లర్పింపక మానరు! తిక్కన సోమయాజియు నిట్టి యౌచితినే పాటించుచుఁ గథాసంగతి సూచకముగా సూర్యచంద్రోదయాది వర్ణనల నచ్చటచ్చటఁ జేసి యున్నాఁడు. విరాటపర్వములోని యీ క్రింది పద్యము చూడుఁడు :

ద్రుపదనందన పరిభవదుఃఖమునకు
నుల్లమున దురపిల్లుచు నున్న సరసి
వేఁడినిట్టూర్పులో యన వెడలెఁ గ్రొత్త
తావి మూతులు విచ్చునెత్తమ్మివిరుల.

—2 ఆ. 236 ప.

పై సందర్భమునందలిదే నన్నిచోడని చంద్రవర్ణన పద్య మిది చూడుఁడు :

రంజిల్లుపూర్వదిక్సతికటిమణికాంచి
రంజిల్లునాయకరత్న మొక్కొ
విలసిల్లునద్దేవి వృత్తస్తనాంతరా
పూరితకాశ్మీరపుంజ మొక్కొ
తనరారునాహరిత్తరళాక్షి పరిపక్వ
బింబారుణాధరబింబ మొక్కొ
మేలిల్లునబ్బాలఫాలతటంబున
విలసిల్లురోచనతిలక మొక్కొ
మన్వ మెుప్పఁ ద్దన....మాగమంబునకు నా
రమణివలనఁ బర్వ రాగ మ్మొక్కొ.

యనఁగఁ దరతరంబ తనరె నత్యురుణాంగ
భాతిఁ గువలయైక బాంధవుండు.

—8 ఆ. 108 ప.

ఈ పద్యము తొలిపాదములోని పూర్వార్ధమున యతి తప్పినది. ఉత్తరార్ధమున నొక 'రంజిల్లు' ఉన్నది కాన యిచట మఱొకపద మేదేని నుండవలయును. మునుపు పేర్కొనఁబడిన పద్యమునకువలెనే యిదియును శృంగారవర్ణన సందర్భమునందలిదే యగుట నీ వర్ణనమును శృంగారాత్మకముగా నుండుట గమనార్హమైనవిషయము! ఇందు మఱొక విశేషము కలదు. పూర్వదిక్సతి తన శరీరమున నలంకారార్థము దాల్చునలంకరణవస్తువులుగానే ప్రతిపాదమునను చంద్రుఁ డుత్ప్రేక్షింపఁబడుట, యా యలంకారవస్తువులును గటిమొదలు, కాంతాముఖముదనుక నారోహణక్రమముగా కటి, స్తనములు, బింబాధరము, ఫాలతలము ననుచోటులఁ దాల్పఁబడినట్లు వర్ణించుట యిందలి విశేషము.

ఇది శృంగారాత్మకమైనచో దీనికిఁ బ్రతిగా తిక్కనసోమయాజి వేదాంతార్థముగాఁ, బవిత్రముగాఁగావించిన సూర్యోదయవర్ణన మిది చూడుఁడు : చంద్రుఁడు రాగోద్దీపకుఁడైనచో సూర్యుఁడు — కర్మసాక్షి — ధర్మోద్బోధకుఁడు! అందుచేతనే మహాకవు లిరువురును చంద్రసూర్యవర్ణనముల నాయారీతులఁ గావించిరి!

నీరజాకరములు నిష్ఠమైఁ జేసిన
భవ్యతపంబులఫల మనంగ

దివసముఖాభినందితచక్రయుగ్మకం
బుల యనురాగంపుఁ బ్రోవనంగ
హరిహరబ్రహ్మమహానుభావంబు లొ
క్కటి గాఁగఁ గరఁగినగట్టి యనఁగ
నతులవేదత్రయలతికాచయము పెను
పొందఁ బుట్టెడుమూలకంద మనఁగ
నఖిలజగముల కద్దంబు యగుచు జనస
మాజకరపుటహృదయసరోజములకు
ముకుళనంబును జృంభణంబును నొనర్చి
భానుబింబంబు పూర్వాద్రిపై వెలింగె.

—విరాట. 2 ఆ. 241 ప.

నన్నిచోడని సూర్యోదయవర్ణనపద్య మిది చూడుఁడు:

రాజరుచి వాయఁ గువలయరమణ దఱికి
కలయఁ దమ్ముల మొగముల నెలమి మిగిలె
శీతకరుఁ డైనరాజు వాసిన ధరిత్రి
వందుఁ గా కెందు దాయలు వగతు రెట్లు ?

—8 ఆ. 188 ప.

ఇట్లే 'తమ్మి'లను తమ్ముల (సోదరుల)నుగా వర్ణించిన ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమునందలి పద్య మిది చూడుఁడు :

తామరసలక్ష్మి లాచందమామరాకఁ
గలఁగుచును గుముదాలికై తొలఁగె నపుడు
తొలఁగుబావయె కాఁడె తమ్ముల వరించు
నట్టిసతులకు నతఁడు ము న్నెట్టిఁ డైన.

—4 ఆ.

నన్నిచోడని కవితకు ఔచితి యొక దివ్యాలంకారము! ఔచితీశిల్పనిర్వహణములో నన్నిచోడఁ డప్రమత్తుఁడు! దేవేంద్రుఁడు పరమేశ్వరునికి దండప్రణామము లాచరించి యాతని సంస్తుతించినసందర్భములో ని ట్లున్నది :

'అని నాగాభరణు నాగమురజబంధంబులఁ బ్రస్తుతించి యక్కుమారుండు నన్నెలినవాఁ డని యెఱుంగక యజ్ఞాన భావంబున నాచేసినయపరాధము సహింపవలయు...'

పరమేశ్వరుఁడు 'నాగాభరణుఁడు' కనుక నతనిని 'నాగమురజబంధము'లలోఁ బ్రస్తుతింపఁజేయుటలో నన్నిచోడఁ డెట్టియౌచితిని బాటించినాఁడు! పై వచనమునకు ముందు 'నాగమురజబంధములు' అని దిగువ నొక కందపద్య మున్నది. అది నాగబంధము కాదు. దానికిఁ బూర్వపద్యము నాగబంధములో నున్నది. కావున పై 'నాగమురజబంధములు' అను శీర్షిక 'శరణు మహేశ భూరితర' యన్న నాగబంధపద్యమునకుఁ బై నుండవలయును. ఆ నాగబంధపద్యములోఁ గొన్ని స్ఖాలిత్యములు దొరలి యున్నవి. బంధమును జిత్రించి చూడఁగా నా స్ఖాలిత్యములు తెలియవచ్చినవి. ముద్రణమున నున్నపద్య మిది :

శరణు మహేశ భూరితర
చారుసుఖప్రద కామకాలసం
హార భవరోగదారణ సు
రాసురవంద్య శరీరదుఃఖదు

స్తర కమలాపహార హిమ
ధామ సమస్తగ సోమదేవ వి
స్తరతర మాదయారసయు
తా యురులబ్ధవిభావనామయా!
—10 ఆ. 84 ప.

పై పద్య మి ట్లుండవలయును :
శరణు మహేశ భూరితర
సారసుఖప్రద కామకాలసం
హార భవరోగదారణ సు
రాసురవంద్య శరీరదుఃఖదు
స్తర కమలాపహార హిమ
ధామ సమస్తగ సోమదేవ వి
స్తరితరమాదయారసయు
తా యురులబ్ధిప భావనామయా!

పై పద్యమున 'సారసుఖప్రద' యని, 'విస్తరితరమాదయా' యని 'యురులబ్ధిప' యని యర్థసంగతి కుదురునట్లు—బంధచిత్రణమునఁ జిక్కులు రానియట్లు—సవరింపఁబడినవి.

పార్వతీప్రత్యంగవర్ణన సందర్భమునందలి యీ క్రింది పద్యముఁ జూడుఁడు :

నడు మస దింతిచన్నులత
నర్పున ముందుఱు గాన రాదు, మా
కడుగిడుచోటఁ గా ల్దెమలి
నంతన కౌనుకు బింద మయ్యెడుం

చూడిబడఁ జేయు 'మావలన
దోసము' లే దని చెప్ప డాసె నాఁ
గడు బెడఁ గొందుగారి తెలి
కన్నులు వీనుల డాసి దేసి యై.

—8 ఆ. 16 ప.

ఇందు నేత్రవర్ణనము ప్రసక్తవిషయము. ఆ వర్ణనమును విలక్షణముగ నానాకసంప్రదాయసూచకముగ నన్ని చోడఁడు తీర్చినాఁడు.

కన్నుల దృష్టిదోషము తగిలి నడుము సన్నగిల్లి పోయిన దని యెవరో మేలోర్వనివారు పలికి రఁట! అందుచే నేత్రములు తమ నేర మేమియు లే దని, యది వట్టి కట్టుకథ యని, యప నింద యని, వీనులతోఁ దమ నిర్దోషిత్వమును జాటి చెప్పికొను చున్నవి!

'చన్నుల తనర్పుచే మాకు నడు మెక్కడఁ గనఁబడును? అసలు నడుము కనపడుటకు నవకాశమే లేనప్పు డిఁక దృష్టి దోషము మాట యెక్కడిది? ఇక నడు మున దని మీ కెట్లు తెలియ వచ్చిన దని యడుగుదు రేమో! ఈ కాంత యడుగుపై నడుగు వేయుచు నడచునప్పుడే నితంబభారముచే నామె నడుము 'విఱిగి పోయినది.' నడుము విఱిగి యామె కూలఁబడు టచే మా కావిషయము తెలియవచ్చినది. కాని 'మావలని 'దోషము'—దృష్టిదోషము—ఆవంతయు లే దని చెప్పుటకు గౌరి తెలికన్నులు వీనులను సమీపించినవి. ఇందు గౌరి

నేత్రముల యాకర్ణాంతవిశాలత చమత్కారముగా, సకారణముగా సమర్థింపఁబడినది.

ఈ 'దృష్టిదోష' విషయమే భారతమందును బ్రస్తావింపఁబడినది. కీచకుఁడు మోహపరవశుఁడై ద్రౌపదికడ కేఁగి యామె స్వరూపాదికము నభివర్ణించుపట్టులోని యీ పద్యపాదమును జిత్తగింపుఁడు :

'సుదతి నీమైఁ జక్కఁ జూచుట కోడెదఁ
గనుబాటు వొరయునో యని తలంచి'

—విరా 2 ఆ.

'నీవు—తప్పఁ జూచిన—లోకములు చెడు నని పలుకుదురు. నీవు-చక్కఁజూచినను—మన్మథుఁడు చెడెను. ఇది యాశ్చర్యము' అని బృహస్పతి మన్మథుని పునరవతారమునకై ప్రార్థింపఁ బరమేశ్వరుఁడు ప్రసన్నుఁడై మన్మథు నుజ్జీవితుఁ జేసెను. అప్పుడు రతిపతి తనసతిమ్రోల నిలిచినవిధము :

మలయుచుఁ బొలుపారుమలయకేతనముతో
నెలరారుగెందలి రెల్లి గ్రాలఁ
దళుకొత్తునెత్తావియలరంపపొదులతో
మేలిల్లునించువిల్లెల నమరఁ
జెలరేగునలిపికకులనినాదములతో
రాజకీగాలాపరవము లులియ
వేచి సమ్మదలీల వీచుతెమ్మెరలతో
నలి వసంతుఁడు గూడి నడవ నొండి?

కామసుఖములతోఁ బూర్వకామ కేళి
కామచిహ్నాలు మెయి సురంగంబు గాఁగ
నెఱయఁ గై సేసి జవనిక దెఱచి వచ్చు
చెలువుతో వచ్చి రతిమ్రోల నిలిచె మరుఁడు.

—9 ఆ. 246 ప.

పరమేశ్వరుని గౌరీప్రీతునిగాఁ జేయ నింద్రుఁ డాజ్ఞాపించి పంపునప్పటిమన్మథుని నాచనసోముని యుత్తరహరివంశములోఁ జూడుఁడు:

మకరంద మాని మై మఱచినగొనయంబు
వెడ మ్రోయఁ గడి వోనివింటితోడ
జలజకేసరరాజి జల్లెడమూకగా
దాటువతారిరథ్యములతోడఁ
గర్ణికారపుమొగ్గ కనకంపుగుబ్బగాఁ
గోయిలనోరూరు గొడుగుతోడ
రతి కన్నుఁగవ మచ్చరము సేయుటెక్కెంబు
వడక వీతెంచుసేవకులతోడ
వలపుఁదూపులు కరసాన వాఁడి చేసి
మండునెలతోడఁ దనమేనమామ యైన
నిండునెలతోడ వలరాజు నిర్జరేంద్రు
సభకు నేతెంచె భుజబలోత్సాహ మెసఁగ.

—2 ఆ. 194 ప.

మన్మథవర్ణనములో నీ రెండుపద్యములును జోటీలు పడుచున్నవి! నన్నిచోడని మన్మథుఁడే కాదు. అతని కవితయు లోకమును ముగ్ధమునుగాఁ జేసినది!

ఇట్టి లోకవశీకరణమున కయియే యతఁడు కృత్యవతరణికలో 'మన్మథ స్తుతి చేసినాఁడు. చూడుఁడు :

హరుఁ డాదిగ సకలచరా
చరమయజీవాళి నెల్ల సతతముఁ గామా
తురులుగ వలగతిఁ జేసిన
మరుఁ డీవుత మఖిలవశ్యమతి మత్కృతికిన్.

—అవ. 9 ప.

శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు ప్రకటించిన కుమారసంభవ మిందుఁ బ్రసక్తము.

మార్పు కూర్పులు

నన్నిచోడకవి కవిరాజశిఖామణి. రాజ్యవ్యవహారమున నెట్లో కవితావ్యవహారమునను నితఁడు సర్వతంత్రస్వతంత్రుఁడు. బంధనమున కొడఁబడనిభావుకకవివిహంగ మితఁడు. వస్తువు పురాణమహాలికమే యయ్యును నితని కుమారసంభవము నిజముగా నొక స్వతంత్రరచన మనఁదగును. శివపురాణము దానికి మూలగ్రంథమే యనఁదగి యున్నను నందలి కథాసంవిధానము, సన్నివేశసందర్భము మూలానుసారి కాదు. కాళిదాసు కుమారసంభవ మితని కుమారసంభవములో నేకదేశము మాత్రమే. ఉద్భటుని కుమారసంభవము నుండి యితఁడు కొన్ని భావముల గ్రహింపక పోలేదు. శివపురాణము, కాళిదాసు కుమారసంభవము, ఉద్భటుని కుమారసంభవము నను గ్రంథముల నెల్ల నవలోడించి, యందలి విషయముల నెల్ల నాకళించుకొని భావుకుఁ డయిన యీ కవిపుంగవుఁడు స్వతంత్రముగాఁ దనకావ్యమున నొక నూతన కథాసూత్రము నేర్పఱచుకొనినాఁడు. తత్కథాసూత్రముబడిఁ గావ్యకల్పనము గావించినాఁడు. ఇందుచే మూలకథకు భిన్నము లయినకూర్పు లితనిగ్రంథమున నందందుఁ గానవచ్చుచున్నవి. మూలకథకు భిన్నముగా నితఁడు కావించినమార్పుకూర్పు లెల్లఁ గవి యుద్దేశపూర్వకముగాఁ జేసినవియు, నొక కొన్ని ప్రయోజనముల సాధించునవియు నగుటను గుఱుతిం

చుటలోఁ గవీశ్వరుని ప్రతిభాసామర్థ్యము ప్రవ్యక్తము కాఁ గలదు. కుమారసంభవ ద్వితీయాశ్వాసమునకు సంబంధించి నంతవఱకు దక్షాధ్వరధ్వంసకథాఘట్టమున మూలకథకు భిన్నముగా నన్నిచోడఁడు కావించినమార్పుకూర్పు లేవో, వాని ప్రయోజనము లెట్టివో పరిశీలింతము.

దక్షునకును, శివునకును భేదము కలుగుటకుఁ గారణము శివపురాణమున దక్షఖండలో నిట్లు చెప్పఁబడి యున్నది.

ప్రయాగయం దొకప్పు డొక మహాధ్వరము జరుగు చుండినది. అక్కడకు భవానీసహితుఁ డగుపరమేశ్వరుఁడు రాఁగా బ్రహ్మాదు లందఱు లేచి నమస్కరించి స్తోత్రములు చేసి వారిని సుఖాసీనులఁ గావించి పిదప శివాజ్ఞచేఁ దాముసు గూర్చుండిరి. పిదప దక్షప్రజాపతి యచ్చోటికి కరుదెంచి బ్రహ్మకు నమస్కరించెను. అతని యాజ్ఞచే ఋషు లందఱును లేచి యాతనిని స్తోత్రనమస్కారాదులచే గౌరవించిరి. కాని శివుఁ డట్లు చేయ లేదు.

'నానమత్తం తదా దక్షం
స్వాసనస్థో మహేశ్వరః
ఆకుపత్స్నహసా రుద్రే
తదా దక్షప్రజాపతిః.
శ్మశానవాసీ నిరపత్రపో హ్యాయం
కథం ప్రణామం న కరోతి మేఽధునా
రుద్రో హ్యాయం యజ్ఞబహిష్కృతో మే'

అని దక్షుఁడు వెడలి పోయినాఁడు. స్వస్థానమును బొంది యజ్ఞ ప్రారంభము చేసి యందులకై దేవర్షుల నెల్లర నాహ్వానించి

నాఁడు. శివుని, నాతనిభార్య యగుటచే సతీదేవిని మాత్రము పిలువ నంప లేదు.

స్వతంత్రుఁడు, భావుకుఁడు నగునన్నిచోడుఁ డీట మూలము ననువర్తింపక శివదక్షుల విభేదమునకు, దక్షాధ్వర ప్రారంభమునకుఁ జక్కనికారణము కల్పించినాఁడు. అది సహజము, సుందరము నయి కవికిఁ గలదేశీయతాభిమాన మును బ్రవ్యక్తపఱుచుచున్నది. కుమారసంభవమున శివ దక్షులకు భేదకారణ మిట్లు చెప్పఁబడి యున్నది—

దక్షప్రజాపతి సకలజగజ్జనంబుల నిర్మించి సంతోషిత హృదయుం డై యొక్కనాఁడు—

క. 'జలజార్యంతకకశ్యప
కులభామిను లై నెగడ్తకుం జని బహుపు
త్త్రిలఁ బడసి పేరుకొనుకూఁ
తులఁ జూడఁగ'............నరిగినాఁడు.

కశ్యపయమచంద్రులు దక్షునిరాక యెఱిఁగి యెదురు వచ్చి నిజమందిరములకుఁ దోడ్కొని పోయి యొకరిని మించి యొక్క రర్ఘ్యపాద్యాదివిశేషార్చనల నర్చించి వీడుకొలిపి నారు. అంత నతఁడు సతీపరమేశ్వరావలోకనముపొంటె ననేక దివ్యఋషిపరివేష్టితుం డై కైలాసమునకుఁ జనుదెంచినాఁడు. అపుడు పరమేశ్వరుఁడు—'అతినీలాభ్రవిలంబి యై పొలుచునీ హారాద్రియుంబోలె సత్సుతు సామోద్భవవక్త్రి నెత్తుకొని సంతోషంబుతోఁ జూచుచుఁ సతి నవ్వించుచు నవ్వు' చుండి నాఁడు. సంస్తోత్రాదిసత్కారంబులు సేయక దురభిమానం

బున నహంకరించి యున్నదక్షునిఁ గని యాక్షేపించి విరూపా-
క్షుండు విముఖుఁ డయినాఁడు. తన యల్లు రందఱు చేసిన
సత్కారంబులును మొదలియల్లుం డైనపరమేశ్వరుండు సేయ
మికి మనఃక్షుభితుం డై దక్షుఁడు క్రమ్మఱ నిజనివాసంబున
కరిగి తద్వృత్తాంతం బాత్మేశ్వరి కెఱింగించినాఁడు. దక్షపత్ని
మనఃఖేదమున నున్నదక్షప్రజాపతి ని ట్లూఱడించినది :—

తల్లిదండ్రులఁ బూజించి తగ వెఱింగి
మన్నపొడ వైననే యుత్తమాము లనియుఁ
బ్రియ మెఱుంగు, నం దిచ్చినబిడ్డ మనకుఁ
బాసె నని యుండుఁ డింక నా పలుకు లేల?—

ఈ పలుకులు కుటుంబములలో సామాన్యముగా ననుః
కొనుమాటలను బోలియుండి సందర్భోచితము లై నన్నిచోడని
లోకజ్ఞతను జాటుచున్నవి.

శివకృతాపకారమునకుఁ బ్రత్యపకారము సేయ నుద్యు
క్తుఁ డై దక్షుఁడు—

'ఈశానుఁ డేఁ దనయింటికేఁ జన్న
నవమాన్యుఁ జేసె నాయల్లురు నేను
నై తన్నుఁ జేయుదు నాగమబాహ్యు'

నని కృతనిశ్చయుఁ డై మహాధ్వరప్రారంభాభిముఖుఁ
డయినాఁడు.

2. మూలకథలో – గంధమాదనమున సఖీసహిత యై
యుండినసతీదేవి, చంద్రుఁడు రోహిణితోఁ గూడి యజ్ఞ

మునకుఁ బోవుచుండుటను జూచి శివునిఁ బ్రార్థించి తానును యజ్ఞమునకుఁ బోయినది.

సతీదేవి పిలువని పేరంటమునకుఁ బోఁదలఁచి శివుని యనుమతి వేఁడుటయు, నతఁ డయిష్టముతోనే యయినను నంగీకరించి యనుపుటయుఁ దన శివపారమ్యసిద్ధాంతమునకు భంజకములుగాఁ దోఁచుటచేఁ గాఁబోలు నన్నిచోడుఁ డిట నొకింత మార్పు గావించినాఁడు. కుమారసంభవమున— దక్షుఁడే 'తనవిభవము త్రిణయనుదేవికిఁ జూపి మెఱయ వని ముందఱ కొందఱ వనితలను' బంచినాఁడు. వారు పరమేశ్వరునిఁ గని సర్వాంగీణప్రణామ లై నిజాగమనప్రయోజనం బెఱింగించి పరమేశ్వరానుజ్ఞాత లై సతీదేవిం దోడ్కొని దివ్యవిమానారూఢ లై దక్షయజ్ఞమున కరుదెంచిరి. అపుడు—

క. ఆతతమణిరుచి నభ ము
   ద్యోతింపఁగ నతులగతిర యోద్ధతరుచి ను
   ర్వీతల మద్రువఁగ నుల్కా
   పాతం బనుకడఁకఁ దత్సభాసదు లులుకన్.

క. జానటి పశుపతి నుఱక వి
   తానమహారంభుఁ డై నదక్షుం డనున
   జ్ఞానికి మునుకొని వచ్చువి
   మానం బన నమరి సతివిమానము...' వచ్చినది—

ఇందుచేఁ బిలువని పేరంటమునకుఁ బోయిన దన్న యపవాదము సతీదేవికిని, నామె వేఁడినను నామె ప్రార్థనమును ద్రోసిపుచ్చఁ జాలక యామె పోక కనుమతించినతక్కువఁ

దనము శివునకును బరిహరింపఁబడి హరగిరిజల కిరువురకు నొక యాధిక్యము చేకూడినది—

౩. మూలకథలో—దక్షకృతావమానము భరింపఁజాలక సతీదేవి యోగాగ్నిచే దేహత్యాగము గావించినది. ఈ విషయము విని శివుఁడు రుద్రుఁడై విలయతాండవము చేయఁగా నాతనిజటలనుండి వీరభద్రాదు లుత్పన్నులై వెడలి లోకపాలాదులతో యుద్ధము చేసి యజ్ఞదీక్షితుఁడగు దక్షుని శిరచ్ఛేదము గావించిరి. బ్రహ్మాదులు విష్ణువును బురస్కరించుకొని శివుని స్తోత్రములచేఁ బ్రసన్నునిఁ గావించుకొని యాతని యాజ్ఞవడసి యజ్ఞపశుముఖసంధానముచే నాతని బ్రతికించిరి. దక్షుఁడు తిరిగి శివాధిష్ఠితముగా యజ్ఞము నెఱవేర్చినాఁడు.

౧. యోగాగ్నిచే శరీరత్యాగము గావించినట్లు శివపురాణమునను, 'సతీ సతీ యోగవిసృష్టదేహా' యని కాళిదాసు కుమారసంభవమునను నుండినను, బితృకృతావమానమునఁ గోపము గొని యున్న సతీదేవి యోగాగ్నిచే శరీరత్యాగము గావించె ననుట యసహజముగాఁ దోఁచి కాఁబోలు నన్నిచోడఁ డీసందర్భము నొకింత మార్చినాఁడు—

కుమారసంభవమున నిట్లున్నది—

గీ. అధిపుఁ బలుకఁ బలుక నడరి యాకాశంబు
దాఁకి సతిమనమునఁ దరతరంబ
మాన కగ్నిలోన మలఁగ నేవోసిన
మాడ్కిఁ గోపవహ్ని మండి యెగసె.

క. తనపతిఁ జెట్టలు వలికిన
జనకుం గని కోపవహ్ని సతిదేహము భో
రన మండె భానుఁ గని కై
పున మండెడుసూర్యకాంతపుత్రికవోలెన్.

గీ. అధిపుఁ జెట్ట లాడె నని దక్షుఁ గని సతి
కడరుకోపవహ్ని నొడలు గాలె,
వగవ నట్లు; యెట్టివారికిఁ బ్రియనిరా
కరులఁ గాంచి యొడలు గాలకున్నె?'——

౨. కుమారసంభవమున వీరభద్రాదుల జన్మవృత్తాంతము చెప్పఁబడ లేదు. వీరభద్రుఁ డిందుఁ బలువురు గణనాథులలో నొకఁడుగా మాత్రమే పేర్కొనఁబడినాఁడు. దక్షాధ్వరధ్వంసము సతికుమారుఁడుగాఁ జెప్పఁబడిన గణాధీశ్వరుని మూలముననే జరగినది.

'అస్మదీయజననీపరాభవంబు గావున నవశ్యం బాపని తనకు దయసేయ వలయు నని పన్నుపడం బలికిన' గణాధీశ్వరుని దక్షుం బట్టి తె మ్మని పరమేశ్వరుఁడు నియమించినాఁడు. అతని యాజ్ఞ మెయి శివగణములచే నధ్వరధ్వంసము తిన్నఁగా సాఁగిపోయినది——

పరమేశ్వరుని జ్యేష్ఠతనయుఁడు, శివగణసురగణ సమస్తగణాధిపత్యాఖిలక్రియారంభాధిపత్యంబులతో యువరాజపట్టంబు గట్టుకొనినవాఁడు నగుగణాధీశ్వరుఁ డుండఁగా వీరభద్రాదుల జన్మవృత్తాంతకథనమునకుఁ బ్రసక్తి లేదు కావునను, దల్లికి జరగినయవమానమునకుఁ గుమారునిచేఁ

ప్రతీకారము గావించుటయే సమంజసము కావునను, దక్షాధ్వర ధ్వంసమును గణాధీశ్వరుఁడు పరమేశ్వరానుజ్ఞాతుఁడై కావించి నట్లుగాఁ జేర్కొనుటయు, వీరభద్రాదుల జన్మవృత్తాంతమును బుద్ధిపూర్వకముగానే పరిహరించుటయు – వీరభద్రజన్మ వృత్తాంతకథనమువలన గణాధీశ్వరుని ప్రాముఖ్యము తగ్గ వలసి వచ్చును గనుక—సందర్భోచిత ములై మూలమునకు మెఱుఁగుల దిద్దుచున్నవి.

3. వీరభద్రాదులు దక్షాధ్వరధ్వంసము గావించి దక్షుని శిరచ్ఛేదము గావించినట్లు మూలమునఁ జెప్పఁబడి యున్నను నిందు గోమేధికసదనమున భయకంపితుఁడై దాఁగియున్న యాతనిని శివగణములు—

> 'కాలు చేయు బడియఁ గావడించి
> మనుమృగంబు గట్టికొని వచ్చుబలు వేఁట
> కాఱువోలె......'

తీసికొని వచ్చినట్లు వర్ణింపఁబడి యున్నది. అమృతాత్మకు శ్రీపాదముల స్పర్శమాత్రముచేతనే దక్షుఁడు సచేతనుఁడై భక్త్యావేశంబునఁ బ్రణుతించి యధ్వరఫలంబును, ప్రజాపతి నియోగమును బడసినాఁడు. ఇందు యజ్ఞపశుముఖ సంధాన వృత్తాంతము పరిహరింపఁబడినది. భక్తియోగప్రాధాన్య ప్రతిపాదనమున కయియే నన్నిచోడఁ డిట నిట్టి మార్పు గావించినట్లు తలఁపఁదగి యున్నది.

ఇట్లే గ్రంథమంతటను గవీశ్వరుఁడు మూలకథకు భిన్నముగాఁ గూర్చినమార్పులు, మార్పులు సప్రయోజనములు,

సరసములు నయి సహృదయహృదయాహ్లాదకములుగా నున్న
వనుట నిర్వివాదము. నన్నిచోడని భావుకత ప్రజ్ఞాలలితము!
ప్రజ్ఞ ప్రతిభావాసితము! అతని ప్రతిభను జవి చూచుట కివి
గోరుముద్దలు!

వస్తుకవిత

ఆశు, మధుర, చిత్ర, విస్తరము లని చతుర్విధకవిత లను లక్షణకారులు పేర్కొనిరి. ఆంధ్రకవితాపితామహుం డీ నాలుగు తెఱంగులను గవితఁ జెప్పఁగలఁ డంట! ఆశ్వాసాంత గద్యముల 'శఠకోపప్రసాదాసాదితచతుర్విధకవితామతల్లి కాల్లసాని' యని కలదు. చతుర్విధకవిత లివి యిట్లు ప్రసిద్ధము లై యుండఁగా నన్నిచోడమహాకవి కుమారసంభవము కృత్యవతరణికలో 'వస్తుకవిత' యని యొక తెఱఁగు కవిత పలుమాఱు పేర్కొనఁబడినది. వాని స్వరూప స్వభావము లెట్టివో, తత్కవితకుఁ గలప్రత్యేకగుణము లేవో యందుఁ జేర్కొనఁబడ లేదు. నన్నిచోడని కృత్యవతరణిక లోని యీ క్రిందిపద్యముఁ జూడుఁడు :

సీ. శరధినీరులు పయోధరములు కొని వచ్చి
కురిసి వారిధియందుఁ గూర్చినట్లు
చేనఁ బండినవిత్తు చేనిక ఫలకాంక్షఁ
బేర్మిఁ గ్రమ్మఱ వెదవెట్టునట్లు
రోహణాచలపతి కూహించి వరరత్న
సంచయంబున విభూషించునట్లు
తీర్థాళి కర్థిఁ దత్తీర్థోదకంబుల
నెసకంబుగా నర్ఘ్య మిచ్చినట్లు

నింగి ముట్టి యున్న జంగమ మల్లయ
వరమునందుఁ గనిన 'వస్తుకవితఁ'
దగిలి వారియంద నెగడింతు రవికి దీ
పమున నర్చ లిచ్చుపగిదివోలె.

—కృత్యవతరణిక 49 ప.

జంగమమల్లికార్జునగురువర్యుని వరప్రసాదమున నితఁడు పొందిన 'వస్తుకవిత' స్వరూపస్వభావాదు లెట్టివో యిందుఁ దెలియ రాదు.

పూర్వకవిస్తుతి సందర్భమున భారవిమహాకవిని స్తుతించుచు నితఁడు భారవి వస్తుకవితారచనమున జనారాధితుఁ డయ్యె నని పేర్కొనినాఁడు. భారవిస్తుతిపద్య మిది చూడుఁడు :

క. భారవియు 'వస్తుకవిత'ను
భారవియును బరఁగి రుదయపర్వతశిఖరా
గ్రారోహణేంద్రకీలన
గారోహణవర్ణనల జనారాధితులై.

—కృత్యవతరణిక. 20 ప.

రవియు, భారవియు కాంతికి, కవితకు—నందును వస్తుకవితకుఁ—బేరు గాంచిరి. తొలియాతఁ డుదయపర్వతశిఖరాగ్రారోహణవర్ణనలచే జనారాధితుఁ డయ్యెను. మఱియాతఁడింద్రకీలనగారోహణ వర్ణనల నద్భుతముగా వర్ణించి పాఠకజనారాధితుఁ డయ్యెను. ఇందును వస్తుకవితాస్వరూపము గోచరము కావుట లేదు. కాంతికి రవి యెట్లో, కవితకు—వస్తు

కవితకు—భారవి యట్లు, అనుటచే భారవికవితనుబట్టి వస్తుకవితా స్వరూపమును గుఱుతింపఁ గలము.

వస్తుకవిత వెలసినకావ్యములు వస్తుకావ్యములు! ఆదికవి వాల్మీకి స్తుతి సందర్భమునందలి యీ పద్యముఁ జిత్తగింపుఁడు :

క. కవితామృతోదయాంబుధి
* కవిసజ్జనకనకు వస్తుకావ్యాబ్జరవిఁ
గవితారంభంబుల స
త్కవు లభినందింతు రాదికవి వాల్మీకున్.
—కృత్యవతరణిక–17 ప.

వాల్మీకి వస్తుకావ్యాబ్జరవి! సూర్యోదయముతో నబ్జములు వికసితము లయినట్లు వాల్మీకియుదయముతో లోకమున వస్తుకావ్యములు వెలసినవి. ఇందును వస్తుకావ్య మన నిట్టి దని నిర్వచింపఁబడ లేదు.

వస్తుకవితఁ జెప్పినవారు, వస్తుకావ్యముల విరచించిన వారు వస్తుకవులు! వస్తుకవీశ్వరుల కావ్యము లి ట్లుండవలె నని నన్నిచోడఁడే యాదేశించినాఁడు. చూడుఁడు—

* ముద్రణములలో 'కవిసజ్జనకునకు' అని యున్నది. వాల్మీకి కవిసజ్జనకుఁడు అనుకొన్నచో కవిసజ్జనకునకు అన్న షష్ఠ్యంతవిశేషణము తక్కినవిశేషణములతోఁ బొత్తు గలియక భిన్నవిభక్తిక మగును. కావున 'కవిసజ్జనకనకు' అని ద్వితీయాంతముగా నుండుట నిర్దోష మని భావింతును. కవిసజ్జనులలో బంగారమువంటివాఁ డని యర్థముఁ జెప్పకొన వచ్చును.

సీ. మృదురీతి సూక్తు లింపొదవింప మేలిల్లు
భావమ్ము లెలమిఁ బ్రీత్యావహముగ
మెఱుఁగులఁ గన్నులు మిఱుమిట్లు వోవంగఁ
గాంతి సుధాసూతికాంతిఁ జెనయ
వర్ణన లెల్లచో వర్ణన కెక్కంగ
రసములు దళుకొత్తి రాలువాఱ
దేశిమార్గంబులు దేశీయములుగా న
లంకారములఁ దా నలంకరింప
నాదరించి విని సదర్థాతిశయమున
బుధులు నెమ్మనమున నిధులు నిలుప
వలవదే సమస్తవస్తుకవీశ్వర
సూత్న రుచిర కావ్యరత్నవీథి.

—కృత్యవతరణిక–36 ప.

వస్తుకవీశ్వరుల కావ్యపద్ధతి 'రత్నాలబజారు' వలె వెలయఁ దగును! కావ్యవీథికి బేర మాడ వచ్చువారు బుధులు. వారును గావ్యవస్తువిక్రేతలకడ వస్తుగౌరవాదికము నాదరముతో విని, కావ్యములయందలి సదర్థాతిశయముచే లోఁగియుఁ జేత రొక్కము లేనివా రగుటచే—పండితులు సాధారణముగా నైశ్వర్యవంతులు కారు కాన—మనస్సులయందే నిధులు నిలుపుదురు. సూక్తివైచిత్ర్యము, భావసంపద, కావ్యగుణములు, నష్టాదశవర్ణనములు, నవరసములు, షట్త్రింశదలంకారములు, దేశిమార్గములు కలుగుకావ్యములు 'వస్తుకవీశ్వరుల'చే రచితములై కావ్యవీథిని–రత్నవీథిని రత్నములు వలె–సదర్థాతిశయసంపన్నులగుబుధుల నాకర్షించును.

ఇందు రత్నవీధిపర మయినసమఱోకయర్థమును భాసించుచున్నది. రత్నవీథిని రత్నవర్తకులు – అర్థాతిశయ సంపన్ను లగుధనికులు రత్నముల నిలుచుటకై యేతేర–వారికి మృదురీతి సూక్తులచే నింపొదవింతురు. రత్నవర్తకులు చూపు నాదరభావము బేరగాండ్రకుఁ బ్రీతి చేకూర్చును. రత్నములు మెఱుఁగులు సిమ్ముచు ధనికుల కన్నులకు మిఱుమిట్లు గొలుపు చుండును. తద్రత్నకాంతి చంద్రకాంతిఁ బురుడించుచుండును. ఆయారత్నముల వర్ణములు – వన్నెలు – వర్ణనార్హము లై భాసించుచుండును. వానియందు రసములు (నీరు) దళుకొత్తు చుండును. దేశిసరకు, విదేశిసరకు రత్నములు దేశీయతఁ దాల్చి నాగరకాలంకారములఁ బొదుగఁదగి యుండును. రత్న వర్తకుల సరససంభాషణములను, రత్నమూల్య వస్తు గౌర వాదికమును నర్థాతిశయసంపన్ను లగుధనికు లాదరముతో విని నెమ్మనమున – నిండు మనసుతో – నాయారత్నములకై నిధులు గ్రుమ్మరింతురు. రత్నవీథి నిట్లు కదా తీర్చి దిద్ద వలెను!

ఇందు వస్తుకవీశ్వరుల వస్తుకవితాస్వరూప మొకింత గోచర మగుచున్నది.

వస్తుకావ్యములయందు మృదురీతి సూక్తు లిం పొద వింపవలయును. ఇది తొలి లక్షణము. కావ్యములయందు సూక్తుల ప్రాధాన్యమును నన్నిచోడఁడే ముం దొకచోట నుద్ఘాటించినాఁడు. చూడుఁడు.

చ. సరళము గాఁగ భావములు
జాను దెనుంగున నింపు పెంపుతోఁ

బిరిగొన వర్ణనల్ ఫణితి
పేర్కొన నర్థము లొత్తగిల్ల బం
ధురముగఁ బ్రాణముల్ మధుమ
దుత్వరసంబునఁ గందళింప న
క్షరములు సూక్తు లార్యులకుఁ
గర్ణరసాయనలీలఁ గ్రాలఁగన్.

— కృత్యవతరణిక-౩౬ ప.

నన్నయభట్టారకుఁడు దీనినే 'యక్షరరమ్యత' యని పేర్కొనెను.

ఉ. 'సారమతిం గవీంద్రులు ప్ర
సన్నకథాకలితార్థయుక్తి లో
నారసి మేలు నా నితరు
'లక్షరరమ్యత' నాదరింప నా
నారుచిరార్థసూక్తినిధి
నన్నయభట్టు తెలుంగునన్ మహా
భారతసంహితారచన
బంధురుఁ డయ్యె జగద్ధితంబుగన్.'

రుచిరార్థసూక్తులతోఁ దన రచనమును వెలయించి, యక్షరరమ్యతను సాధించి, కావ్యము తీర్చి నన్నయ 'రుచిరార్థసూక్తినిధి' యయినాఁడు.

'పరిఢవింతుఁ బ్రబంధపరమేశ్వరుని తేవ
సూక్తివైచిత్రి నొక్కొక్కమాటు'

అని శ్రీనాథుఁడును సూక్తివైచిత్ర్యముపై గౌరవము తెలిపినాఁడు.

కవిత భావసంపన్న మై పరితోషప్రద మై భావకిరణముల వెలార్చుచుఁ గన్నుల మెఱయఁ జేయవలయును. ఇది వస్తు కావ్యముల కుండవలసిన రెండవగుణము.

కావ్యగుణములు కలిగి యష్టాదశవర్ణనాత్మక మై రస భరిత మై యెసలారుట మూఁడవ గుణము.

నన్నిచోడఁడే కావ్య మష్టాదశవర్ణనాత్మక మై యుండవలె నని యిట్లు వానిఁ బేర్కొనినాఁడు. చూడుఁడు.

క. వనజలకేళీరవిశశి
తనయోదయమంత్ర*గతిరతక్షితిపరణాం
బునిధిమధుఋతుపురోద్వా
హనగవిరహదౌత్యవర్ణనాష్టాదశ మై.

—కృత్యవతరణిక. 44 ప.

మార్గ దేశి కవిత్వమార్గములు దేశీయము లయి భాసించునటుల కవిత వెలయించి షట్త్రింశదలంకారసంపన్నముగాఁ గావ్యమును సవదరింప వలయును. ఇది మఱొకలక్షణము.

ఇట్లు లక్షణసంపన్న మైన 'వస్తుకవిత'ఁ జెప్పినవారే వస్తుకవీశ్వరులు. కవీశ్వరుల రచనము లిట్లు వస్తుసంపన్నము లయినప్పుడే పండితు లా వస్తుగౌరవమునకు లోఁగి యావంక

---

* ముద్రణములలో 'రతక్షితపరిణాంబునిధి' యని 'విరహదూత్య' యని కలదు. క్షితిప, రణ యనియు, విరహ, దౌత్య యనియు నర్థోచితముగా సవరింపఁబడినది.

కొనఁగుదురు. అట్లు వారు వస్తుగౌరవముచేఁ దన కావ్యము వైపునకు నొనఁగవలయు ననియే నన్నిచోడఁడు పండితులను వినయముతో స్మరించినాఁడు. ఈ పద్యము చూడుఁడు :

క. 'గుఱు తెఱిఁగి వస్తుచయమున
కొఱగెడునాదీపవర్తియునుబోలె నిజ
మ్మెఱిఁగి 'కృతివస్తుసమితికి'
వఱలఁగ మది నొఱఁగువిబుధవర్గముఁ దలఁతున్.'

—కృత్యవతరణిక, 26 ప.

పూర్వోదాహృత పూర్వకవిస్తుతిపద్యము లయందు వాల్మీకియు, భారవియు వస్తుకవు లని, వారిది వస్తుకవిత యని నన్నిచోడఁడు పేర్కొనినాఁడు. నన్నిచోడని పద్యములఁబట్టి వాల్మీకి రామాయణమును, భారవి కిరాతార్జునీయమును వస్తుకావ్యము లని తేలుచున్నది. రామాయణమును, కిరాతార్జునీయమును మహాకావ్యము లని మనము పేర్కొనుచుందుము. కావ్యలక్షణము లష్టాదశవర్ణనాదిక మా కావ్యములయందు వెలయుటచే నవి పురాణములకంటె భిన్నము లై కావ్యత్వమును బొంది కావ్యము లయినవి. పురాణములు ధర్మప్రతిపాదకము లై యనేకోపాఖ్యానసహితము లై, యనేకరాజ ఋషివంశచరితాది వృత్తభాసితము లై వెలయుచుండును. పురాణములు భిన్నవస్తుప్రతిపాదకము లై యాభిన్నవస్తువుల సంగతితో నేకవస్తువువోలె భాసించును. కావ్యము లట్లు కాక యేకవస్తుప్రతిపాదకములు. రఘువంశాదికావ్యములు పురాణములవలెఁ గాక యేకరాజవంశ

చరిత్రమునే తెలుపుచుఁ బురాణములలోఁ గానరానియష్టాదశ వర్ణనలు, రసనిర్వహణము, అలంకారసమలంకరణము, ఔచితీ శిల్పము కలిగి యుండును. పురాణములలోఁ గొన్నియెడల నౌచితి లోపించినను లోపింపవచ్చును గాని కావ్యముల నట్లు కాదు. ఔచితి కావ్యములకు జీవగఱ్ఱ. ఇట్లు కావ్యములు పురాణములకంటె భిన్నము లై, స్వతంత్రము లై విలక్షణ లక్షణములతో నొప్పారుచున్నవి. రామాయణ కిరాతార్జు నీయము లేకవస్తుప్రతిపాదకము లై వెలయుటచేత, నా కావ్యములలోని వస్తుప్రాధాన్యమును సూచించుటకై నన్నిచోడఁ డా కావ్యములను వస్తుకావ్యము లనియు, వారిది వస్తుకవిత యనియుఁ బేర్కొనెను. ఈ వస్తుకావ్యములలోను రెండు తెఱఁగులున్న ట్లున్నవి. గూఢవస్తుకావ్యములు, వ్యక్తవస్తు కావ్యములు నని. నన్నిచోడని యీ క్రిందిపద్యముఁ జూడుఁడు:

క. 'క్రమమున నుద్భటుఁడు గవి
త్వము మెఱయఁ గుమారసంభవమ్ము నలంకా
రము గూఢవస్తుమయకా
వ్యముగా హారలీల చెప్పి హారు మెచ్చించెన్.'

—కృత్యవతరణిక-21 ప.

ఉద్భటుఁ డనుకవీశ్వరుఁడు గూఢవస్తుమయకావ్యముగా 'హారలీల' విరచించెను. కాన హారలీల గూఢవస్తుమయకావ్యము.

ఇట్లితఁడు ప్రాచీనకవులలోఁ గొందఱకవితను మాత్రమే కాక, తాను జెప్ప నేర్చి చెప్పినకవితను గూడ 'వస్తు

కవిత' యని పేర్కొనినాఁడు. తెలుఁగుకవులలోఁ దరువాతివా రెవ్వరును దీనిఁ బేర్కొనలేదు. కన్నడకవులలో వస్తుకవి యనియు వర్ణకకవి యనియు భేదము పాటింపఁబడినది. కాని యెట్టివాఁడు వస్తుకవియో, యెట్టివాఁడు వర్ణకకవియో నిర్వచింపఁబడ లేదు. పంపకవి తన 'విక్రమార్జునవిజయము'లో నాద్యంతములయందుఁ దనకవితనుగూర్చి చెప్పుకొనుచు వర్ణక, వస్తువిద్యలను బేర్కొనినాఁడు. కాని వాని భావము మనకు వ్యక్తము కాదు.

'కతసిరి దాదోడం కథయె
మెయ్గిడ లీయదెయుం సమస్తభా
రతమన పూర్వమాగె సలెపేళ్ద
కవీశ్వర రెల్ల 'వర్ణకం'
కతెయెళోడంబడం పడెయెపేళ్వొడె
పంపనె పేళ్గు మెందు పం
డితరతగుళ్దు బిచ్చళిసెపేళ
లోడర్చిద నీ ప్రబంధమం.'

—1-11 ప.

"పుదిదజసంపాద ఱ్దచళ మొంది దళంకృతికైత దేసిమొం బుదనెనె 'వస్తువిద్య' యెనె కబ్బమె మున్నమ వంతివల్లద ల్లదె...

—14-59 ప.

ఇతఁడే ఆదిపురాణమున 'ఆదిపురాణ వస్తుకృతి'యని పేర్కొనినాఁడు.

'త్రిదశ స్తుత్య మిదాది దేవచరితం
వర్ణామృతస్యందియ
క్కిడు భవ్యావళె గెందు
పేళిసి బుధర్ స్వర్గాపవర్గక్కమా
స్పదమ 'ప్పాదిపురాణ వస్తు
కృతియం' పేళ్దం చెడం గప్ప మా
ర్గదొళం దేసియొళం పొదర్దెసె
లినం సంసారసారోదయం.'

నాగవర్మ ఛందోంబుధిలో తన్నుగూర్చి 'వస్తుకవి' యని చెప్పుకొని యున్నాఁడు. చూడుఁడు.

'పవమాన చతుష్కయుతం యతియుం
దివసాధిప కొళ్ళెలె – వస్తుకవి
ప్రవర స్తుత మప్పదు తోటక మెం
దవధారిసు సీనిద నబ్జముఖి'

కన్నడమున నర్వాచీనకవులలో నొకరు పద్యకావ్యముగా నున్న దానిని జంపూకావ్యముగా రచించుచుఁ దాను వర్ణకకవితను వస్తుకవితగా వ్రాయుచున్నా నని పేర్కొనెను. దానినిబట్టి వస్తుకవితకుఁ జంపూకావ్య మనునర్థ మిటీవల నా భాషలో నేర్పడినట్లు తెలియుచున్నది. కాని వాల్మీకిని, భారవిని వస్తుకవులుగాఁ బేర్కొన్న నన్నిచోడని యభిప్రాయ మది కా దనుట మాత్రము స్పష్టము. వస్తుకవిత యనఁగా వస్తుప్రధానకవిత యనియే నన్నిచోడని యభిప్రాయ మై యుండును. కన్నడభాషలోని ప్రాచీనకవు లగునాగవర్మాదుల ననుస

రించియే యితని కీ భావము కలిగి యుండు ననుట నిశ్చయము. విన్నకోట పెద్దన తన కావ్యాలంకార చూడామణియందుఁ గవితలో నలంకార ప్రాధాన్యము, రసప్రాధాన్యము, వస్తు ప్రాధాన్యములను గూర్చి పేర్కొని యున్నాఁడు. ఆ లక్షణ మునుబట్టి చూచినను నితని కవిత వస్తుప్రధాన మయిన దని చెప్పవచ్చును.

భారత భాగవతాది పురాణములవలె భిన్న వస్తుప్రతిపాదకము కాక యేకవస్తుప్రతిపాదక మై, కథావస్తు ప్రాధాన్యముతో వెలయుచుండుటచేతఁ గుమారసంభవము వస్తుకావ్య మనియు,నతనిది వస్తుకవిత యనియు మనము చెప్పు కొన వచ్చును.అతఁడు పేర్కొనినవస్తుకవితను మనము పై తీరు ననే సమన్వయపఱచు కొనవలసి యున్నది. తనకుఁ బూర్వము వెలసిననన్నయ భారతము పురాణ మగుటచేతను, నది భిన్నవస్తుప్రతిపాదక మై, సంస్కృతపురాణతుల్య మై, మహా కావ్యలక్షణవిరహిత మై యుండుటచేతను, తనకావ్య మేక వస్తుప్రతిపాదక మై, మహాకావ్యలక్షణములతో, నష్టాదశ వర్ణనాదికసహిత మై, కథావస్తుప్రధానకముగా వెలయు చుండుటచేతను నన్నిచోడఁడు తన కవితను వస్తుకవిత యని ప్రత్యేకముగా నభిమానముతోఁ బలుమాఱు పేర్కొని యుండవచ్చును. అతని దృష్టిలో నతఁడు పేర్కొనిన వస్తు కవితయు, సంస్కృతమహాకావ్యకవితయుఁ దుల్యమే. ఆంధ్ర భారతకవిత పురాణకవిత యని యతని తలఁపు గానోపును.

తొలుత పేర్కొనిన ఆశు, మధుర, చిత్ర, విస్తరము లనుచతుర్విధకవితలలో నీ వస్తుకవిత విస్తరకవితలో నంత

ర్భాగము కావచ్చును. విస్తరకవితలోఁ బురాణకవిత, వస్తుకవిత లేక కావ్యకవిత, ప్రబంధకవిత మొదలగుకవితా విభాగము లన్నియు నంతర్భూతము లగును.

కుమారసంభవము వస్తుకావ్య మనఁగానే యందలి వస్తు వేది యని జిజ్ఞాస పొడమును. కుమారసంభవమహాకావ్యమందలి కథావస్తువు కుమారోత్పత్తి, తారకాసురసంహారము. పారిజాతాపహరణములో నంది తిమ్మనకువలె నన్నిచోడనికిని గథావస్తువే కొన్నియానుకూల్యములు గల్పించినది. కొందఱు గొప్పగొప్ప కవులే తమకావ్యములకుఁ గావ్యతను గల్పించు కొనుటకై పని గట్టుకొని, యావశ్యకత యున్నను లేకున్నను, సందర్భము కల్పించుకొని, యష్టాదశవర్ణనముల నెట్లో భగీరథప్రయత్నముతోఁ దమకావ్యములఁ జొప్పింతురు. నంది తిమ్మనకును, నన్నిచోడనికిని గావ్యవస్తువులే యష్టాదశవర్ణనలకును జాలినంతగాఁ బర్యాప్తావకాశముల నొసఁగుచున్నవి. నవరసనిర్వహణమునకును వానియం దవకాశ మున్నది. క్రొత్తగా రసనిర్వహణమునకై కావ్యవస్తువునందు మార్పులు గావించుకొనుట యనుగ్రహచారము వారికిఁ దప్పినది!

నన్నిచోడఁ డిట్లు వస్తుప్రసాదిత మయిన సదవకాశముల సరిగా వినియోగపఱచుకొని, వస్తుప్రధాన మయిన తన రచనముచేఁ గావ్యమున వస్త్వాధిక్యమును నిరూపించినాఁడు.

జానుతెనుఁగు

సాహిత్యములో నభ్యుదయవాంఛ యీ నాఁటిది మాత్రమే కాదు. ప్రాఁతదారులు పరిహరింప వలసినప్పు డెల్ల నీ యభ్యుదయవాంఛ పొడసూపుచునే యున్నది. ఆంధ్ర సాహిత్యచరిత్రమును బరిశీలించిన నిట్టి యభ్యుదయ మే కాలమున కా కాలము క్రొంగ్రొత్తగా వెలయుచుండుటయు, నందుచే సాహిత్యపద్ధతిలో నొకమార్పు ఏర్పడుటయు గోచరింపఁగలదు.

సాహిత్య మొక జీవనది. గమ్యము నుద్దేశించిన తన పరుగులో నది తన పరీవాహగతిని మార్చి క్రొత్తదారులఁ ద్రొక్కినట్లు సాహిత్యమును నభ్యుదయగతితో ముందునకు ముందునకు సాఁగుచుఁ, గాలము గడువను గడువను బ్రాఁత దారులఁ బరిహరించి క్రొత్తత్రోవలఁ ద్రొక్కుచున్నది. పరీవాహగతిలో నదికివలె సాహిత్యమునకుఁ బరిణామము సహజము, సమంజసము. సాహిత్యములో నిట్టి పరిణామము, నిట్టి యభ్యుదయముఁ దేవలయు నని యెప్పటికప్పు డభ్యుదయ వాదు లవతరించుచునే యుందురు. వారి పుణ్యమా యని సాహిత్యము క్రొత్తరంగులు దీర్చి నవపరిమళముతోఁ బరిమళించుచుండును.

క్రీస్తుశకము పంద్రెండవ శతాబ్దములో సాహిత్యమునం దిట్టి యభ్యుదయమే యవతరించినది. ఈ యభ్యుదయావతరణమునకు భగీరథకల్పులు శివకవులు! నాఁటిసాహిత్యములో

శివకవు లవతరింపఁజేసినయభ్యుదయము బహుముఖము; పరి పుష్టము. అభ్యుదయ మనునది యంతంతలలో నగుపని కాదు. శ్రమైకసాధ్యము. ప్రాఁతదారులఁ బరిహరింపఁజాలని పరమ ఛాందసుల నభ్యుదయవాదు లెదుర్కొనవలసి యున్నది. తా మవతరింపఁజేయునభ్యుదయమునకు హేతువాదముతోఁ బ్రజా బలము పడసి, తమ వాదమును నిలువరించుకొనవలసియున్నది. ఎన్ని డక్కామొక్కీ లయిన నెదుర్కొనుటకు వారు గండర గండంౖడుగా నుండవలయును. సంఘములోఁ గాని, సాహిత్య ములోఁ గాని మార్పు ఒక్కపెట్టున నేర్పడదు. సంఘమున కొదిగి యొదిగి యుండి యలఁతి యలతిగాఁ దమ వాదలేశము లకుఁ బ్రజామోదము సంపాదించుకొని యద నెఱిఁగి యెదురు దిరుగవలయును. ఇందుచే నభ్యుదయ మనునది యొక్కపెట్టునఁ గాక యల్లనల్లన కాలు నిలువఁద్రొక్కుకొనుచుండును. శివకవు లిట్టిగట్టిచిక్కులను మిక్కిలిగా నెదుర్కొని యుందు రనియే యెంచవలసి యున్నది. నేఁటిదాఁక వారి కవిత, వారి కవితా సంప్రదాయములు తక్కిన భవికవుల కవితలవలె, వారి కవితా సంప్రదాయములవలె నాదరము పడయకుండుటయే యందులకు నిదర్శనము.

శివకవులు తెచ్చినయభ్యుదయమునుగూర్చి తెలిసి కొనుటకుముందు తత్పూర్వస్థితినిగూర్చి యొకింత తెలిసికొన వలసి యున్నది. శివకవులకుఁ బూర్వము వెలసినకావ్యములకు వస్తువు సంస్కృతమూలకము. అనువాదప్రాయము. అందలి భాష సమసంస్కృతోక్తిప్రధానము, ఛందము సంస్కృత వృత్తప్రధానము.

పండితైక వేద్యముగా నున్న యిట్టిసాహిత్యమును ప్రజా సామాన్యముచేఁ గూడ ననుభూత మగునట్లు చేయవలయు నని శివకవులు వస్తువునందును, గవితయందును, భాష యందును, ఛందమునందును మార్పు తెచ్చినారు. అభ్యు దయము నవతరింపఁ జేసినారు. శివకథావస్తువుతో, దేశి కవితాసంప్రదాయము ననుసరించి, జాను తెనుఁగున, జాతి-ఛంద మునఁ గవిత చెప్పినారు.

పన్నెండవ శతాబ్దినాఁటి కవితలో మార్గ దేశి విభేదము లున్నట్లు నన్నిచోడ మహాకవి తన కుమారసంభవమున నిట్లు పేర్కొనినాఁడు. చూడుఁడు :

క. 'మార్గ కుమార్గము, దేశియ
మార్గము, వగవంగఁ దమకు మది వదలక దు
ర్మార్గపదవర్తు లనఁదగు
మార్గవులం దలఁప నలఁతి మహి సుకవులకున్.'

—కృత్యవతరణిక. 28 ప.

సీ. 'మృదురీతి సూక్తు లింపొదవింప మేలిల్లు
భావమ్ము లెలమిఁ బ్రీత్యావహముగ
మెఱుఁగులఁ గన్నులు మిఱుమిట్లు వోవంగఁ
గాంతి సుధాసూతికాంతిఁ జెనయ
వర్ణన లెల్లచో వర్ణన కెక్కంగ
రసములు దళుకొత్తి రాలువాఱ
దేశిమార్గంబులు దేశీయములుగా న
లంకారములఁ దాఁ నలంకరింప

నాదరించి విని సదర్థాతిశయమున
బుధులు నెమ్మనమున నిధులు నిలుప
వలవదే సమస్తవస్తుకవీశ్వర
నూత్నరుచిరకావ్యరత్నవీథి.'
—కృత్యవతరణిక. 36 ప.

పంపమహాకవి విరచించిన విక్రమార్జునవిజయమునను నీ మార్గదేశివిభేదములు పేర్కొనఁబడినవి.

బగెపొస తప్పుదాగి మృదు
బంధ దొళుందువు దొంది దేసియొళ్
పుగుదువు పొక్కు మార్గదొళె
తళ్పుదు తళ్తొడి కావ్యబంధ మొ
ప్పుగు మెళమావు కెందళిర
పూవిన పణ్పొదెయిం బఱల్దు తుం
బి గళిసె తుంబికోగిలెయె
బగ్గిసె సుగ్గియొళొప్పు వంతెవోల్.'
—విక్రమార్జునవిజయము.

ద్వాదశశతాబ్దియందలి యొక శాసనములోఁ గూడ నీ మార్గదేశి విభేదములు పేర్కొనఁ బడినవి. క్రీ. శ. 1145 నాటి శాసనములోని యీ పద్యముఁ జూడుఁడు :

'తలంప సదర్థ భావమునం
దద్గతసూక్తుల గూడ వన్నెన(లు)
గొలుసుగొనంగ వ్రావఢ్లు
గోరిన భంగిక వచ్చి ముట్టం గో

మలగతి దేసిమార్గములు
    మట్టుపడం గ్గటనంబు లొప్ప నా
ద్యుల క్రియం జెప్పనేర్చెఁ నృప
    ధూర్జటి భీమయపండ్డ డిమ్మహిని.'

—దక్షిణదేశశాసనసంచయము. సంపు. 6. 103.

కవితామార్గమున వేఱుత్రోవ త్రొక్కినశివకవు లందఱును దక్కిన భవికవులకంటె విలక్షణముగాఁ దమ కావ్యములఁ దీర్చినారు. వారికవితలో శివకవుల ప్రత్యేకత స్పష్టముగా గోచరింపఁ గలదు. శివకవుల కావ్యములలోని యాశ్వాసాంతగద్యములను జూచిన నవి యెల్లను నొకరితో నొకరు కూడఁ బలుకుకొని వ్రాసినట్లు తోఁపక మానదు. వారి యాశ్వాసాంతగద్య లెల్ల విలక్షణముగా నుండును. ఇవి చూడుఁడు :—

'ఇది శ్రీమజ్జంగమ మల్లికార్జునదేవ దివ్యశ్రీపాద పంకజ భ్రమరాయమాణ కవిరాజశిఖామణి నన్నెచోడ దేవప్రణీతం బైనకుమారసంభవం బనుకథయందుఁ బ్రథమాశ్వాసము.'

—కుమారసంభవము.

'ఇది యసంఖ్యాతమహేశ్వరదివ్య
పదపద్మసౌరభభ్రమరాయమాణ
జంగమలింగప్రసాదోపభోగ
సంగతసుఖసుధాశరధినిమగ్న

సుకృతాత్మ పాలకురికి సోమనాథ
సుకవిప్రణీత భాసురతరదండ
నాయక బసవాంక నఖ్యాతగుణగ
ణాయతకీర్తిదిగంతత్రిలోక
గురుపండితారాధ్య చరితంబునందుఁ
గరము ద్వితీయప్రకరణ మొప్పారు.'

—పండితారాధ్యచరిత్రము.

'ఇది శ్రీ గిరీశవిశ్వేశ్వరధ్యాన
విదితశివాచారవిహితసుజ్ఞాన
పండితారాధ్య శ్రీపాదాబ్జభృంగ
ఖండేందుధరభక్తికామ్యాంతరంగ.'

—వీరమాహేశ్వరాచారసంగ్రహము.

'ఇది పరమేశమాహేశ్వరదివ్య
పదపద్మమకరందపానసన్మధుక
భవ్యజంగమలింగభక్తినిష్ఠైక్య
దివ్యసదానంద ధీయుతయుక్త
కన్నడమఠసదాగారగురుశిష్య
చన్నబసవన్న ప్రసాదసత్కావ్య
....
.............................'

—నవచోళచరిత్రము.

'శ్రీపాదపంకజభ్రమరాయమాణ' యన్న సమాస పదముతో సమానార్థకము లయినవి పైనఁ బేర్కొన్నగద్య లలో స్పష్టముగా గోచరింపఁగలవు.

కవితలో వేఱుమార్గము ద్రొక్కినతమ్ముఁ, దమవారిని శివకవులు తక్కినవారితోఁ గాక ప్రత్యేకముగాఁ బేర్కొను చుండిరి. తా మెల్లరు శివకవుల మని, తమది శివకవుల సంప్రదాయ మని వారే పేర్కొనిరి. ఇది చూడుఁడు :

'ఐనను లోకహితార్థంబు గాఁగ
నానేర్చుకొలఁది వర్ణన సేయువాఁడ
నవరసరసికత భువిని బేర్కొన్న
శివకవిప్రవరుల చిత్తంబు లలర
నిప్పాట నితరులఁ జెప్పెడి దేమి
తప్పులు దారులఁ దడఁబడఁ బలికి.

—బసవపురాణము.

వివరింప శేషుని వేయునాలుకలు
శివకవి మల్లయ్య జిహ్వకు సరియె
....
వేయేల కవిమల్లు విషయేంద్రియములు.

—పండితారాధ్యచరిత్రము.

తరువాతి తరమువారును వీరి ప్రత్యేకతను గుఱు తించిన ట్లున్నది. వీరిని బ్రత్యేకముగానే ప్రస్తుతించినారు. వేమనయోగి చెప్పినపద్య మిది చూడుఁడు :—

శివకవులకు నవకవులకు
శివభక్తికిఁ దత్త్వమునకుఁ జింతామణికిన్
శివలోకప్రమథులకును
శివునకు గురువునకు శరణు సేయర వేమా!

—వేమనశతకము.

ఇఁక నీ శివకవులు తమ కావ్యములలోఁ బేర్కొనిన జాను తెనుఁగునుగూర్చి తెలిసికొందము.

నన్నిచోడ మహాకవి తన కావ్యమును జాను దెనుఁగున రచించినట్లు పేర్కొనినాఁడు. జాను దెనుఁగును దొలుతఁ బేర్కొనినకవి యీతఁడే. చూడుఁడు :—

సరళము గాఁగ భావములు
'జాను దెనుం'గున నింపు పెంపుతోఁ
బిరిగొన వర్ణనల్ ఫణితి
పేర్కొన నర్థము లొత్తగిల్ల బం
ధురముగఁ బ్రాణముల్ మధువు
దుత్త్వరసంబునఁ గందళింప న
తురములు సూక్తు లార్యులకుఁ
గర్ణరసాయనలీలఁ గ్రాలఁగాన్.

—కృత్యవతరణిక. 35. ప.

పాలకుఱికి సోమనాథకవీశ్వరుఁడు తన బసవపురాణమునను, బండితారాధ్యచరిత్రమునను గూడ జాను దెనుఁగును బేర్కొనుటయే కాక జాను తెనుఁగు స్వరూపము నొకింతగా గోచరింపఁ జేసినాఁడు. చూడుఁడు :

'ఉరుతరగద్యపద్యోక్తులకంటె
సరస మై పరఁగినజాను తెనుంగు
చర్చింపఁగా సర్వసామాన్య మగుటఁ
గూర్చెద ద్విపదలఁ గోర్కి దైవారఁ
దెలుఁగుమాటలనంగ వలదు, వేదముల
కొలఁదియ కాఁ జూడుఁ డిల—'

—బసవపురాణము.

తనకుఁ బూర్వమును, దనకాలమునను వెలయుచుండిన గద్యపద్యోక్తిప్రబంధములకును, దాను జాను తెనుఁగున రచించుకృతులకును గలతారతమ్యమును గవి పేర్కొనుచు జాను తెనుఁగు సర్వసామాన్య మగుటచే నాదరము పడయ వలసినదే యని నిరూపించుకొనుచున్నాఁడు.

జాను తెనుఁగునకు 'సర్వసామాన్యత' యనుగుణము మాత్రమే కాక 'ప్రసన్నత' యనుగుణవిశేషము కూడఁ గల దని యతఁడే పేర్కొనుచున్నాఁడు. చూడుఁడు :—

'ఆరూఢగద్యపద్యాదిప్రబంధ
పూరితసంస్కృతభూయిష్ఠరచన
మానుగా సర్వసామాన్యంబు గామి
జాను తెనుఁగు విశేషము ప్రసన్నతకు'

—పండితారాధ్యచరిత్రము.

తాను చేకొనిన జాను తెనుఁగునకు లక్షణము పేర్కొనినయాతఁడే లక్ష్యము గూడ విరచించి చూపినాఁడు. సోమనాథుని వృషాధిపశతకములోని యీపద్యముఁ జూడుఁడు:

చ. బలుపొడతోలుసీరయును
　　　　బాపసరుల్ గిలుపారుకన్ను వె
న్నెలతల సేదుఁగుత్తుకయు
　　　　నిండిన వేలుపుటేఱు వల్గుపూ
సలు గలజేనిలెంక వని
　　　　జానుదెనుంగున విన్నవించెదన్
వలపు మదిం దలిర్ప బస
　　　　వా బసవా బసవా వృషాధిపా!

సోమనాథుని యీ పద్యమునుబట్టి జానుదెనుఁ గనఁగా నచ్చతెనుఁ గని (శ్రీ) శ్రీపాద లక్ష్మీపతిశాస్త్రిగారు తమ కుమారసంభవవిమర్శములో వ్రాసిరి. చూడుడు —

'తెనుగుదేశిలో వాడుకలో నున్న తెనుఁగుమాటలను జానుతెనుఁ గని వాడిరి. అదే యచ్చతెనుఁగు. జానుతెనుఁగున కుదాహరణముగా నీయఁబడిన సోమనాథుని పద్య మచ్చతెనుఁ గుననే రచింపఁబడెనుగదా! ప్రాఁతమాటలు విడచి వాడుకలో నున్నమాటలు వాడుట యెప్పుడును గవులు గోరుచునే యుందురు. కొన్నిచోట్ల రసావిష్కరణమునకో, పాండిత్య ప్రకర్షమునకో గూఢపదములు గాఢముగాఁ గొంద ఱుపయోగింతురు. అది తాత్కాలికసందర్భములఁబట్టి యుండును.'

దీనిఁబట్టి జానుతెనుఁ గనఁగా నచ్చతెనుఁ గని విమర్శకుల యభిప్రాయ మయినట్లు తెలియుచున్నది. కాని యీ జానుతెనుఁగును బేర్కొన్నకవీశ్వరుల రచనములు చూచిన నవి యచ్చతెనుఁగుకావ్యములు కా వని స్పష్టముగాఁ దెలియఁ

గలదు. కావున జాను తెనుఁగు అచ్చ తెనుఁగు కాదు. దాని కంటె విలక్షణ మైనది.

(శ్రీ) చిలుకూరి నారాయణరావుగారు పండితారాధ్య చరిత్ర పీఠికలో జాను తెనుఁగును గూర్చి యిట్లు వ్రాసిరి :—

'జాను అనేది చదునుశబ్దమునకు రూపాంతరము. చదును చదురునకు రూపాంతరము. ఇది చతురశబ్దభవము. జాను తెనుఁగు లేక చదు నైన తెనుఁగు అంటే లోకవ్యవహారములో నున్న, సర్వజనసుబోధ మైన తెనుఁగు. దీనినే సోమనాథుఁడు తేటతెనుఁగు, తిన్ననిసూక్తి అని కూడ అన్నాడు. దీనినే కర్ణాటకలాక్షణికులు 'సమసంస్కృతోక్తి' అన్నారు. ఆది కవులు విద్వత్తును ప్రకటించడానికి నిఘంటువ్యాకరణముల మూలముగా బోధపడే సంస్కృతపదభూయిష్ఠము కాక, అదే పనిగా, వికారముగా, బలవంతముగా ఏర్చి కూర్చిన 'అచ్చ తెనుఁగు' మాటలతో మాత్రము కూడినభాషయున్ను గాక, లోకవ్యవహారబద్ధము లైనసంస్కృతాంధ్రపదములతో వెలయవలెను.'

'జాను' అన్న పదము 'జాణ' యన్న పదమునకు వికృతి. 'జాణ' యనునది జ్ఞానశబ్దభవము. జానుశబ్దరూపనిష్పత్తి యిట్టిదే యయి యుండు నని నన్నిచోడని మఱియొక ప్రయోగమునుబట్టియుఁ దెలియుచున్నది. చూడుఁడు :—

క. జానతి పశుపతి నుఱక వి
తానమహారంభుఁ డైనదక్షుం డనున

జ్ఞానికి మునుకొని వచ్చువి
మానం బన నమరి సతివిమానము వచ్చెన్.

—2 ఆ. 15 ప.

ఇచట జానుపదమునకు జ్ఞాన మనియే యర్థము చెప్ప వలయును. జానఱి యనగా తెలివి లేక, జ్ఞానము లేక యని యర్థము. ఇచట జానునకు చదును అన్న యర్థము చెప్పఁ గుదురదు. కావున జాను తెనుఁ గనఁగా శిష్టపండితులు వ్యవహరించు మేలి తెలుఁగు.

జాను తెనుఁ గని స్పష్టముగాఁ బేర్కొనక పోయినను కేతన తన యాంధ్రభాషాభూషణములో నీ విభాగమును జేర్కొనినాఁడు. అతఁ డుదాహరించిన భాషావిభాగములను జాగ్రత్తగాఁ బరిశీలించిన నీ విషయ మూహింప వీలగు చున్నది. చూడుఁడు :—

తత్సమంబు నాఁగఁ దద్భవం బన నచ్చ
తెనుఁగు నాఁగ మఱియు దేశ్య మనఁగ
గ్రామ్యభాష నాఁగఁ గల వైదు తెలుఁగులు
వేఱ వేఱ వాని విస్తరింతు.

—ఆంధ్రభాషాభూషణము 18 ప.

ఇందు అచ్చ తెనుఁ గని, దేశ్య మని భాషావిభాగములు వేర్వేఱుగాఁ బేర్కొనఁబడినవి. అచ్చ తెనుఁగు 'ఎల్ల వారికిఁ దెలిసెడి యా పలుకు' లని యాతఁడే పేర్కొనినాఁడు. ఇఁక దేశి తెనుఁగు అతఁడే పేర్కొనినయచ్చ తెనుఁగుకంటె విలక్షణ

మైన దని యతఁడు దేశితెనుఁగుపదముల కిచ్చినయుదాహరణ పద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది. చూడుఁడు :

సీ. ఎఱుకువ నెత్తమ్మి యెరగలి యెసకంబు
నోస లింతి తేటి వెక్కసము నెమ్మి
మక్కువ చెచ్చెర మచ్చిక పొచ్చెము
కడిమి యేడ్తెఱ లగ్గు కలవలంబు
వెన్ను విన్నదనంబు పీనులు వెన్నడి
యెక్కలి తివురుట యుక్కుమేటి
బాఁగు తొయ్యలి బోఁటి ప్రన్నన సరి జోటి
వేనలి పొలపంబు విన్ను మన్ను

గీ. నెల్లి కొఱలుట పిచ్చోపు లుల్ల మువిద
వీఁక కాఱియ గ్రద్దలు వేఁట గ్రేణి
కౌను పాలిండు లొగి మొగి గనయ మిట్టి
తెఱగు పలుకులు ధర దేశితెనుఁగు లయ్యె.

తెమ్మెర లేమావి తెలిగన్ను క్రొన్నన
వలరాజు కేడేడు వాలుగంటి
యలరులపిండు తెక్కలికాఁడు క్రొమ్మించు
కెమ్మోవి కెంజాయ కమ్మతావి
కడలి తామరకంటి వెడవిల్తుఁ డెడకాఁడు
నలువ కలువకంటి నాన సెగ్గ
మొలనాఁగ ముద్దియ చెలువ చిగురుబోఁడి
తెఱవ తలిరుఁబోఁడి మెఱుఁగుఁబోఁడి

గీ. పదరు విసువుట పరిగమి పసలు నసను
పొద్దు రేయెండ తబ్బిబ్బు పోటుముట్టు
తనివి వలవంత చెంత మంతద మనంగ
దేర నాడిన ధర దేశితెనుఁగు లయ్యె.

—ఆంధ్రభాషాభూషణము 23, 24 ప.

ఈ పద్యములలోని పదములను బరిశీలించిన నివి 'యెల్ల వారికిఁ దెలిసెడి యా పలుకులు' కా వని, తెలుఁగులలో మంచి పరిచయము గలపండితులు, శిష్టులు తెలియఁదగుమాట లని, యందుచే నివి కేతనమతప్రకారము అచ్చతెనుఁగు కా దని తెలియుచున్నది. కేతనకవి తన కించుక పూర్వమే వెలసిన దేశికవులు (శివకవులు) తమ కావ్యములలోఁ బ్రయోగించిన జానుతెనుఁగునే దేశికవులు వాడినది గాన దేశితెనుఁ గని పేర్కొనియుండ వచ్చును. శివకవుల కావ్యములలోని జాను తెనుఁగును బరిశీలించిన నది కేతన పేర్కొనిన దేశితెనుఁ గనియే స్పష్టముగా గుఱుతింపఁగలము. ఈ దృష్టితోఁ జూచిన పాలకురికి సోమనాథకవీశ్వరుఁడు వృషాధిపశతకములో జాను తెనుఁగున కిచ్చిన 'బలుపొడతోలుసీరయును' అన్న లక్ష్య పద్యములోని పదములు అచ్చతెనుఁగు కా దని, కేతనమత ప్రకార మవి దేశితెనుఁగు పదము లని, అవి 'యెల్లవారికిఁ దెలిసెడి యా పలుకులు' కావు కాన, యా దేశితెనుఁగే శివ కవులు పేర్కొనినజానుతెనుఁ గని తేలుచున్నది.

ఇందుచే జానుతెనుఁ గనఁ గర్ణాటకలాక్షణికులు పేర్కొనినసమసంస్కృతోక్తియు, తెలుఁగు లాక్షణికులు

పేర్కొనిన యచ్చ తెలుఁగును గాక 'యెల్ల వారికిఁ దెలిసెడి యా పలుకులు' కాని దేశిపదములు ప్రధానముగాఁ బ్రయోగించిన తెనుఁ గని, దానికిఁ బ్రసన్నతయు, సర్వసామాన్యతయుఁ బ్రత్యేకగుణము లని తెలియఁదగును.

తెలుఁగునఁ దొలుతగా నీ 'జాను తెనుఁగు' శబ్దమును వాడినవాఁడును, నా తెలుఁగురచనమును గవితలోఁ దెచ్చుటకుఁ దొలుతగాఁ బ్రయత్నించినవాఁడును నొక్క నన్నిచోడఁడే యని తెలియుచున్నది. అతనికిఁ బూర్వపుఁ దెలుఁగు కవీశ్వరు లెవ్వరును దీనిని బేర్కొన లేదు. అతఁడు దానిని దనకుఁ బూర్వ ముండినకన్నడకవులనుండి గ్రహించి యుండు ననుటకు సందేహము లేదు. వారిలోనైనను నొక రిద్దఱు కవు లీ పదమును వాడిరే కాని దాని స్వరూప మిట్టిదని తెలిపినవారు కారు. కన్నడమున నాగవర్మ, గుణవర్మ యనుకవు లీ 'జాణ్నుడి'కిఁ బ్రసిద్ధులు. నయసేనకవియు జన్నకవియుఁ దమ గ్రంథములలో గుణవర్మ 'జాణ్ణుడి'ని బ్రశంసించి యున్నారు.

కన్నడమున ఛందోంబుధి రచించిననాగవర్మ తన కవితను బ్రశంసించుకొనినరీతి చూచినచో నన్నిచోడఁడు తన కృత్యవతరణికలోఁ గావించుకొనిన స్వీయకవితాప్రశస్తి దాని ననుసరించినదే యని తోఁపక మానదు. చూడుఁడు—

'అతిమధురప్రసన్న పరి
పూర్ణరసోచిత రంజితార్థసం
యుత సకలాగమోక్తయుత
లక్షణలక్ష్యసమస్తవస్తుసం

యుతె సరసీజగర్భన ముఖాం
బుజదిం దమగల్దు బందువా
కృతి నెలసిర్కె కూతుర్ణ
ముఖపంకజదొళ్ కవి నాగవర్మనా.

రచితపదప్రసన్న
పరిపూర్ణరసోచిత మర్థయుక్త మా
గుచిత పురాణమార్గ పద
పద్ధతి బంధురఛంద మెంచిసం
రచియిస వాచ్యవాచక
విశేష్యవిశేషణ లక్ష్యలక్షణ
ప్రచురతె కాళిదాసను
మనేఱిసితీ కృతి నాగవర్మనా.

కర మస్తాక్షర ముచితా
క్షర మవలంబప్రసన్నమతి మధుర మలం
కరణయుతమెనిసి పేఱల్
ధరెయొళ్ కవిరాజహంస నొర్వం బల్లం.

ప్రాసానుప్రాసంగళ
వేసాగిరె సుక్కడంగి కన్నడ దింపే
ఱ్దాసు కవియు నాశు కవియు
నాసుకవిప్రకర మఱిదు మెచ్చుగుమత్తే.

నవరసముణ్మె మాతుపాసతాగిర
దేశియదే సెవెత్తుదెం

బవొలిరె, జాణ్మణం గొళిసె
పొణ్దీవ దర్థ కృతిప్రబంధముం
కిఱిదని దొగె పొచ్చపొసతాగె
మనోహర మాగె పేళ్వొ స
త్కవి కవిరాజహంసనెనె
పేళలొడర్చిదె నీ ప్రబంధముం.

నయసేనకవి తన 'ధర్మామృత' మనుగ్రంథమున గుణవర్మ 'జాణ్'తనమును ప్రశంసించినాఁడు. చూడుఁడు—

అసగన దేసె పొన్నన మహోన్నతి
వెత్త బెడంగు పంప నొం
దసదృశ మప్ప పూర్వరసభావ
గజాంకుశ నొళ్పువెత్తురం
జిసువసదర్థదృష్టి గుణవర్మన
జాణ్ కవిరత్ననోజె శో
భిసినెలసిర్కె ధారిణి మనం
గొళె మత్కృతియొళ్ నిరంతరం.

జన్నకవి తన యశోధరచరిత్రలో గుణవర్మ 'జాణ్నుడి'ని ప్రశంసించి యున్నాఁడు. చూడుఁడు —

ఎనగనుకూల మక్కె
గుణవర్మన జాణ్నుడి, పంపనింపు, పొ
న్ననబగె, నాగవర్మన
బహుజ్ఞతె, రన్నన కాంతి, నాగచం

ద్రసరసభావ, మగ్గళన వక్రతె,
నేమియదేసె, పుష్పబా
ణన మృదుబంధ, మీకవిగళ త్తె
జినేంద్రపురాణకర్తృగళ్.

కన్నడకవులు పేర్కొనిన యీ 'జాణ్', 'జాణ్ణుడి' యనుపదములే 'జానుతెనుఁగు' అను నన్నిచోడని ప్రయోగమునకు మూలప్రకృతులు కాఁదగును. ప్రత్యేకించి దాని లక్షణ మిట్టి దని యెవరును బేర్కొనక పోయినను దమనాఁటి యాచారము ననుసరించి తల్లక్షణలక్షితముగానే రచనను వెలయించి యుండ వచ్చును. ఆ లక్షణము లేవో తెలియని మన మాలక్ష్యము లఁబట్టియే యాయాయిలక్షణముల నూహింప వలసి యున్నది. మనము చేసినది కూడ నట్టి ప్రయత్నమే.

సంస్కృతప్రధానమై దేశిపదములు విరళముగా నున్న - తమకు పూర్వమునను, దమ కాలమునను వెలయుచుండిన - భవికవుల కావ్యసాహిత్యసర్వస్వమును జూచి, దేశికవితలోఁ దెలుఁగునకుఁ బ్రాధాన్య ముండవలయు నని పూని శివకవులు సాహిత్యభాషలో జానుతెనుఁగును వెలయించినారు; అభ్యుదయము నవతరింపఁ జేసినారు! ఈ యభ్యుదయవాంఛ యప్పుడప్పుడే పొడసూపుచుండినందున నన్నిచోడని కుమారసంభవములో జానుతెనుఁగు ప్రారంభదశలో నుండి పాలకురికి సోమనాథునికవితలోఁ బరిణతి చెందిన దనియు, శివకవులయభ్యుదయతపస్సు భాషాసాహిత్యములో సోమనాథుని కాలమున ఫలిం

చిన దనియుఁ దెలియఁగలదు. కుమారసంభవములో జాను తెనుఁగుపదములు ప్రయుక్తము లయినను, నది ప్రారంభ దశయే కావున మిక్కిలిగా సాహసింపఁజాలని నన్నిచోడుఁడు నన్నయాదికవులవలె సంస్కృతసమాసభూయిష్ఠముగానే తన రచన సాగించినాఁడు. సోమనాథుఁడు ధీరుఁడై యభ్యుదయ పథమున నొక యడుగు ముందునకు సాఁగి జాను తెనుఁగును గవితలో వెలయించినాఁడు. సాహిత్యాకాశములో నొకతూరి యభ్యుదయపుమెఱపు మెఱయించినాఁడు!

దేశి సంప్రదాయము

తెలుఁగున మార్గదేశికవితాసంప్రదాయముల ప్రస్తావన మన కొక్క నన్నిచోడకవి కుమారసంభవమునందు మాత్రమే కానవచ్చుచున్నది. కుమారసంభవములోని పద్యములను గొందఱు లాక్షణికులు తమ తమ లక్షణగ్రంథములలో నుదాహరింపక పోలేదు. కాని వారిలో నెవ్వరును నీవిషయమై యంతగాఁ బట్టించుకొనినట్లు కానరాదు. నన్నిచోడని పద్యములను, నందలి భావములను ననుకరించినకవు లనేకులు మనపూర్వులలోఁ గలరు. వారిలోఁ గూడ నెవ్వరును నీ ప్రస్తావన చేసి యుండ లేదు. అగుట నీ సంప్రదాయముల గూర్చి యెఱుఁగుట కొక్క నన్నిచోడని ప్రయోగములే మనకు శరణ్యము లగుచున్నవి. కుమారసంభవములోని కృత్యవతరణికలో నీ కవితాసంప్రదాయముల ప్రస్తావన కల పద్యము లివి చూడుఁడు—

క. మును మార్గకవిత లోకం
బున వెలయఁగ దేశికవితఁ బుట్టించి తెనుం
గును నిలిపి రంధ్రవిషయం
బునఁ జనఁ జాళుక్యరాజు మొదలుగఁ బలువుర్.

—కృత్యవతరణిక 23 ప.

చ. సురవరులం గ్రమంబున వచోమణిసంహతిఁ బూజ సేసి మ
ద్గురుచరణారవిందములకుం దగ సమ్మతిఁ జేసి కొల్చి వి

_త్తరమతులం బురాణకవిసంఘము నుత్తమమార్గసత్కవీ
శ్వరులను దేశిసత్కవుల సంస్తుతిఁ జేసి మనోముదంబునన్.

—కృత్యవతరణిక 24 ప.

క. మార్గ కుమార్గము దేశియ
మార్గము వగవంగఁ దమకు మది వదలక దు
ర్మార్గపదవర్తు లనఁదగు
మార్గవులం దలఁప నలఁతి మహి సుకవులకున్.

—కృత్యవతరణిక 28 ప.

దేశిమార్గంబులు దేశీయములుగా న
లంకారములఁ దా నలంకరింప

—కృత్యవతరణిక 36 ప.

నన్నిచోడుని కించుక తరువాతివాఁ డని చెప్పఁదగు (క్రీ. శ. 1145) నృపధూర్జటి భీమయపండఁ డొక్కఁడు మాత్ర మిూ మార్గదేశికవితాసంప్రదాయములఁ బ్రస్తావించి యున్నాఁడు. చూడుఁడు—

తలంపు సదర్థభావమునం
దద్గతసూక్తులం గూడ వన్నెనల్
గొలుసుగొనంగ బ్రావఘ్ను
గోరినభంగిక వచ్చి ముట్టం గో
మలగతి దేశిమార్గములు
మట్టుపడం గ్గటనంబు లొప్ప నా

ద్యలక్రియం జెప్ప నేర్చె
నృపధూర్జటి భీమయపండం డిమ్మహిన్.
—దక్షిణదేశశాసనసంచయము. సంపు. 6. సంఖ్య 103.

ఈ రెండు సంప్రదాయములనుగూర్చి యెఱుఁగుట కింతకంటె వేఱు ప్రామాణికము లయినయాధారములు తెలుఁగుసారస్వతమునఁ గానరావు. కాన దీనిని బట్టియే మనము మార్గకవిత యనఁగా నెట్టిదో, దేశికవిత యనఁగా నెట్టిదో తెలిసికొనవలసి యున్నది. ఈ మార్గదేశికవితా లక్షణములనుగూర్చి పరిశీలించుటకు ముందు సంస్కృతములోఁ గాని యితరత్ర గాని యీ మార్గదేశి పదములు వాడఁబడి యున్న వేమో మనము తెలిసికొనఁదగును. సంగీతరత్నాకరములో సంగీతనాట్యకళలకు సంబంధించి మార్గదేశి భేదము లున్నట్లుగా నందలి యీ క్రింది శ్లోకములఁబట్టి తెలియఁగలదు. చూడుఁడు—

శ్లో. గీతం వాద్యం తథా నృత్తం
త్రయం సంగీత ముచ్యతే
మార్గో దేశీతి తద్ద్వేధా
తత్ర మార్గ స్స ఉచ్యతే
యో మార్గితో విరించ్యాద్యైః
ప్రయుక్తో భరతాదిభిః
దేవస్య పురత శ్శంభోః
నియతాభ్యుదయప్రదః
దేశే దేశే జనానాం య

ద్రుచ్యా హృదయరంజకమ్
గీతం చ వాదనం నృత్తం
త ద్దేశీ త్యభిధీయతే
యేషాం శ్రుతిస్వరగ్రామ
జాత్యాదినియమో నహి
నానాదేశగతిచ్ఛాయా
దేశరాగా స్తు తే మతాః
కామచారప్రవర్తిత్వం
దేశరాగస్య లక్షణం
నియమే సతి చే త్తత్ర
మార్గత్వ మనులక్షితం.

—సంగీతరత్నాకరము.

భరతాది లక్షణకర్తలచే నిర్దిష్టములై, శాస్త్రీయములయిన సంగీతనాట్యములు మార్గసంప్రదాయమునకుఁ జెందినవనియు, నట్లు శాస్త్రీయములు కాక వివిధదేశములయందలి జనుల యభిరుచులనుబట్టి మనోహరముగ నాడఁబడుచుఁ, బాడఁబడుచుఁ బెక్కురీతులుగా నుండుసంగీతనాట్యములు దేశిసంప్రదాయమునకుఁ జెందిన వనియు సంగీతరత్నాకరమునందుఁ జెప్పఁబడినది.

సంస్కృతమున సంగీతనాట్యముల విషయమున నీ మార్గదేశిభేదము లున్నట్లు తెలియవచ్చుచుండఁగాఁ గన్నడమునందుఁ గవితకు సంబంధించియే యీ రెండు పదములును వాడఁబడినవి. 'దేసియొళ్ పుగువుదు పొక్కు మార్గదొళె

తళ్ళొదు' అని పంపకవియు, 'నెగల్దురసంమనం గొళిసె మార్గ మొడంబడె దేసి కబ్బమంబగె గొళె లింత పేల్దుదు' అని రన్న కవియు నీ రెండు కవితాప్రభేదములను బేర్కొని యున్నారు. మల్లికార్జునుని సూక్తిసుధార్ణవములో దేశిమార్గము ప్రస్తావింపఁబడినది. చూడుఁడు.

పదవిన్యాసన దేశిమార్గద విలాసం రూఢి వెత్తంగ హా
రదలంకారద బంధభావ దెసకం మెల్పాడి నొళ్ బందుకో
డిద నానారససారదాన మెసె దత్తెందొల్దుకెయ్కొండు మె
చ్చిదనా సూక్తిసుధార్ణవాద్యకృతి పాత్ర శ్రీగె సోమేశ్వరం.

కన్నడకవులను బెక్కుసందర్భములలో ననుకరించిన నన్నిచోడఁ డీ భావమును సంస్కృతమునుండికంటెఁ గన్నడమునుండియే పరిగ్రహించి యుండు ననుట సంభావ్యము కాఁగలదు. వాల్మీకి, వ్యాసుఁడు, కాళిదాసు, భారవి, ఉద్భటుఁడు, బాణుఁడు అనుసంస్కృతకవులను బేర్కొని స్తుతించి, యా తరువాత 'మును మార్గకవిత లోకంబున వెలయఁగ' అనుపద్యములోఁ జాళుక్యరాజు మొదలుగాఁ బలువుర దేశికవితను బుట్టించి యంధ్రవిషయమున దెలుగును నిలిపి రనుటచే మార్గకవిత యనఁగా సంస్కృతకవిత యనియు, దేశికవిత యనఁగాఁ దెలుఁగుకవిత్వ మనియుఁ దెలియుచున్నది. 'సురవరులం గ్రమంబున' అనుపద్యములో ఉత్తమమార్గసత్కవీశ్వరులను దేశిసత్కవుల సంస్తుతిఁ జేసి మనోముదంబునన్' అనుసందర్భమునుబట్టియుఁ బై యభిప్రాయమే బలపడుచున్నది. కాని మార్గదేశి పదముల

కీ యర్థము 'మార్గ కుమార్గము దేశియ మార్గము' అను పద్యమునందుఁ గుదురుట లేదు. అచటి సందర్భమునుబట్టి మార్గకవిత యనఁగా సంస్కృతసంప్రదాయానుగుణ మయిన–సంస్కృతప్రధాన మయిన—నన్నయాదుల కవితవంటి కవిత యనియు, దేశికవిత యనఁగాఁ దద్భిన్న మై దేశీయసంప్రదాయానుగుణ మై, దేశి తెనుఁగుపదముల వాడుకకుఁ బ్రాధాన్య మిచ్చుకవిత యనియు నర్థము చేసికొనవలసి యున్నది. 'దేశి మార్గంబులు దేశీయములుగా' ననుటలోఁ గూడ నీ యర్థమే కుదురుచున్నది. దీనిఁబట్టి సంస్కృతకవితకును, సంస్కృత లక్షణలక్షిత మగునన్నయాదుల సంస్కృతప్రధానకవితకును మార్గకవిత యనియు, దేశీయసంప్రదాయానుగుణ మైన తెలుఁగుకవితకు దేశికవిత యనియు, దేశిమార్గములు దేశీయ ములుగా నుండవలయు ననుట తెలుఁగులోని మార్గకవిత యైనను సంపూర్ణముగా సంస్కృతవిధేయ మై సంస్కృత మునకు దాస్యము చేయక దేశీయానుగుణముగా నుండవలయు ననియు నన్నిచోడుని యభిప్రాయ మైనట్లు తెలియుచున్నది.

ఇఁక నన్నిచోడఁడు తనకావ్యమున సాధించిన దేశీయత యెట్టిదో యించుక పరికింతము. నన్నిచోడఁడు కాళిదాస కవివలె హిమవద్వర్ణనముతోను, పార్వతీవృత్తాంతముతోను దనకావ్యమును బ్రారంభింప లేదు. తనకావ్యమునందు వస్త్వైక్య మును సాధించుటకుఁ గాఁబోలును సతీదేవివృత్తాంతమును, దక్షాధ్వరధ్వంసమును మొదటి రెండాశ్వాసములలో నభివర్ణించినాఁడు. ఆదిశివుఁడే త్రిమూర్తిత్వమును బొంది

విశ్వసృష్టికిఁ గారణభూతుఁ డయ్యె ననుశివపురాణకథను సంగ్రహించి దక్షుఁ డాదిశక్తిపరమేశ్వరుల నావాహనము చేసి వారిని మిథునచర్యాసక్తికిఁ బురికొల్పఁగా వారు కరికరిణీ రూపములను దాల్చి క్రీడించినపుడు వారికి గజాననుఁడు జన్మించె నట్లు వర్ణించినాఁడు. ఈ గజాననజన్మవృత్తాంతము శివ పురాణమునం దీరీతిగా లేదు. పార్వతీదేవి నలుఁగుపిండి బొమ్మకథ మాత్రమే మన కనుశ్రుతముగా వినవచ్చుచున్నది. కాని దానికిని బురాణములం దాధారము కానరాదు. సుప్ర భేదాగమమునం దీ గజాననోత్పత్తి నన్నిచోడఁడు వర్ణించిన రీతినే యున్నది. చూడుఁడు—

అథాత స్సంప్రవక్ష్యామి విఘ్నేశ స్థాపనం పరమ్
ఆజా త్వహ ముమాసార్ధం క్రీడార్థం హైమవద్వనే
కరేణు శ్చ గజేంద్రేణ సంభోగ మకరో త్తతః
యదృచ్ఛయా తు తం దృష్ట్వా తదాకార మశాపహమ్
కరేణో రాకృతిం చోమా తద్యాక్రీడ మహర్నిశమ్
తస్యాం తు గర్భ మదధా త్తస్మిన్ కాలే తతోద్భవః
ఫలం దక్షిణహస్తేన వామహస్తే స్వశృంగకమ్
పాశాంకుశోర్ధ్వహస్తే తు గజహస్తే తు లస్తకమ్
కరండమకుటం ప్రోక్తం సర్వాభరణభూషితమ్
శిర శ్చక్రప్రభాం కృత్వా నర్మపీఠోపరిస్థితమ్
దాడిమీపుష్పసంకాశం సర్వాభరణభూషితమ్
ఆసనం స్థానకం వాపి కారయే ద్విఘ్ననాయకమ్.

సుప్రభేదాగమము – త్రిచత్వారింశత్తమపటలము.

ఇందు హిమవద్గిరి యని యుండ నన్నిచోడఁడు రజత పర్వత మని పేర్కొనినాఁడు. ఇం దీకథను బరమేశ్వరుఁడే విఘ్నేశ్వరునకుఁ దెలిపిన ట్లుండఁగాఁ గుమారసంభవమునం దాకథ మాత్రమే యభివర్ణింపఁబడినది. ఇట్లు సుప్రభేదాగమము ననుసరించి నన్నిచోడఁ డీ గజాననవృత్తాంతమును రచించె నని చెప్పఁదగి యున్నను నా విషయ మై యట్లే యని నిర్ధరింప వీలు లేకున్నది. ఆగమముల ప్రాచీనత యెట్టిదో నిర్ణయింప శక్యము కాకుండుటయే దానికిఁ గారణము.

ఈ గజాననోత్పత్తికథ యిట్లే ప్రాచీనతమిళగ్రంథములయందుఁ బ్రసిద్ధ మై యుండుటచే నితఁడు దీనినిమాత్రము దక్షిణదేశీయగాథలనుండి సంగ్రహించి యుండు ననుటకు సందేహము లేదు. తమిళవాఙ్మయమున క్రీస్తుశకము ఏడవ శతాబ్దమున రచింపఁబడిన 'తేవార' మనుగ్రంథమున నీవృత్తాంతము సూచింపఁబడినది. ఇది 'జ్ఞానసంబందర్' అనుకవిచే క్రీ. శ. 652 ప్రాంతమున రచింపఁబడెను. తేవారమందలి యీ క్రిందిపద్యము చూడుఁడు :

పిడియదన్ ఉరుఉమై కొళమిగు కరియదు
వడికొడు తనదడి వళిపడుం అవరిడర్
కడిగణ పతివరం అరుళినన్ మిగు కొడై
వడివినర్ పయిల్ వలి వలముఱై ఇఱైయే.

సతీదేవి యాఁడేనుఁగు రూపము దాల్పఁగా శివుఁడు మగయేనుఁగు రూపము ధరించి క్రీడించి నప్పుడు పుట్టినట్టి

వాఁడును, వలివలం గ్రామమున వసించినట్టివాఁడును నగు గణపతి దానశీలు రగుజనుల కష్టములఁ దొలఁగించి రక్షించుఁ గాక అని దాని తాత్పర్యము.

ఈ విషయమే తమిళవాఙ్మయమునందలి వినాయక పురాణమునందుఁ గూడ నభివర్ణింపఁబడినది. మలయాళ రామ చరిత్రమునఁ గూడ నీకథ సూచింపఁబడినది. ఇట్లు తమిళ మలయాళములయందుఁ బ్రచారములో నున్న యీ కథ యాంధ్రదేశమునకుఁ గ్రొత్త – గజాననునికి గజాననత్వము గలుగుటకుఁ గారణ మిట్టిదై యుండినఁ బార్వతి నలుఁగు పిండిబొమ్మకథకంటె నెక్కువ సహేతుకముగా నుండు నని యూహించి యే తమిళకవియో యీ కథ నట్లుగాఁ దొలుత కల్పించి యుండును. అది యా దేశమునందును, నాదేశీయుల గ్రంథములయందును విశేషప్రచారము నొంది యుండఁగాఁ దన కావ్యమునందు దేశీయతను సాధింపఁ దలఁచిన నన్ని చోడుఁడు దాని గ్రహించి తనకావ్యము నలంకరించుకొని యుండ వచ్చును. వాల్మీకి రామాయణకథ దేశభాషాకవుల చేతులలోఁ బడి దేశీయము లగుమార్పులకుఁ జేర్పులకు లోనయినట్లే శివపురాణకథ కూడ నన్నిచోడనిచేతిలోఁ బడి దేశీయతను సాధించుకొనినది.

దక్షుఁడు తన కుమార్తెల కాఁపురములను జూచి వచ్చుటకై బయలుదేరుటయుఁ, గశ్యపుఁడు, చంద్రుఁడు, యముఁడు నను మువ్వు రల్లురు నాతని కెదురేఁగి పెక్కు తెఱఁగుల సత్కరించుటయు, మొదలియల్లుఁ డగుశివునికడకుఁ బోఁగా నాతఁడు తనకుమారుని ముద్దాడుచుండి యాతని సత్క-

రింప నుండుటయు, నంత దాని కలిగి దక్షుఁడు శివు నవమా
నించుటకై యజ్ఞము ప్రారంభించుటయు నన్నిచోడఁడు దేశీ
యతాపాదనకై కల్పించినవే కాని మూలమున లేదు. అప్పుడు
దక్షపత్ని దక్షుని మనఃఖేదముఁ బాపుటకై చెప్పినమాటలు
సామాన్యముగాఁ గుటుంబములలో ననుకొనుమాటలనే
పోలి యుండి దేశీయతను బుణికి పుచ్చుకొనినవి. ఆ సందర్భము
నందలి దక్షపత్ని మాట లివి చూడుఁడు—

గీ. తల్లిదండ్రులఁ బూజించి తగ వెఱింగి
మన్నపొడ వైననే యుత్తమాము లనియుఁ
బ్రియ మెఱుంగు నం దిచ్చినబిడ్డ మనకుఁ
బాసె నని యుండుఁ డింక నీ పలుకు లేల ?

ఈమాట లెంత సహజముగా నున్నవి!

దక్షుఁడు చేయుచుండినయజ్ఞమునకు రోహిణ్యాదులు
వెడలుచుండుటను జూచి సతీదేవి పిలువనిపేరంటముగాఁ
దానే బయలుదేరి పోయి పరాభూతురాలై యోగవిసృష్ట
దేహ యయిన ట్లుండఁగా నిందు దక్షుఁడే తక్కిన తన యాఁడు
బిడ్డలతోఁ బాటు సతీదేవిని గూడఁ బిలిచికొని వచ్చుటకై తన
వనితలను బంపినాఁడు. ఇదియు దేశీయసంప్రదాయానుసారి యై
యుండి మనోజ్ఞముగా నున్నది. పైపెచ్చు సతీదేవిశీలము
దీనిచేఁ బరిపుష్టము కూడ నగుచున్నది.

తన కుమారుఁడును, యువరాజపట్టాభిషిక్తుఁడు నగు
వినాయకుఁ డుండఁగా వీరభద్రునిచేతనో, మఱెవ్వరిచేతనో
దక్షాధ్వరధ్వంసము చేయించుట సమంజసము కా దని

భావించి గజాననుఁడే 'అస్మదీయజనసీపరాభవంబు కావున నిప్పని నాకు దయసేయవలయు' నని పరమేశ్వరు నడిగి యాతనిచే ననుమతి గొని ప్రమథగణసమేతుఁ డై పోయి యధ్వరధ్వంసము నిర్వర్తించినాఁడు. ఆసందర్భమున జరగిన హింసాకాండ యంతయు నేదో మహాకలోకమున జరుగు చున్నట్లు కాక మనకు నిత్యపరిచితము లయినశిశూదికము వలెనే తోఁచుచు దేశీయతాముద్ర నొంది యున్నది.

ఇఁకఁ బార్వతిశైశవక్రీడల నభివర్ణించుసందర్భము నందలి గుజ్జెనగూళ్లు, బొమ్మపెండ్లిండ్లు మొదలగున వన్నియు దేశీయములే యని వేఱుగాఁ జెప్ప నవసరము లేదు. పార్వతికి 'ఓం నమశ్శివాయ' యని పంచాక్షరీమంత్రముతో నక్షరాభ్యాసము చేయించుట దేశీయము కాక మఱేమి? చూడుఁడు:

క. గిరిసుత దొలుపలుకుల సు
స్వర మొదవఁగ నోం నమశ్శివాయ సదాస్మ
ద్వరదాయ నమః శంకర
శరణు మహాదేవ నీవ శర ణనఁ జొచ్చెన్.

—కుమా. 3 ఆ. 34 ప.

రతీమన్మథసంవాదఘట్టములోని యాలుమగల సంభాషణము సామాన్యకుటుంబములలో నాలుమగలకు జరుగు సంభాషణములవలె నుండి దేశీయతను సంతరించుకొన్నది. ఇట్లే పార్వతి తపఃప్రయత్నముల మాన్పుటకై మేనకయు, వృద్ధస్త్రీలును, జెలికత్తెలును జెప్పినమాటలును, వారివాదమును నెక్కడనో యేలోకముననో జరగినట్లు కాక సహా

జాంధ్ర దేశీయముగా నుండి మనోజ్ఞముగా నున్నది. కన్యా వరణము, పెండ్లిచూపులు, ముద్రారోహణము మొదలయి నవి దేశీయాచారములే. ఇన్నిటిని మించి నన్నిచోడఁడు వర్ణిం చినయుద్ధ మంతయు దేవాసురులకు జరగినయుద్ధముగాఁ గాక యాతనికాలమున జరగుచుండినయుద్ధవిధానములకుఁ బ్రతి కృతిగా నున్నది. యుద్ధసన్నాహము, దండు వెడలుట, స్కంధావారములో భటులు చేసినప్రతిజ్ఞలు, దండుతోఁ గూడ స్త్రీజనము చనుట, యుద్ధవిరామసమయములందు క్షతగాత్రు లయినవారికిఁ జికిత్సలు, ద్వంద్వయుద్ధములు మొదలయినవి దేవాసురయుద్ధ మతిమానుషము కాక మానవయుద్ధరీతిని దలఁపించుచు సహజతను దేశీయతను సాధించుకొనినది.

ఇట్లు నన్నిచోడఁడు కథావస్తువునందు దేశిసంప్రదా యమును బాటించి దేశీయతను సాధించినాఁడు. ఒక్కవస్తువు నందు మాత్రమే కాదు. భావము, భాష, ఛందము నను విషయములయందుఁ గూడ నాతనిప్రయత్నము దేశీయ తను సాధించుటయే. వానిఁగూర్చి మఱొకచోట ముచ్చ టించుకొందము.

కృత్యవతరణిక

కావ్యమునకు శ్రీకారము చుట్టుటతోడనే తెనుఁగుకవి ప్రాచీనకాలమునఁ గృత్యవతరణిక రచించి కాని కావ్య ప్రారంభము చేసి యుండ లేదు. మన తెలుఁగుకావ్యములలో నీ కృత్యవతరణికాభాగము ప్రత్యేకప్రాధాన్యమును వహించి యున్నది. కవి స్వీయవిషయాదికము నెల్ల వెల్లడించుకొనుట కీ కృత్యవతరణిక యొక వేదిక యై తనరారుచున్నది. ఇష్ట దేవతాస్తుతి, పూర్వకవిస్తుతి, కుకవినింద, స్వప్నవృత్తాంతము, కృతికర్తృవంశాభివర్ణనము, కృతిపతివంశాభివర్ణనము, షష్ఠ్యంతములు ననునవి యీ కృత్యవతరణికలోని యంగములు. తెలుఁగుకవుల జీవితవిశేషము లితరత్ర యంతగాఁ దెలిసికొనుటకు వీలు లేనిమన కీకృత్యవతరణికా భాగములే యావిషయమున నుపకారకములును శరణ్యములు నగుచున్నవి. ఆయాయికవులు కూడ నీ యవతారికా భాగమును బ్రధానగ్రంథమంత యుదాత్తముగా, రసభరితముగా రచించి యుండుట గమనార్హము.

ఈ దృష్టితో మాత్రమే కాక యింక ననేకవిధముల నన్నిచోడుని కుమారసంభవములోని కృత్యవతరణిక ప్రత్యేక ప్రాధాన్యము వహించి యున్నది. కవికి సంబంధించినవిషయములు మాత్రమే కాక మార్గదేశిసంప్రదాయములనుగూర్చి కూడ మన కీ కృత్యవతరణిక మూలముననే తెలియవచ్చు

చున్నది. కుమారసంభవమున నఱువదితొమ్మిది పద్యము లలో నిమిడి యున్నయీ యవతారిక తెలుఁగుసాహిత్యము లోనే ప్రత్యేకప్రాధాన్యము వహించి తరువాతికవు లనేకు లకు మార్గదర్శక మైనది. ఈ భాగమునందు వరుసగా నిష్ట దేవతాస్తుతి, పూర్వకవిస్తుతి, కుకవినింద, కావ్యప్రశస్తి, కృతిభర్తృవంశాభివర్ణనము, షష్ఠ్యంతములు, కథాసూత్ర విరచనము ననువిషయములు కలవు.

కావ్యారంభమునందు నిష్టదేవతాస్తుతిని జేయునాచా రము సంస్కృతకవులలోఁ గూడఁ గలదు. కాని వారు మన తెలుఁగుకవులవలె వరుసగా బహుదేవతాస్తుతిని జేయు లేదు. నన్నిచోడునికిఁ బూర్వము నన్నయ కూడ 'హరిహరాజ గజాననార్కషడాస్యమారసరస్వతీ, గిరిసుతాదికదేవతా తతికి న్నమస్కృతి సేసి' యని యొక్కపద్యములో నందఱు దేవతలను స్తుతి యొనర్చినాఁడే కాని నన్నిచోడనివలె నొక్కొక్కదేవత నొక్కొక్కపద్యములో స్తుతి యొనర్చి యుండ లేదు. నన్నిచోడఁ డీ సంప్రదాయమును గన్నడకవుల నుండి గ్రహించినట్లు తోఁచుచున్నది. వారు కావ్యారంభము లందు హరిహరబ్రహ్మ సూర్య గణేశ సరస్వతీ పార్వత్యాది దేవతలను స్తుతి యొనర్చిరి. వారి ననుసరించిననన్నిచోడఁడు కూడఁ గావ్యారంభమునందు హర, హరి, బ్రహ్మ, సూర్య, గజానన, షణ్ముఖ, మార, పార్వతీ, సరస్వతు లనుదేవత లను నొక్కొక్కరి నొక్కొక్కపద్యములో స్తుతించి యున్నాఁడు. తెలుఁగుకవులలో నిట్లు ప్రత్యేకప్రత్యేకముగా నిష్టదేవతాస్తుతి చేయుట కితఁడే ప్రథముఁడు.

కావ్యావతారికలోఁ బూర్వకవిస్తుతి, కావ్యప్రశస్తి, కుకవినింద మొదలయినవి సంస్కృతకావ్యములలోఁ గాని, నన్నయకాలమునఁ గాని లేవు. నన్నయ భారతావతారికలో నీ యంశములు కానరావు. నన్నిచోడనివలెనే యాతఁడును బూర్వకవిస్తుతియుఁ, గుకవినిందయుఁ జేసియుండ వచ్చును. పూర్వకవిస్తుతిలో నన్నిచోడనివలెనే వాల్మీకి మొదలగు సంస్కృతకవీశ్వరులను స్తుతించియుండ వచ్చును. ఈ సంప్రదాయములను గూడ నన్నిచోడఁడు కన్నడకవులనుండియే గ్రహించి తనకావ్యమునందు స్థాపించెను. తెలుఁగునఁ దరువాతి కవు లీతని ననుసరించిరి. పూర్వకవిస్తుతితోఁ బాటు కుకవినిందయుఁ దెలుఁగుకవులకు నవతారికలో విధిగా రచింపవలసిన భాగమై పోయినది. విడువరానికవిసమయముగాఁ బరిణమించినది. నన్నిచోడఁడు పూర్వకవిస్తుతిలో వాల్మీకి, వ్యాసుఁడు, కాళిదాసు, భారవి, ఉద్భటుఁడు, బాణుఁడు నను సంస్కృతకవీశ్వరులను వరుసగాఁ బ్రత్యేకప్రత్యేకముగా నొక్కొక్కపద్యములో స్తుతించి, దేశికవితను బుట్టించి తెనుఁగును నిలిపినచాళుక్యరాజు మొదలుగాఁ బలువురిని స్మరించి, పిదపఁ గుకవినింద చేయుచున్నాఁడు. ఈ క్రింది పద్యములు చూడుఁడు:

గీ. చెనసి గుణమైన దోషంబు సేయ నేర్చుఁ
గుకవి కృతులందు దోషంబు గుణము సేయ
నేరఁ, డది యట్లు, దొంతులఁ జేరి నాయి
దోర్ప నేర్చుఁ గాకది యేమిఁ జేర్ప నేర్చు.

గీ. నెఱయ రసవంత మగుకృతి కెఱఁగ నేర
రల్పరసకృతి కెఱఁగుదు రలుపు లెల్లఁ
జెఱకు పిడిచినరసమున కెఱఁగి రాక
పిప్పి కరిగెడునీఁగలపెల్లువోలె.

గీ. తదజ్ఞానం దెర్గ నగుఁ గవితావిశేష
మజ్ఞానం దేమి యెఱుఁగంగ నగు సమస్త
కనకవర్ణోత్కరం బారగంట నొరసి
చూచి కా కెర్గ వచ్చునె సుద్దరాత?

ఈ కుకవినిందను జేయుటలో నిట్లే యొక్కొక్కకవీశ్వరుఁడును నభినివేశము వహించి మనోహరము లగుపద్యములను విరచించి యున్నాఁడు.

తిక్కన తన నిర్వచనోత్తర రామాయణములో నొనర్చిన యీ కుకవినిందను బరికింపుఁడు—

చ. పలుకులపొందు లేక రసభంగము
సేయుచుఁ బ్రాఁతవడ్డమా
టలఁ దమనేర్పు సూపి
యొకటన్ హృదయంబు బలరింప లేక యే
పొలమును గానియట్టిక్రమముం
దము మెచ్చగ లోక మెల్ల న
వ్వులఁ బొరయం జరించు
కుకవుల్ ధర దుర్విటులట్ల చూడఁగాన్.

కుకవినిందకుఁ బిదప నించుమించుగాఁ బదునైదుపద్యములలోఁ గావింపఁబడినకావ్యప్రశస్తిలోఁ గవితాశయములు వివరింపఁబడినవి. ఈ భాగ మింత విపులముగా, సమగ్రముగా మనకు మఱెచ్చటను గానరాదు. ఆ సందర్భములోని యీ పద్యములు చూడుఁడు—

ఉ. అక్కజ మైె మహార్థనివహంబు
సదుక్తులు మెచ్చఁ జూచినన్
గ్రుక్కిద మైెనసత్కృతి యగు
ర్వగుఁ గా కిలఁ జీకు లావుకం
ద్రొక్కినయట్ల నోరికొలఁదుల్
పురికొల్పఁగ నందులోన నొ
క్కొక్కఁడు సక్క నైనఁ
గృతియుం గృతి యందురె? వాని మెత్తురే?

క. చతురోక్తుల నుతపదబహు
గతుల నలంకారభావకాంతిరసార్థో
న్నతిఁ గృతి నతిరసికులు వర
సతిగతి నెఱిఁగింప వలదె సౌభాగ్యమునన్.

మ. పదబంధంబుల నగ్గలించి
బుధశబ్దభ్రాజి యై సద్గుణా
స్పద మైె దుష్కవిహృత్సరోజ
వనముల్ భంజింపుచున్ భూరిస
మ్మదలీలన్ విలసిల్లి
సత్కృతి జగన్మాన్యప్రభావంబునన్

మదనాగంబునుబోలెఁ గ్రాల
వలదా మా తెందు లేకున్నతేఁ.

ఇతని ననుసరించి కొందఱు తెలుఁగుకవులు తమ కావ్యావతారికలలోఁ గావ్యప్రశస్తి చేసినను వారిలో నెవ్వరును నింత విపులముగాఁ జేసి యుండ లేదు. తిక్కన తననిర్వచనోత్తరరామాయణమునందుఁ జేసి యున్న కావ్యప్రశస్తి నన్నిచోడని ననుసరించినదే. భారతమునందుఁ బ్రసక్తి లేక పోవుటఁబట్టి కావ్యప్రశస్తి రచింపఁబడ దయ్యె నని మన మూహింపఁ దగును. నిర్వచనోత్తరరామాయణములోని యీ పద్యములు చదివినవారికి నన్నిచోడని కావ్యప్రశస్తిభాగము స్ఫురణకు రాక మానదు. చూడుఁడు —

ఉ. భూరివివేకచిత్తులకుఁ బోలు
వనం దలఁపఁ దళంబులఁ
సౌరభ మిచ్చుగంధవహుచందమునం
బ్రకటంబు సేసి యిం
పారెడుపల్కులం బడయ
నప్పలుకుల్ సరి గ్రుచ్చినట్లుగాఁ
జేరుప నేరఁగా వలయుఁ
జేసెద నేఁ గృతి యన్నవారికిన్.

క. తెలుఁగుకవిత్వము చెప్పం
దలఁచినకవి యర్థమునకుఁ దగి యుండెడుమా
టలు గొని వళులుం బ్రాసం
బులు నిలుపక యొగిని బులిమి పుచ్చుట చదురే?

క. అలవడ సంస్కృతశబ్దము
తెలుఁగుబడి విశేషణంబు తేటపడంగాఁ
బలుకునెడ లింగవచనం
బులు భేదింపమికి మెచ్చు బుధజనము కృతిన్.

గీ. ఎట్టికవి కైనఁ దనకృతి యింపు పెంపఁ
జాలుఁ గావునఁ గావ్యంబు సరసు లైన
కవులచెవులకు నెక్కినఁ గాని నమ్మఁ
డెందుఁ బరిణతి గలుగుకవీశ్వరుండు.

క. లలితపదహృద్యపద్యం
బులన కథార్థంబు ఘటితపూర్వాపర మై
యలఁతియలఁతితునియలఁ గా
హాల సంధించినవిధంబు నమరఁగ వలయున్.

—నిర్వ. అవతారిక.

కావ్యప్రశస్తికిఁ దరువాతిది యంకితము. ఇది కూడఁ గన్నడకవులతోనే ప్రారంభ మయినది. కావ్యమును రాజునకో, మఱియొకరికో యంకిత మిచ్చునాచారము సంస్కృతకవులలో లేదు. నన్నయ కూడఁ దనభారతమును 'భారతశ్రవణాసక్తి' కలిగినరాజరాజనరేంద్రుని శ్రోతగాఁ జేసి వినిపించెనే కాని యాతని కంకిత మీయ లేదు. కన్నడకవులు మాత్రము తాము కృతికన్యాజనకు లై, తమకృతులను దమకన్యలు గాఁ దలపోసి, తమ్ముఁ బోషించురాజును గృతిపతిఁ జేసి, యాతని కంకిత మిచ్చుచుండిరి. కన్నడమునఁ బంపకవి యరికేసరిరాజునకును, రన్నకవి సత్యాశ్రయవల్లభునకును .. దమతమ కావ్యములను

గృతి యిచ్చిరి. నన్నిచోడఁడును వారి ననుసరించి సప్త సంతానములలో 'సుతకృష్టసంతానంబు సత్కృతియ కా నిశ్చయించి' తన 'కృతిసంతాన'మును దనకు గురువును, నిష్ట దైవమును, గూర్చునిజేశుఁడును దానే యయినజంగమ మల్లికార్జునయోగికిఁ గృతి యిచ్చెను. అతని యంకితాంకపద్య మిది చూడుఁడు :

సీ. శరధినీరులు పయోధరములు గొని వచ్చి
కురిసి వారిధియందుఁ గూర్చునట్లు
చేనఁ బండినవిత్తు చేనికి ఫలకాంక్షఁ
బేర్మిఁ గ్రమ్మఱ వెదవెట్టునట్లు
రోహణాచలపతి కూహించి వరరత్న
సంచయంబున విభూషించునట్లు
తీర్థాళి కర్థిఁ దత్తీర్థోదకంబుల
నెసకంబుగా నర్ఘ్య మిచ్చునట్లు
గీ. నింగి ముట్టి యున్న జంగమమల్లయ
వరమునందుఁ గనినవస్తుకవిత
దగిలి వారియంద నెగడింతు రవికి దీ
పమున నర్చ లిచ్చుపగిదివోలె.

—కృత్యవతరణిక 49 ప.

ఇట్లు కృతి యొసఁగుటలోఁ గూడ మఱియొకవిశేషము కలదు. అది యే దనఁగాఁ గథానాయకునితోఁ గృతిపతి కభేదము పాటించి నాయకగుణాభివర్ణనవ్యాజమునఁ గృతిపతి గుణాభివర్ణనము చేయుట. ఈ సంప్రదాయమును గూడ

నన్నిచోడఁడు కన్నడకవులనుండియే పరిగ్రహించినాఁడు. కన్నడమున పంపకవి తన విక్రమార్జునవిజయమునందుఁ గథానాయకుఁ డగునర్జునునికిని, గృతిపతి యగునరికేసరి రాజునకును నభేదము పాటించి కథను నిర్వహించెను. అట్లే రన్నకవియుఁ దన 'సాహసభీమ' మనుకావ్యమునఁ గథానాయకుఁ డగుభీమసేనునకును, గృతిపతి యగుసత్యాశ్రయ వల్లభునకును నభేదము కల్పించి కథానిర్వహణము కావించెను. ఈ సంప్రదాయమునే యవలంబించి నన్నిచోడఁడును గుమారసంభవకథానాయకుఁ డగుపరమేశ్వరునికిని, గృతిపతి యగు జంగమమల్లికార్జునయోగికిని నభేదము పాటించి కథానిర్వహణము గావించినాఁడు.

ఇతని తరువాతఁ దిక్కన తన నిర్వచనోత్తరరామాయణమును మనుమసిద్ధిరాజున కంకిత మొసఁగెను. ఇతనివలెనే కేతన తరువాత తన 'దశకుమారచరిత్ర'ను దనగురు వగు తిక్కనసోమయాజికిఁ గృతి యిచ్చెను. ఇట్లు కావ్యములను రాజునకో, మఱియొకరికో కృతి యిచ్చునాచారము కూడ నన్నిచోడనితోనే యారంభ మయిన దని చెప్పఁదగును.

అంకితమునకుఁ బిదపఁ గృత్యవతరణికలోఁ గృతికర్త వంశవర్ణనాదికమును, గృతిపతివర్ణనమును గలవు. ఇట్లు కృతికర్త, కృతిభర్త వంశాభివర్ణనములు గావించుట ప్రాచీనసంస్కృతకావ్యములలో సాధారణముగాఁ గానవచ్చుట లేదు. ఈ విషయమునఁ గూడ నన్నిచోడఁడు కన్నడకవులనే యనుసరించె నని చెప్పఁదగును. కృతికర్త యిందుఁ

దన్నుఁగూర్చియుఁ దనగురు వగుజంగమమల్లి కార్జునయోగిని గూర్చియుఁ జాల సంగ్రహముగానే చెప్పుకొనెను. ఈ విషయమున నితని ననుసరించిన తెలుఁగుకవు లీతనివలె సంగ్రహరచనలతోఁ దృప్తి నంద లేదు. ఏ బ్రహ్మదేవునికడనుండియో ప్రారంభించి తమదాఁక విపులముగా నభివర్ణించుకొని కాని వారు విడువ లేదు. కనుక నిట్టి వంశాభివర్ణనసంప్రదాయము నకుఁ గూడ నన్నిచోడుని యవతారికయే మార్గదర్శక మయిన దని మనము భావింపవలసి యున్నది. కాని యీ విషయమున నన్నిచోడనికిని, గన్నడకవులకును నొక భేదము కూడఁ గలదు. కన్నడకవులు వీనిని గావ్యాంతమున వ్రాయఁగా నన్నిచోడఁ డౌచితిని బాటించి దానిని గావ్యారంభముననే కావించినాఁడు. తెలుఁగుకవులలో ముక్కు-తిమ్మన యొక్కఁడు మాత్ర మీ విషయమునఁ గన్నడకవుల ననుసరించి స్వవిషయమును గావ్యాంతమునందుఁ జెప్పుకొని వినయము ప్రకటించెను. చూడుఁడు—

సీ. కౌశికగోత్రవిఖ్యాతుఁ డాపస్తంబ
సూత్రుఁ డార్వేలపవిత్రకులుఁడు
నంది సింగామాత్యునకును దిమ్మాంబకుఁ
దనయుండు సకలవిద్యావివేక
చతురుఁడు మలయమారుతకవీంద్రునకు మే
నల్లుండు కృష్ణరాయక్షితీశ
కరుణాసమాలబ్ధఘనచతురంతయా
నమహాగ్రహారసన్మానయుతుఁడు

గీ. తిమ్మయార్యుండు శివపరాధీనమతి య
ఘోరశివగురుశిష్యుఁడు పారిజాత
హరణ మనుకావ్య మొనరించె నంధ్రభాష
నాదివాకరతారాసుధాకరముగ.

—పారి. 5 ఆ. 108 ప.

కాని కృతిపతి వంశాభివర్ణనమును మాత్ర మాతఁడు కూడఁ గావ్యారంభమునందే నిర్వహించెను.

కావ్యావతారికలోఁ బ్రతి తెలుఁగుకవీశ్వరుఁడును విధిగాఁ బాటించుసంప్రదాయ మొకటి కలదు. అది షష్ఠ్యంతసంప్రదాయము. షష్ఠ్యంతములతోఁ గృతిపతి గుణగణములను కవి షష్ఠీవిభక్త్యంతవిశేషణములతో స్తుతించును. ఈ షష్ఠ్యంత రచనకూడఁ దెలుఁగున నన్నిచోడనితోనే యారంభ మయిన దని చెప్పఁదగియున్నది. నన్నయ షష్ఠ్యంతములను రచింప లేదు. నన్నిచోడనికిఁ దరువాతికవు లాతని ననుసరించి షష్ఠ్యంతరచనను—అదియు నాతనివలెనే కందపద్యములలోఁ—గావించిరి. ఇది యెంతవఱకుఁ బోయిన దనఁగా షష్ఠ్యంతరచనమునకుఁ గంద పద్యము తప్ప మఱొకపద్యము పనికి రా దని కవీశ్వరులు భావించునంతగాఁ బోయినది. తెలుఁగున షష్ఠ్యంతములు చెప్పినకవీశ్వరు లందఱును వానిని గందపద్యములతోనే రచించుట యిందులకుఁ దార్కాణము.

ఈ షష్ఠ్యంతసంప్రదాయమునుగూర్చి వ్రాయుచు శ్రీ కోరాడ రామకృష్ణయ్యగారు దాని యావిర్భావమునుగూర్చి యి ట్లూహించుచున్నారు. 'ఈ రచనయే తరువాత

నాంధ్రసాహిత్యమున నొక సుప్రసిద్ధసంప్రదాయ మై వెలసి నది. ఇదియు దేశిపద్ధతులలోఁ జేరినదే యని చెప్పవచ్చును. దేశీయము లగునుదాహరణాది గ్రంథములలో దేశీయము లగుకళికోత్కళికలను, సంస్కృతచ్ఛందోబద్ధము లగుపద్య ములను సప్తవిభక్తులలోను రచించి తుద నొక పద్యమును సార్వవిభక్తికముగ రచించుపద్ధతి యొకటి కలదు. ఆ ఛాయనే సందర్భానుసారముగా ననుసరించి ఆ దేవునకు... ......బరమభక్తియుక్తి నావర్జితుం డై కృతి యిచ్చుటలో నీ కవి యెనిమిదివిభక్తులకు సూచకముగా నెనిమిది కంద పద్యములను షష్ఠ్యంతములనుగాఁ జేసి రచించినాఁడు.' కాని నన్నిచోడఁ డీ సంప్రదాయము నుదాహరణకావ్యసంప్రదా యమునుబట్టి యేర్పఱచె ననుట యంత యుక్తియుక్తముగాఁ దోఁపదు. కారణ మీ యుదాహరణపద్ధతి యాకాలమున నంత ప్రసిద్ధిగా లేక పోవుటయే. కాళిదాసు తన రఘువంశ మహాకావ్యము ప్రారంభమునందు రఘువంశ్యుల గుణగణ ముల నుగ్గడించుచు షష్ఠ్యంతవిశేషణములతో నుదాత్త కవితాఫణితితోఁ గొన్ని శ్లోకముల విరచించి యున్నాఁడు. ఆ శ్లోకము లివి చూడుఁడు—

సోఽహ మాజన్మశుద్ధానా మాఫలోదయకర్మణామ్
ఆసముద్రక్షితీశానా మానాకరథవర్త్మనామ్.

యథావిధిహుతాగ్నీనాం యథాకామార్చితార్థినామ్
యథాపరాధదణ్డానాం యథాకాలప్రబోధినామ్.

త్యాగాయ సంభృతార్థానాం సత్యాయ మితభాషిణామ్
యశసే విజిగీషూణాం ప్రజాయై గృహమేధినామ్.

శైశవేఽభ్యస్తవిద్యానాం యౌవనే విషయైషిణామ్
వార్ధకే మునివృత్తీనాం యోగేనాన్తే తనుత్యజామ్.
రఘూణా మన్వయం వక్ష్యే తనువాగ్విభవోఽపి సన్
తద్గుణైః కర్ణ మాగత్య చాపలాయ ప్రచోదితః.

—రఘు 1 సర్గ. శ్లో. 5–9.

కాళిదాసుకవితయం దపార మయినభక్తిప్రపత్తులు గలిగిన నన్నిచోడఁ డీ శ్లోకములలోని కవితకు ముగ్ధుఁడై యట్లే తనకృతిపతి యగు జంగమ మల్లికార్జునునిఁ గూడ షష్ఠ్యంతవిశేషణములతో స్తుతింప నుద్బోధము గాని యుండు ననుట యసంభావ్యము కాఁజాలదు. దానాదులందు 'తుభ్య మహం సంప్రదదే' యనుటలోని చతుర్థియే తెలుఁగున భాషానుగుణముగా షష్ఠి యై కృతిపతికిఁ గృతికన్యాదాన విషయమునఁ గూడ నట్లే షష్ఠ్యంతరచనకు దారి తీసి యుండు నని కూడ మన మూహింపఁదగును.

తెలుఁగున సప్తసంతానములఁ జేకొ—నుటకును నితఁడే ప్రథముఁడుగాఁ దోఁచుచున్నాఁడు—

ఉ. పూని మహాగ్రహారపుర
పుత్త్రిసమున్నతిదేవతాలయో
ద్యానతటాకసత్కృతినిధానము
లాశశితారకంబు సు

స్థానము లై మహిం బరఁగ
జంగమమల్లయపేర సప్తసం
తానము లొప్పు నిల్పుదు
ముదంబునఁ దత్ప్రభునాజ్ఞ పెంపునన్.
—1 ఆ. 46 ప.

మానసోల్లాసము మొదలగుసంస్కృతగ్రంథములలో నిష్టాపూర్తము లయిదు మాత్రమే చెప్పఁబడి యున్నవి. చెఱువు, నిధి, ఉద్యానము, అగ్రహారము, దేవాలయము ననునయిదింటికిని కృతి, పుత్రుఁడు ననురెండు నధికముగాఁ జేర్చుటచే సప్తసంతానము లయి యుండును. ఈ సప్త సంతానప్రశంసకును నన్నిచోఁడడే యాచార్యపీఠము.

కుమారసంభవమునందలి యవతారికలోఁ గడపటి భాగము కథాసూత్రవిరచనము. తెలుఁగుకవులలో మఱెవ్వరును నిట్లు కథాసూత్రవిరచనము చేయ లేదు. నన్నిచోడఁడిందుఁ దనకావ్యమున నొకప్రణాళికను రచించుకొని దాని ప్రకారము తన రచనమును సాగించినాఁడు. ఈ పద్యము చూడుఁడు—

మహాస్రగ్ధర

సతిజన్మంబుల్ గణాధీశ్వరు
జననము దక్షక్రతుధ్వంసముం బా
ర్వతిజన్మంబుల్ భవోగ్రవ్రత
చరితయు దేవద్విషత్ క్షోభముల్ శ్రీ

సుతసంహారమ్ము భూభృత్సుత
తపము సుమాసుందరోద్వాహమ్ము ద
ద్రతిభోగంబుం గుమారోదయము
నతఁ డనిం దారకుం బోర గెల్వుట.

అనం బరఁగుసకలావయవంబులం బరిపూర్ణం బైన కావ్యాంగనాసృష్టికి నన్నిచోడఁ డొక ప్రణాళిక విరచించు కొని యాసకలావయవములను వరుసమెయిఁ దీర్చి దిద్దినాఁడు. ఇట్లు కథాసూత్రమును విరచించి దాని ప్రకారము కావ్యము రచించుట కూడఁ గన్నడకవులయాచారమే. పంపాదికన్నడ కవులు గ్రంథాంతమునందుఁ గథాసూత్రమును వివరించిరి. నన్నిచోడఁడు కథాసూత్రమును రచించుటలో వారినే యనుస రించినను వారివలె దానిని గ్రంథాంతమున రచింపక యాచి తిని బాటించి యవతారికలోనే రచించినాఁడు. దీనిఁ దరువాతి తెలుఁగుకవు లనుసరించినట్లు కాన రాదు.

ఇట్లు నన్నిచోడని యవతారిక యొక్క-స్వప్నవృత్తాం తమును దప్పఁ దక్కినయంగముల నన్నిటిఁ గలిగి తరువాతి తెలుఁగుకవులకు పరవడి యయినది. అవతారికలోని వివిధాంగ ములను దొలిసారిగాఁ దనకావ్యమున స్థాపించి నన్నిచోడఁడు తరువాతి తెలుఁగుకవులకు మార్గదర్శకుఁ డయినాఁడు. ఈ దృష్టితో నన్నిచోడని కృత్యవతరణిక ప్రత్యేకప్రాధాన్యము కలిగి యమూల్యమే కాక యపూర్వమై కూడ నలరారు చున్నది.

తొలి తెలుఁగు ప్రబంధము

ఆంధ్రసాహిత్యచరిత్రమున శ్రీ కృష్ణదేవరాయల యుగము ప్రబంధయుగ మనుపేర వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. ఆ యుగమునందు వెలసిన మనుచరిత్రము, వసుచరిత్రము, పారిజాతాపహరణము, ఆముక్తమాల్యద, ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము, కళాపూర్ణోదయము నను గ్రంథము లంతకుఁ బూర్వయుగములందు వెలసినగ్రంథములకంటె విభిన్నము లగులక్షణములఁ గలిగి 'ప్రబంధము' లనుపేరఁ బేర్కొనఁ బడుచున్నవి. పయిప్రబంధముల సామాన్యలక్షణముల నెల్లఁ గ్రోడీకరించి యాధునికవిమర్శకులు ప్రబంధశబ్దమున కిట్లుగా నొక నిర్వచనము గావించిరి. పురాణేతిహాసములలోని కథనో, యుపాఖ్యానమునో చేపట్టి, స్వకపోలకల్పనలచే దానిఁ బెంపు చేసి, యష్టాదశవర్ణన లందందుఁ జొన్పించి, రసాభివ్యక్తికిని, పాత్రచిత్రణమునకును నెక్కుడు ప్రాధాన్య మొసఁగి శబ్దార్థాలంకారసహితముగా రచింపఁబడినస్వతంత్రగ్రంథము ప్రబంధము. అల్లసాని పెద్దన రచించినమనుచరిత్ర మిట్టిప్రబంధములకు మార్గదర్శకముగాఁ బరిగణింపఁబడుచున్నది. ప్రబంధోచితమయినవస్తువుయొక్క యునికి మాత్రమే కాక యా ప్రబంధశరీరమున కావశ్యక మగుసంధిసామగ్రియు, సౌందర్యాపాదకము లగునితరావయవసౌష్ఠవములు నం దుండవలెను. అప్పుడే యది ప్రబంధ మగును. కావ్యమునం దంగాంగిభావసంబం

ధము చక్క నెలకొనినప్పుడు కాని సౌందర్యము సంపూర్ణము కాదు. కావ్యమునందలి వస్తుశరీరమునకును, నితరావయవములకును బ్రకృష్ట మయినబంధ ముండును గనుకనే యా శిల్పమూర్తికిఁ 'బ్రబంధ' మనుపేరు వచ్చినది. ప్రబంధమునం దష్టాదశవర్ణనలతోఁ దృప్తిపడక యిరువదిరెండు వర్ణనలను గూర్పవలయు నని యప్పకవి పేర్కొనినాఁడు. చూడుఁడు—

సీ. పురమును ఋతుపట్కమును బ్రయాణంబును
శైలంబు వేఁటయు సాగరంబు
మహీంద్రపుణ్యాశ్రమంబును మంత్రంబు
ద్యూతంబు పిదప నద్భుతరణంబు
విజయంబు మద్యపానజవికారంబును
వనవిహారంబును వారికేళి
కన్యాంగసౌందర్యకథనంబు హిమకరా
భ్యుదయంబు విప్రలంభోదితంబు
గీ. పద్మమిత్రోదయంబును బరిణయంబు
సురతమును దౌహృదంబును సుతజననము
ననఁగ నిరువదిరెండు వర్ణనలు గూర్చి
చెప్పవలయుఁ 'బ్రబంధంబు' శ్రీనివాస!

ఇట్టి ప్రబంధములు రాయల కాలమున విస్తారముగా వెలసినను నీ ప్రబంధలక్షణములను గలిగినగ్రంథము లంతకు మునుపు వెలయక పోలేదు. శ్రీనాథుని శృంగారనైషధమును, పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రకవి శృంగారశాకుంతలమును నీ ప్రబంధలక్షణముల నన్నిటిఁ గలిగి యున్నను నవి రెండును స్వాతంత్ర

గ్రంథములు కాక యనువాదగ్రంథము లగుటచేఁ బ్రబంధములుగాఁ బరిగణింపఁబడ వయ్యెను. శ్రీనాథమహాకవిరచితము లగునితరగ్రంథములను బరిశీలించినచో హరవిలాసము సంపు వస్త్వైక్యము లేకపోవుటచే నదియుఁ బ్రబంధ మనిపించుకొనదు. భీమకాశీఖండములయందలి వస్తువు స్థలపురాణకథ యగుటచే నవియుఁ బ్రబంధములు కాఁజాలవు. ఇదేవిధముగా శ్రీనాథయుగమునందలి యితర కవికృత గ్రంథములను గైకొన్నను - కొన్ని యనువాదగ్రంథము లగుటవలనను, కొన్ని చిత్రాఖ్యానము లగుటవలనను—సమగ్రప్రబంధములు కాలేక పోయినవి. ప్రబంధలక్షణములలో నేకొన్ని లక్షణములో మాత్ర మాయాగ్రంథములలోఁ గనఁబడును కాని సర్వాంగసుందర మయినప్రబంధమూర్తి యందుఁ గానఁబడదు. ప్రబంధసుందరి కీసర్వాంగసౌష్ఠవము, సౌందర్యము నొక్క రాయల పోషణముననే లభించినవి. ఆయన కాలముననే సర్వలక్షణసమన్విత మయినప్రబంధమూర్తి విలసిల్లినది. రాయల కాలమునందలి గ్రంథములకుఁ బ్రత్యేకముగా వ్యవహరింపఁబడు నీ 'ప్రబంధ' పదము మాత్రము తిక్కన భారతమునందే పేర్కొనఁబడి యున్నది. అతఁడు తనభారత భాగమును 'ప్రబంధమండలి'యని పేర్కొనినాఁడు. చూడుఁడు.

క. అని రచనాకౌతూకమున
మన మలరఁగ నీప్రబంధమండలి కథినా
థునిగా నే పురుషునిఁ జే
ర్కొనువాఁడనొ యనుతలంపు గూడినమదితోన్.
—1 ఆ. 8 ప.

వ. అని పూని యీాదృశంబు లగుపుణ్యప్రబంధంబులు దేవసన్నిధిం బ్రశంసించుటయు నొక యారాధనవిశేష మగుటం జేసి...

—1 ఆ. 31 ప.

ఇతనికిఁ దరువాత భారతారణ్యపర్వశేషమును బూర్తి గావించినశంభుదాసుఁడు ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ గ్రంథములోఁ సైత మీాప్రబంధశబ్దము కాన్పించుచున్నది అదియును గాక యెఱ్ఱాప్రెగ్గడ 'ప్రబంధపరమేశ్వరుఁ' డనుబిరుదముతోఁ బ్రఖ్యాతి వడసినాఁడు. ఇతని నృసింహపురాణము ప్రబంధలక్షణలక్షిత మయి యుండుటయే దానికిఁ గారణ మని చెప్పఁబడుచున్నది. కాని ప్రబంధోచిత మయినపాత్రచిత్రణమును తిక్కన సాధింపఁగా ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ వర్ణనానైపుణ్యమును దన రచనమునందు మిక్కుటముగా నెక్కొలిపినాఁడు. కాని పయి రెండుస్థలములందును నీ 'ప్రబంధ' పదము కావ్యసామాన్యార్థములోఁ బ్రయోగింప బడినదే కాని ప్రత్యేకార్థములోఁ బ్రయోగింపఁ బడలేదని ఘంటాపథముగాఁ జెప్పఁదగును. తిక్కనకంటెఁ బూర్వమే నన్నిచోడఁడు తన కుమారసంభవమునం దీప్రబంధశబ్దమును బ్రయోగించి యున్నాఁడు. చూడుఁడు—

ఉ. జంగమమల్లికార్జును నిసర్గకవిస్తవనీయసూక్తియు
క్తిం గొనియాడి తత్కరుణఁ గేనము లేకనురక్తమైనభా
షాంగనఁ దక్క నేలినమహత్త్వము లోకమునం బ్రసిద్ధిగా
భంగిగ విస్తరించెదఁ బ్రబంధము సద్రసబంధురంబుగాన్.

—1 ఆ. 48 ప.

కాని నన్నిచోడఁడును తిక్కనవలెనే యీ 'ప్రబంధ' పదమును కావ్యసామాన్యార్థములో వాడినాఁడే కాని ప్రత్యేకార్థములో వాడినవాఁడు కాఁడు. చూడుఁడు—

వలపదే సమస్తవస్తుకవీశ్వర
రచితరుచిరకావ్యరత్నవీథి

—1 ఆ. 36 ప.

చ. పరఁగ సువర్ణబంధమ్మృదు
భావము గల్గియు లోను జూడఁగాఁ
బొర పగుచిత్రరూపమును
బోలె నసత్కవికావ్య మిమ్మహిం
బరగు సువర్ణబంధమ్మృదు
భావవిశేషము లోన వెల్పటన్
సరి యగురత్నపుత్రికయు
సత్కవికావ్యము నొక్కరూప మై.

—1 ఆ. 37 ప.

క. ముదమున సత్కవికావ్యము
నదరఁగ విలుకాని పట్టినమ్ముసుఁ బరహృ
ద్భిద మై తల యూఁపింపని
యది కావ్యమె ; మఱియుఁ బట్టినదియున్ శరమే?

—1 ఆ. 41 ప.

వ. అనం బరఁగుసకలావయవంబులం బరిపూర్ణం బై నదివ్యకావ్యాంగనాసృష్టికిం బ్రధానసృష్టికర్త యైన.

—1 ఆ. 45 ప.

చ. రవికులశేఖరుండు కవి
రాజశిఖామణి కావ్యకర్త స
త్కవి భువి నన్నిచోడఁ డఁటె
కావ్యము దివ్యకథా కుమారసం
భవ మఁటె సత్కథాధిపతి
భవ్యుఁడు జంగమమల్లికార్జునుం
డవిచలితార్థయోగధరుఁ
డట్టె వినం గొనియాడఁ జాలదే.

—1 ఆ. 57 ప.

పయి ప్రయోగములఁ బట్టి నన్నిచోడఁడు కావ్యము, ప్రబంధము అనుపదములను సమానార్థకములుగానే ప్రయోగించె ననియుఁ, ప్రబంధపదము నాతఁడు ప్రత్యేకార్థమునఁ బ్రయోగింప లేదనియు రూఢి యగుచున్నది. కాని రాయల కాలమునాఁటి ప్రబంధసామాన్యలక్షణము లన్నియు నన్నిచోడుని కుమారసంభవమునందును బొందుపడి యుండుటచేఁ గుమారసంభవమే మన తొలితెలుఁగుప్రబంధ మని చెప్పఁదగి యున్నది. కాని యాతనికాలమునఁ బురాణములే కాని యిట్టి ప్రబంధములనిర్మాణ మెక్కువగా జరుగనందునను, రాయల కాలమున విరివిగా నట్టిప్రబంధముల రచనము జరుగుటను నన్నిచోడునికిఁ బ్రబంధరచనామార్గదర్శిత్వగౌరవము దక్క లేదయ్యెను. 'వస్త్వైక్యమునఁ గొంత లోప మున్నను నీకుమారసంభవమే యథార్థముగా మన ప్రథమప్రబంధము' అని శ్రీ పింగళి లక్ష్మీకాంతకవిగారు కూడ 'ఆంధ్రసర్వ

స్వము’ లో నిదే యభిప్రాయమునే వెల్లడించి యున్నారు. నన్నయవలెఁ గాక నన్నిచోడుఁడు తన గ్రంథము నష్టాదశ వర్ణనాత్మకమును నలంకారసమన్వితమును నగుకావ్యము గానే సంతరింప సంకల్పించిన ట్లాతని యీ క్రింది పద్యములఁ బట్టి తెలియఁగలదు. చూడుఁడు—

క. వనజలకేళీరవిశశి
తనయోదయమంత్రగతిరతక్షితిపరణాం
బునిధిమధుఋతుపురోద్వా
హనగవిరహవాత్స్యవర్ణనాష్టాదశ మై.

వ. పరిపూర్ణం బై దశప్రాణంబుల సప్రాణం బై నవరసభావ భరితం బై షట్త్రింశదలంకారాలంకృతం బై రమణీయం బైనదివ్యకథారంభంబున కభిముఖుండ నై.

—1 ఆ. 44, 45.

నన్నిచోడఁడు తన కుమారసంభవము నిట్లు కావ్యముగాఁ దీర్చి దిద్దుటకుఁ గన్నడకవుల కావ్యరచనాపద్ధతియే యుద్బోధక మని వ్రాయుచు శ్రీ శిష్టా రామకృష్ణశాస్త్రిగారు తమ యాంధ్రవాఙ్మయచరిత్రసర్వస్వమున నిట్లు వ్రాసిరి. ‘నన్నయ వైదికమతదృష్టితో వేదవ్యాసాభిప్రాయాను గుణముగ భారతమును బురాణపద్ధతిని రాజరాజు కోరికపై రమణీయకథాకలితార్థయుక్తితో నక్షరరమ్యతను గూర్చి రచించినాఁడు. కాని యప్పటికే సంస్కృతసాహిత్యమున నలంకారప్రక్రియతో నైషధాదికావ్యము లనేకము లున్నను గావ్యసంప్రదాయపద్ధతి యవలంబింప లేదు. కాని కన్నడ

వాఙ్మయమున పంపాదికవులు భారతమును గ్రహించి కన్నడ భాషలో రచించినను వ్యాసమతాభిప్రాయానుగుణముగఁ బురాణముగ రచింపక, జైనమతానుగుణముగ నైనను బురాణముగ మాత్రము రచింపక, ప్రధానకథను మాత్రము గ్రహించి, కొన్ని సందర్భానుగుణ మైనమార్పులతో భీమునినో లేక యర్జుననినో మాత్రమే యీ కావ్యమునకుఁ బ్రధాననాయకునిగా నొనరించి, కథకు వస్త్వైక్యమును గూర్చి యొక చిన్నప్రబంధముగా రచించినారు. నన్నయ కన్నడకవు లగుపంపాదులనుండి భారతాంధ్రీకరణసందర్భమునఁ గొన్ని విషయములను బరిగ్రహించెను. అవి చంపూమార్గపద్ధతి, సంస్కృతవృత్తములను గావ్యమునఁ బ్రవేశ పెట్టుట మొదలయినవి. కాని గ్రంథరచన లేక కూర్పునందు మాత్రము ప్రబంధపద్ధతిని పరిగ్రహింపక వ్యాసుని పురాణ పద్ధతినే యవలంబించి యుపాఖ్యానములతో సహా యితిహాస మునే రచించినాఁడు. ఇఁక నన్నిచోడకవికి మిగిలినవానితోఁ బాటు పంపాదుల ప్రబంధపద్ధతి యెక్కువగ నాకర్షించినది. వారి జైనమతమునకు బదులు తన శైవమతపరముగ తగిన కథను శివపురాణమునుండి గ్రహించి, దేశీయము లయిన మార్పులను జేసి, యష్టాదశవర్ణనలతోను, దశప్రాణములతోను, నవరసభరితం బై, ముప్పదియా అలంకారంబులతోడను పరిపూర్ణం బై రమణీయ మైనదివ్యకథను ప్రబంధక రూపమున రచించినాఁడు.'

కానీ యీ యభిప్రాయ మంత యుక్తియుక్తముగా, సమంజసముగాఁ జూపట్టుట లేదు. తెలుఁగుకవీశ్వరులు కావ్య

నిర్మాణము చేయునాఁటికే సంస్కృతమునఁ బురాణములు, ఇతిహాసములు, కావ్యములు, నాటకములు మొదలగు సాహిత్యప్రక్రియ లన్నియు వెలసి యున్నవి. కావ్యములలోఁ గూడఁ గేవలపద్యకావ్యములు, కేవలగద్యకావ్యములు, గద్యపద్యమిశ్రితము లగుచంపూకావ్యము లనుము త్తెఱఁగుల రచనములును నానాఁటికే సంస్కృతమున నున్నవి. నన్నయ తా నాంధ్రీకరించుటకుఁ బూనినగ్రంథ మితిహాసగ్రంథ మగు టచే నాతఁడు మూలమునందువలెఁ గాక తన యభిప్రాయాను గుణముగఁ జంపూకావ్యపద్ధతి ననుసరించినను స్వీకరించిన వస్తుతత్త్వమునుబట్టి పురాణమార్గమునఁ దప్పఁ గావ్యమార్గ మున నాతఁడు రచించుటకు వీలు లేక పోయినది. నన్నిచోడని విషయ మట్టిది కాదు. నన్నిచోడఁడు శివపురాణమునుండి తన కావ్యమునందలి యితివృత్తమును బరిగ్రహించినను నతఁడు కాళిదాసు కుమారసంభవ మహాకావ్యమును జూచి యుండక పోలేదు. ఆతని కుమారసంభవమును గూడ నాతఁ డచట నచట ననుసరించినట్లును, గొన్నిశ్లోకములకు శ్లోకములే యాతనికావ్యమునఁ బద్యరూపమున ననువదింపఁబడినట్లును మనకుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఇట్టిచో నాతఁడు కేవలము శివపురాణమును మాత్రమే మూలముగాఁ గొనియుండి తన కావ్యరచన సాగించి యుండినచో నాతఁ డీ సంప్రదాయమును కన్నడకవులనుండి గ్రహించె నని మన మంగీకరింపవచ్చును. కాని కాళిదాసు కుమారసంభవమును గూడ నాతఁడు చూచి యుండె నని మనకు స్పష్టముగాఁ దెలియవచ్చుచుండుటచే న్నిచోడఁడు కాళిదాసువలెనే తనగ్రంథము నొకమహాకావ్య

ముగాఁ దీర్చి దిద్దవలయు నని తలపోసి యుండవచ్చును. కాని తెలుఁగున నప్పటికే 'చంపూకావ్యపద్ధతి' యనుసరింపఁబడి యుండుటచేఁ దాను మాత్రము కాళిదాసువలెఁ గేవలపద్య కావ్యముగా రచించి తెలుఁగుసంప్రదాయమునకు భిన్నముగా నడవనేల యని తలపోసి నన్నయవలెనే తనకావ్యమునను జంపూకావ్యపద్ధతి ననుసరించినాఁడు. అంతే కాని యీతఁడీ కావ్యనిర్మాణపద్ధతిని గన్నడకవులనుండి మాత్రమే గ్రహించె నని మనము నిర్ధరించి చెప్పజాలము. కన్నడకవులును, నీతఁడును సంస్కృతమును జూచియే యీకావ్యరచనాసంప్ర దాయములను జేపట్టి యుండవచ్చును.

ఇఁకఁ గుమారసంభవమునందు వస్త్వైక్యము లేదను విషయమునుగూర్చి మనము పరిశీలింప వలసి యున్నది. నన్నిచోఁడుని కుమారసంభవమున మొదటి రెండాశ్వాస ములయందును గలగజాననజన్మవృత్తాంతము, దక్షాధ్వర ధ్వంసము ననువిషయములు ప్రధానకథ కంతగా సంబంధింపని వనియు, నందుచేఁ గావ్యమున వస్త్వైక్యము చెడిన దనియు స్థూలముగాఁ జూచినవారికిఁ దోఁపక పోదు. కాని కొంత సూక్ష్మముగాఁ జూచినచో నామొదటి రెండాశ్వాసముల లోనికథ ముఖ్యమే యని మన కనిపించును.

కాళిదాసు తన కుమారసంభవమునందు—

అథావమానేన పితుః ప్రయుక్తా
దక్షస్య కన్యా భవపూర్వపత్నీ

సతీ సతీ యోగవిసృష్టదేహా
యాం జన్మనే శైలవధూం ప్రపేదే.

1 స. 21 శ్లో.

అని తెలిపి యున్నాఁడు. తనజనకుఁ డగుదక్షుఁడు పరమేశ్వరు నవమానించుట కోర్వని దై యోగముచేఁ దన శరీరత్యాగము గావించినసతీదేవి హిమవంతునిభార్య యగుమేనకను బొందెను అని యా శ్లోకమునకుఁ దాత్పర్యము. ఇట్లు సతీదేవి వృత్తాంతమును కాళిదాసు సూచనామాత్రముగాఁ జేర్కొని విడువఁగా నన్నిచోడఁడు స్పష్టతకొఱకై యాసతీదేవివృత్తాంతమును, దక్షాధ్వరధ్వంసమును, నాదక్షాధ్వరధ్వంసమునకుఁ గారణభూతుఁ డగుగజాననుని జన్మవృత్తాంతమును రచింపవలసి వచ్చినది. ఇందుచే నీవృత్తాంతకథనములవలనఁ గథ కైక్యము చెడలేదు సరి కదా పై పెచ్చు కథ కైక్యమును గూర్చుచు నివి కావ్యమున కొక నిండుదనమును జేకూర్చుచున్నవి. కాళిదా సేదో కారణమున నావృత్తాంతములను విపులముగా వర్ణింపనంతమాత్రమున నాభాగము లనవసరము లనియు, వస్త్వైక్యమును బాడు చేసిన వనియు మనము భావింప నక్కఱ లేదు. ఆ మాటకు వచ్చినచో నిదే సూత్రమునుబట్టి చూచితిమేనిఁ బ్రబంధరాజ మని వినుతి గన్నమనుచరిత్రమునందు వరూధినీప్రవరుల వృత్తాంతము మాత్రము వస్త్వైక్యమునకు భంగము కలిగించునదే కదా! ఏకథ కాకథగా వ్రాయఁబడి యెట్లో యతికష్టముపై సంబంధము కల్పింపఁబడినయాముక్తమాల్యద ప్రబంధ మగుట యెట్లు?

పార్వతీపరమేశ్వరులకు సంబంధించినవే యగునీవృత్తాంత ములు తప్పన కెట్టిసంబంధము గాని లేనియితరకథ లాముక్త మాల్యదయందువలె నిందు లేవు. కనుక నిందు వస్త్వైక్యము లేదనుట యంగీకారయోగ్యము కాదు. ఈ కావ్యమునందలి దీర్ఘవర్ణనలు వస్త్వైక్యమునకు భంగము గలిగించుచున్న వని యొకవాదము కలదు. కాని యిట్టి వర్ణనాచాపల్యము రాయల కాలమునాఁటి ప్రబంధకవు లందఱియందును గలదు. మను వసుచరిత్రాది ప్రబంధములయందలి దీర్ఘవర్ణనలే యిందులకుఁ దార్కాణము. కనుక నిందలి దీర్ఘవర్ణనలు ప్రబంధతాధర్మ-మగువస్త్వైక్యమున కేమాత్రము ప్రతిబంధకము కాఁజాలవు.

ప్రబంధలక్షణములలో నతిప్రధాన మయినది, నియత ముగా నుండవలసినది రసైకదృష్టి. 'వాక్యం రసాత్మకం కావ్యం' అని యాలంకారికనిర్వచనము. కుమారసంభవ మున శృంగారరస మంగియు, వీరరసమును, దక్షిణరస ములును నంగములును గా నీతనిరచనము సాఁగినది. ఆ యా సన్నివేశములం దాతనిరచనము పాఠకులను రసావేశపరవశు లను గావించును. గజారణ్యమున సతీపరమేశ్వరుల లీలాకేళియు, నష్టమాశ్వాసమునందలి విటవిటీసంభాషణములును శృంగార రసభూయిష్ఠములు. దేవాసురయుద్ధమునందు వీరరసము ప్రతిపాదింపఁబడినది. తత్తదుచితస్థలముల నితరరసములును యథోచితముగా నిర్వహింపఁబడినవి.

ఇట్లు నన్నిచోడఁడు తన కుమారసంభవమును కాళిదాసు మార్గము ననుసరించి మహాకావ్యముగా సంతరించి, కావ్య లక్షణలక్షితముగాఁ జేసినను నది యుత్తరకాలప్రబంధముల

లక్షణములఁ జాలవఱకుఁ గలిగి యుండి ప్రబంధరచనా సంప్రదాయమునకు మార్గదర్శక మగుట నదియే మన 'తొలి తెలుఁగుప్రబంధ' మని యెన్నఁదగి యున్నది. నన్నిచోడుఁడు కావ్యప్రబంధపదములను సమానార్థకములుగానే వ్రాసినను నాతని కుమారసంభవము మాత్ర ముత్తరకాలమునందలి ప్రబంధలక్షణలక్షిత మై ప్రబంధముల కెల్ల మార్గదర్శక మయినది.

సంస్కృతానుకరణములు

నన్నిచోడకవి తనకుమారసంభవములోని కృత్యవ తరణికయందుఁ బూర్వకవిస్తుతి చేయుచుఁ గవికులగురు వగు కాళిదాసు నిట్లు స్తుతించి యున్నాఁడు.

క. భాసురమతి వాల్మీకి
వ్యాసాదులు సనినజగతి వరకవితాసిం
హాసన మెక్కి కవీంద్రుల
దాసులఁగా నేలెఁ గాళిదాసుఁడు పేర్మిన్.

—1 ఆ. 19 ప.

అట్లే కుమారసంభవమును వ్రాసినయుద్భటకవిని గూడ నీ క్రిందిపద్యమున స్తుతించినాఁడు. చూడుఁడు :

క. క్రమమున నుద్భటుఁడు గవి
త్వము మెఱయఁ గుమారసంభవమ్ము నలంకా
రము గూఢవస్తుమయకా
వ్యముగా హరలీల చెప్పి హరు మెచ్చించెన్.

—1 ఆ. 21 ప.

ఈ యుద్భటుని కుమారసంభవమును నన్నిచోడఁడు చూచెనని నిర్ణయించుటకుఁ దగినయాధారము లేవియు విస్పష్టముగా నగపడ లేదని శ్రీ కట్టి సాంబమూర్తిశాస్త్రిగారభి ప్రాయపడుచుండఁగా 'ఉద్భటుని కుమారసంభవము నీతఁడు

చూచె నని యేర్పడుచున్నది' యని శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారును, వారి ననుసరించి 'ప్రధాననాయకుఁ డగుపరమేశ్వరుని గుణశీలభూషణమున నీతఁ డుద్భటునిఛాయలను గూడ ననుసరించెను. పద్యచ్ఛాయలు కూడఁ దదనుసరణమును స్పష్టపఱచును' అని శ్రీ శ్రీపాద లక్ష్మీపతిశాస్త్రిగారును నభిప్రాయపడుచున్నారు. ఉద్భటుని విషయ మెటు లున్నను నన్నిచోడుఁడు కాళిదాసు కుమారసంభవమును జూచియే తన కావ్యమును రచించె ననుటకుఁ బ్రబలాధారము లనేకములు కలవు. ఇట్లు కాళిదాసుకావ్యమును మాత్రమే కాక యితఁడు మఱికొన్ని సంస్కృతగ్రంథములలోని శ్లోకములను, శ్లోకభావములను ననుసరించి యుండె నని తెలియుచున్నది. ఇది 'భావచౌర్య' మనునభిప్రాయముతో శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు 'ఇతనికిఁ బూర్వము సంస్కృతకవు లనేకు లున్నను వారి యందు భావచౌర్య మగపడదు. ఈతఁ డట్టి భావచౌర్యము గావించి యున్నాఁడు' అని వ్రాసిరి. ఇతరకవుల భావములను గొన్నిటిని గ్రహించినంతమాత్రమున దానిని 'భావచౌర్య' మన రాదు. ఇతరుల భావములను సందర్భమునకుఁ దగిన విధమున స్వల్ప మగుమార్పు చేసియో, చేయకయో గ్రహించుట 'ఛాయోపజీవన' మనుకవిసమయముగా నాలంకారికు లంగీకరించిరి. అట్లు సంస్కృతగ్రంథములలోని శ్లోకములతో సాదృశ్యము గలనన్నిచోడనిపద్యము లేవో, యాతఁడు వాని నెంతవఱ కనుకరించెనో యించుక పరిశీలింతము.

ప్రసంగరత్నావళి యను ప్రాచీనసంకలనగ్రంథములో నీ క్రింది సంస్కృతశ్లోక మొకటి యుద్ధరింపఁబడినది. చూడుఁడు :

స్థాణుర్భవాన్ మూలవిహీన ఏవ పుత్రో విశాఖో రమణీ త్వపర్ణా
పరోపనీతైః కుసుమై రజస్రం ఫల త్యభీష్టం కి మిదం విచిత్రమ్.

—ప్రసంగరత్నావళిః (D 12008. ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారము)

పయిశ్లోకములోని భావమునే గ్రహించి నన్నిచోడుఁడు పూర్వకవిస్తుతిసందర్భమున షణ్ముఖుని స్తుతించి యున్నాఁడు. చూడుఁడు—

క. తనజనకుఁ డురుస్థాణువు
జనని యపర్ణాఖ్య తా విశాఖుం డనఁగాఁ
దనరియు నభిమతఫలముల
జనులకు దయ నొసఁగుచుండుషణ్ముఖుఁ గొలుతున్.

—1 ఆ. 8 ప.

కావ్యము పరహృద్భిద మై తల యూఁపింపవలయును. అట్లు కాకున్న నది కావ్యము కా దనుభావమును దెలుపు నీక్రిందిచాటువు ప్రసిద్ధముగా వినవచ్చుచున్నది. చూడుఁడు—

కిం కవేః తస్య కావ్యేన కిం కాండేన ధనుష్మతః
పరస్య హృదయే లగ్నం న ఘూర్ణయతి యచ్ఛిరః.

—చాటువు.

ఈ చాటువునందలి భావమునే గ్రహించి నన్నిచోడుఁడు తన కృత్యవతరణికలోఁ గావ్యప్రశస్తిసందర్భమున నీ క్రింది పద్యమును గూర్చినాఁడు. చూడుఁడు :

క. ముదమున సత్కవికావ్యము
నదరంగ విలుకానిపట్టినమ్మును బరహృ
ద్భిద మై తల యూఁపింపని
యది కావ్యమె; మఱియుఁ బట్టినదియుఁ శరమే.
—1 ఆ. 41 ప.

శ్రీ హర్షుని నాగానందనాటకములోని ప్రస్తావన యందలి యీ శ్లోకమును జూడుఁడు—

శ్లో. శ్రీ హర్షో నిపుణః కవిః పరిష దప్యేషా గుణగ్రాహిణీ
లోకే హారి చ సిద్ధరాజచరితం నాట్యే చ దక్షా వయం
వస్త్వేకైక మపీహ వాంఛితఫలప్రాప్తే పదః కిం పునః
మద్భాగ్యోపచయా దియం సముదితః సర్వో గుణానాం [గణః.

దీనిని నన్నిచోడఁ డి ట్లనుకరించినాఁడు.

చ. రవికుల శేఖరుండు కవి
రాజశిఖామణి కావ్యకర్త స
త్కవి భువి నన్నిచోడఁ
డఁటె కావ్యము దివ్యకథం గుమారసం
భవ మఁటె సత్కథాధిపతి
భవ్యుఁడు జంగమమల్లికార్జునుం
డవిచలితార్థయోగధరుఁ
డట్టె వినం గొనియాడఁ జాలదే *?
—1 ఆ. 57 ప.

* కన్నడములోఁ గూడ నిట్టిరచనమే కలదు. ఇతఁడు దీనిని సంస్కృతమునుండియే యనుకరించెనో లేక కన్నడమునుండియే యనుకరించెనో మనము నిర్ధరించి చెప్ప వీలు లేదు.

కువలయానందమున నొక్క ప్రాచీనకవిరచితం బగుసీ క్రిందిశ్లోక మొకటి యుద్ధృత మయినది.

శ్లో. రవితప్తో గజః పద్మాం
స్తత్పఋ్యా న్బాధితుం క్షణాత్
సరో విశతి న స్నాతుం
గజస్నానం హి నిష్ఫలమ్.

ప్రాచీనకవి యెవ్వఁడో రచించిన యీ శ్లోకములోని భావమునే నన్నిచోడఁ డీ క్రిందివచనమునం దిట్లనువదించి యున్నాఁడు. చూడుఁడు :

వ. తదవసరంబున ఘర్మాంశుకరాహతి కులికి తదీయాప్తబంధు లైనయరవిందంబుల కలిగి దండింపం జొచ్చునట్లు వేదండంబులు కమలషండంబుల కరుగుదెంచె మహోత్సాహంబున— —1 ఆ.91 ప.

. దండి కావ్యాదర్శములోని యీ క్రింది శ్లోకము కూడ నన్నిచోడని పయిరచనమున కుద్బోధక మయి యుండును.

మధ్యందినార్కసంతప్తః సరసీం గాహతే గజః
మన్యే మార్తాండగృహ్యాణి పద్మా న్యుద్ధర్తు ముద్యతః.

పుష్పదంతుని యీ క్రిందిశ్లోకమును జూడుఁడు :

శ్లో. మహోక్షః ఖట్వాంగం పరశు రజినం భస్మ ఫణినః
కపాలం చేతీయ త్తవ వరద తంత్రోపకరణమ్
సురా స్తాంతా మృద్ధిం దధతి తు భవద్భ్రూప్రణిహితాం
న హి స్వాత్మారామం విషయమృగతృష్ణా భ్రమయతి.

పుష్పదంతుఁడు శివుని సంబోధించి చెప్పినయీశ్లోకము లోని భావమునే గ్రహించి నన్నిచోడఁడు సతీదేవి శివుని మహిమను వర్ణించుసందర్భమున ని ట్లనువదించినాఁడు. చూడుఁడు:

మ. త్రిజగన్నాథుఁ బవిత్రగాత్రుఁ
గ్రతుమూర్తిం బూతు సత్పూజ్యుఁ డే
యజినాభీలకపాలశల్యధరుఁ
డీయజ్ఞాదులం దందు వీ
ద్విజదేవాదులకుం గపాల
కవచాస్థివ్రాతముల్ మేనులన్
నిజమై యున్నవి రుద్ర
చిహ్నలివె నీనిం బుచ్చి రా నేర్చిరే ?

—2 ఆ. 23 ప.

గీ. వీరి కెల్లను దేవతావిభవ మొసఁగు
చున్నపరమేశు రావింప నొల్ల ననియె
దెంక నీయజ్ఞఫలము నీ కిచ్చునట్టి
పెద్ద లెవ్వ రీవచ్చినపేళ్లయందు.

—2 ఆ. 24 ప.

శివమహిమ్నస్తవములోని యీశ్లోకమును గాంచుఁడు–

శ్లో. రథః క్షోణీ యంతా శతధృతి రగేంద్రో ధను రథో
రథాంగే చంద్రార్కౌ రథచరణపాణి శ్శర ఇతి
దిధక్షోస్తే కో౽యం త్రిపురతృణ మాడంబరవిధిః
విధేయైః క్రీడన్త్యో న ఖలు ఫలతంత్రాః ప్రభుధియః

—శివమహిమ్నస్తవము.

ఈ శ్లోకమునే నన్నిచోడఁ డి ట్లనువదించినాఁడు. చూడుఁడు—

సీ. ధరణీతలం బెల్ల నరదంబు చంద్రార్క-
బింబముల్ చక్రముల్ పృథుజవాశ్వ
ములు వేదములు పగ్గములు చతుస్స్వరములు
ప్రణవంబు గసగోల బ్రహ్మ సూతుఁ
డగపతి విల్లు పన్నగపతి గొనయంబు
హరి గోల గఱి గరు డనల మమ్ము
పవనుండు వేగంబు దివిజగణంబులు
నెరవు లై యీశుఁడు పురము లేయఁ
గీ. దలఁచినంతన ఘోరనఁ దమకుఁ దార
వచ్చి కెలసంబు సేసినవారె కారె
వీరిఁ బట్టితిఁ బరమేశు విడుతు ననఁగ
వలదు నీ కీశుఁ డేలినవాఁడు గాఁడె ?

—2 ఆ. 25 ప.

శివమహిమ్న స్తవమునందలి దే మతీంకశ్లోక మిది. చూడుఁడు—

క్రియాదక్షో దక్షః క్రతుపతి రధీశ స్తనుభృతా
మృషీణా మార్త్విజ్యం శరణద సదస్యా స్సురగణాః
క్రతుభ్రేష స్త్వ త్తః క్రతుషు ఫలదానవ్యసనినో
ధ్రువం క ర్తుః శ్రద్ధావిధుర మభిచారాయ హి మఖాః.

—శివమహిమ్న స్తవము.

ఈ శ్లోకము నొక్కముక్క యైన విడువక నన్నిచోడఁడు మక్కికి మక్కిగా ననువదించి యుండుట యీ క్రింది పద్యమునఁ గాన నగును. చూడుఁడు—

చ. తనరఁ గ్రియాళిదక్షుఁ డగు
దక్షుఁడు తత్క్రతువల్లభుండు స
న్మునితతి ఋత్విజుల్ సుర
సమూహ సదస్యులు తత్ఫలంబు లిం
దనిశము నిచ్చునీ వడఁచి
తత్సుఖం బిది కర్త భక్తిమైఁ
దనరనియజ్ఞ మైనఁ దుదిఁ దా
నభిచారము గాక పోవునే?

—2 ఆ. 92 ప.

నన్నిచోడఁడు పార్వతి యంగాంగవర్ణనము గావించు సందర్భమునందలి యీ క్రిందిపద్యము చూడుఁడు—

క. ఆంధ్రీ స్తనాపహాసులు
సంధృతమధుపాబ్జముకుళసదృశము లతినీ
రంధ్రములు కుచము లఖిలపు
రంధ్రీజనతిలక యచలరాజాత్మజకున్.

—3 ఆ. 5 ప.

పై పద్యమునందలి 'ఆంధ్రీ స్తనాపహాసు' లనుటలోని భావమును నన్నిచోడఁ డీక్రింది శ్లోకమునుండి గ్రహించి యుండును. చూడుఁడు—

*కర్ణాటీదశనాంకితః స్మితమహారాష్ట్రీకటాక్షాహతః
ప్రౌఢాంధ్రీస్తనపీడితః ప్రణయినీభ్రూభంగవిత్రాసితః
లాటీబాహువివేష్టిత శ్చ మలయస్త్రీతర్జనీతర్జితః
సోఽయం సంప్రతి రాజశేఖరకవి ర్వారాణసీం వాంఛతి.

—రాజశేఖరుని పూర్ణ చాటువు.

భవభూతిమహాకవి రచించినమాలతీమాధవములోని యీ క్రింది శ్లోకమును జూడుఁడు—

శ్లో. వైకుంఠస్య కరంక మంకనిహితం స్రష్టుః కపాలం కరే
ప్రత్యంగం చ విభూషణం విరచితం నాకౌకసాం కీకసైః
. . . .
కల్పాంతేషు కపాలినో విజయతే రౌద్రం కపాలవ్రతమ్.

పయిదాని ననుకరించిననన్నిచోడుని యీ క్రిందిపద్యమును జూడుఁడు—

మ. హరికంకాలము చేతిము
ద్ర దివిజేంద్రాస్థుల్ సుభూషావళుల్
గరళం బభ్యవహార మం
తకతనుక్షారంబు మైపూఁత పం
కరుహాసీనశిరఃకపాల
మురుభిక్షాపాత్రగా విశ్వసం

---

* కన్నడమునఁ గూడ నీ యాంధ్రీస్తనప్రశంస కలదు. కనుక నన్నిచోడఁ డీ భావమును సంస్కృతమునందుండియే గ్రహించె నని మనము నిర్ధరించి చెప్పఁ గుదురదు.

హరు వర్తించుమహావ్రతో
పహతి సేయం బూన నీప్రాప్తియే?
—4 ఆ. 76 ప.

కుమారసంభవములోని చతుర్థాశ్వాసమునందలి యాశ్వాసాంతపద్య మిది—

మహాస్రగ్ధర :—
హరహాసాకాశగంగాత్య
మలజలమరాళాబ్జనీహారధాత్రీ
ధరకర్పూరేందుకాకోదర
వరపతిదిగ్దంతిపక్షీరనీరా
కరముక్తాహారకుందోత్కర
రజతశరత్కౌముదీద్యోతకీర్తి
శ్వరు నాత్మారాము వాణీవరు
వరగురు సర్వజ్ఞు నజ్ఞానదూరున్.
—4 ఆ. 119 ప.

ఈ పద్యములోని కూర్పు జైనమతములోని యొకానొక శాసనశ్లోకమున యథాతథముగాఁ గానవచ్చుచున్నది. చూడుఁడు—

హరహాసాకాశగంగాజల
జలరుహానీహారనీహారధాత్రీ
ధరనీహారాంశుతారావని
ధరశరదంభోధరక్షీరనీరా

కరతారాభారతీదిగ్రదని
రదనపీయూషడిండీరముక్తా
కరకుందేంద్రేభహంసోజ్జ్వల
విశదయశోవల్లభం శాంతినాథం.

కుమారసంభవమునందలి నవమాశ్వాసములోని యీ క్రిందిపద్యము 'బాలే తవ ముఖాంభోజే దృష్ట మిందీవర ద్వయం' ఇత్యాది కాళిదాసుశ్లోకముయొక్క ప్రభావము గలిగి యున్నది. చూడుఁడు—

క. జలజంబులలో నీలో
త్పలములు పూచె నని ముగ్ధభావన దృగ్గీ
ప్తులు గలయొండొరులు మొగం
బులు గౌతుకలీలఁ బుడుకఁ బోదురు దమలోన్.

—9 ఆ. 86 ప.

కాళిదాసమహాకవి విరచిత మగునభిజ్ఞానశాకుంతలము లోని యీ క్రిందిశ్లోకమును జూడుఁడు—

శ్లో. యాత్యేకతోఽ స్తశిఖరం పతి రోషధీనా
మావిష్కృతోఽరుణపురస్సర ఏకతోఽర్కః
తేజోద్వయస్య యుగప ద్వ్యసనోదయాభ్యాం
లోకో నియమ్యత ఇ వాత్మదశాంతరేషు.

పయి శ్లోకమునే నన్నిచోడుఁ డీ క్రిందిరీతి ననుకరించి నాఁడు. చూడుఁడు—

తే. అస్తగిరిఁ బొందె రా జుదయాద్రి నెక్కె
నినుఁడు తేజస్వు లగువారి కెల్లప్రొద్దు

మానితం బగు నిల నొక్కమాటపొందు
హానివృద్ధులు సూచించు నట్లుపోలె.

—8 ఆ. 190 ప.

ఈ క్రింది శ్లోకము చూడుఁడు—

శ్లో. సింహో మదద్విరదమ స్తకమాంసభోజీ
సంవత్సరేణ కురుతే రతి మేకవారం
పారావతః ఖలు శిలాకణమాత్రభోజీ
కామీ భవ త్యనుదినం వద కోఽత్ర హేతుః

దీనికి నన్నిచోడుని పోలికపద్య మిది చూడుఁడు—

మ. సరసాహారము రాగహేతు
వను టజ్ఞానంబు పారావతో
త్కరముల్ సిక్కనిరాలు
మ్రింగియు సదా కామార్తులై యుండుఁ గే
సరి సాంద్రామిషభుక్తియై
నను సకృత్సంభోగ మందున్ మనో
హరవిజ్ఞానము కాక రాగ
రసమం దాహారనిర్వృత్తియే.

—12 ఆ. 219 ప.

ఇట్లు తనకుఁ బూర్వ ముండినసంస్కృతకవుల ననుక రించి వారి శ్లోకములలోని భావములతో నన్నిచోడఁడు పద్యములను రచించి తన కుమారసంభవము నలంకరించుటే కాక యొండు రెండు స్థలముల నన్నయరచనమును గూడ నాతఁడనుకరించి యున్నాఁడని తెలియుచున్నది. సురాపానము

చేసినస్త్రీల చేష్టలను నన్నయ భారతమునందలి యాది పర్వములో ని ట్లభివర్ణించి యున్నాఁడు. చూడుఁడు—

చ. గురుకుచయుగ్మముల్ గదలఁ
  గ్రొమ్ముడులందలి పుష్పముల్ పయిం
 దొరఁగ నిదాఘబిందువి
  తతుల్ సెదరన్ మదిరామదంబునన్
 బరవశ లయ్యు నిం పెసఁగఁ
  బాడుచుఁ దాళము గూడఁ దట్టుచున్
 దరుణులు నొప్ప నాడిరి ము
  దంబునఁ గాంతులు దమ్ముఁ జూడఁగన్.
   —8 ఆ. 175 ప.

దానినే నన్నిచోడఁ డీ క్రిందిపద్యమున ని ట్లనుకరించినాడు—

ఉ. జీతికకల్లు ద్రావి మదసిం
  ధురగామిను లన్ని కేటియల్
 వాఱుచు గొడుగీతములు వా
  డుచుఁ బొల్పుగఁ గ్రాలి యాడుచున్
 గోఁడిడ మాడుచున్ బతులకున్
  వశవర్తులు కాక మేరకున్
 మీఱుచు వన్యకాంతలు ర
  మింతురు తద్విపినాంతరంబునన్.
   —6 ఆ. 45 ప.

నన్నయభట్టు మత్స్యగంధివృత్తాంతమునందుఁ గాము చర్యలనుగూర్చి చెప్పుచు నా సందర్భమున :

గీ. ఎంత శాంతు లయ్యు నెంత జితేంద్రియు
లయ్యుఁ గడు వివిక్త మయినచోట
సతులగోష్ఠిఁ జిత్తచలన మొందెద రెందుఁ
గాముశక్తికి నోర్వఁ గలరె జనులు?

—3 ఆ. 38 ప.

అని రచింపఁగా నన్నిచోడఁడు దాని ననుసరించి గజారణ్యమున సతీపరమేశ్వరుల కామకేళీకలాపముల నభివర్ణించు పట్టున దాని నిట్లుగా ననుకరించినాఁడు. చూడుఁడు—

తే. ఆదిమూర్తులు శివశక్తు లచలమతులు
హరుఁడు సతియును సురతార్థులై విహీన
తరము లగుమృగరూపముల్ దాల్చి రనిఁ
గాముమాయల నెవ్వారు నేమి గారు.

—1 ఆ. 104 ప.

ఇట్లు నన్నిచోడఁడు సంస్కృతకవులను మాత్రమే కాక నన్నయను గూడఁ గొన్నితావుల ననుకరించి వారి నన్నియమగుజాడలలోఁ బద్యరచనము గావించి యున్నాఁడు. అది చోడనికి న్యూనత కాదు సరి కదా విశేషించి యాతనికి వారిపైఁ గలగౌరవాధిక్యమునే వెల్లడి సేయుచున్నది. తమ రచనముల నితరు లనుకరించుట యనుకార్యులకు గౌరవ ప్రదమే యగు నని వేఱ చెప్పఁ బని లేదు.

—

తమిళకన్నడముల ప్రభావము

నన్నిచోడఁడు తన కుమారసంభవములోని కృత్యవతరణికలోఁ గృతికర్తృవంశవర్ణనాదికమునుగూర్చి ప్రశంసించుచు స్వవిషయము నీక్రిందిపద్యములలో నిట్లు తెలుపుకొని యున్నాఁడు.

చ. అరినరపాలమౌళిదళి
  తాంఘ్రియుగుం డగువాఁడు పాకనా
డిరువదియొక్క వేయిటి
  కధీశుఁడు నాఁ జనుచోడబల్లికిన్
జిరతరకీర్తి కగ్రమహి
  షీతిలకం బన హైహయాన్వయాం
బరశశిరేఖ యైనగుణభాసిని
  శ్రీసతికిం దనూజుఁడన్.

క. కలుపొన్న విరులఁ బెరుఁగన్
గలుకోడిరవంబు దిశలఁ గలయఁగఁ జెలఁగన్
బొలుచునొరయూరి కధిపతి
నలఘుపరాక్రముఁడఁ డేంకణాదిత్యుండన్.

—1 ఆ. 53, 54 ప.

వీనిలో నాతని యొరయూరుపురవరాధిపత్యము వివాదగ్రస్తము. దానిమాట యెట్లున్నను నితని తండ్రి యగుచోడ

బల్లి యిరువదియొక్క వేయి గ్రామములు కలిగినపాకనాటి కధీశుఁ డనువిషయమున మాత్ర మెట్టి విప్రతిపత్తియు లేదు. ఆప్రాంత మెల్ల నాకాలమునందు మొదటి కుళోత్తుంగచోడుని యాధిపత్యమున నుండెను. ఇది కాక యీతనికిని బశ్చిమ చాళుక్యరా జగువిక్రమాదిత్యునికిని దఱుచు యుద్ధములు జరగుచుండెను. ఈ కారణములచే నాకాలమున నన్నిచోడనికిఁ దమిళకన్నడదేశీయులతోవలెనే వారిభాషలతోడను, వారి భాషాసంప్రదాయములతోడను గూడ విశేషపరిచయము గలిగి యుండు ననుట కెట్టి సందేహమును లేదు. ఆ యా భాషా సంప్రదాయములును, విశిష్టపదబంధములును గొన్ని యీతని కవితలోఁ గానిపించుచు నాభావమును దృఢీకరించుచున్నవి. సంస్కృతకవుల గ్రంథములలోని మేలిభావములను బరిగ్రహించి యథానువాదమో, భావానువాదమో యేదో యొకటి గావించి వానిచేఁ దనకావ్యము నలంకరింపఁ జేసికొనిన నన్నిచోడఁడు తమిళకన్నడభాషలనుండియుఁ గొన్ని మేలివిషయములను బరిగ్రహింపక పోలేదు. తమిళభాషనుండి యీ మహాకవి గ్రహించినసంప్రదాయాదికములనుగూర్చి యించుక ప్రశంసింతము.

'దేశిసంప్రదాయ' మనునధ్యాయమున నిందలి గజాననుని జన్మవృత్తాంతము తమిళభాషలోని 'తేవార' మను గ్రంథమునుండి గ్రహించినదే యని దాని యానుపూర్వి యెల్ల వివరింపఁబడినది. తమిళములో నితరస్థలములలోఁ గూడ నీకథ యిట్లు కానవచ్చుచున్నది. క్రీ. శ. 14వ శతాబ్ది ప్రాంతముల నుండినవిశ్శంక కొమ్మన తన శివలీలావిలాసమున గణాధీశ్వరుని

జననమును నన్నిచోడకవి వ్రాసినట్లే వ్రాసి యున్నాఁడు. కనుక తమిళములోని యీ కథను దొలుతగాఁ దెలుఁగువారికిఁ దెలిపినవాఁడు నన్నిచోడఁడే యని చెప్పఁ దగును.

'కవిగమకిప్రశంసితుఁడు' (2–208), కవిగమకి వాగ్మిగాయకనటచింతామణి (3–112), కవిగమకిబుధనిధానుఁడు (11–1) అని కుమారసంభవములో నీ మూఁడు స్థలములందును కవిగమకివాగ్మిప్రశంస గావింపఁబడినది, భారతమున నుద్యోగపర్వమం దొక్కచో మాత్రము 'ఉండం గవిగమకిప్రముఖవిద్వజ్జనంబులు' (3–232) అని పేర్కొనఁబడి యున్నది. కవిగమకివాదివాగ్మి లను నీ చతుష్టయప్రశంస యాంధ్రవాఙ్మయమున మఱియొకచోఁ గానరాదు. ఆశు, మధుర, చిత్ర, విస్తరము లని చతుర్విధకవితాభేదము కూడఁ గొన్ని తెలుఁగులక్షణగ్రంథములలోనే కలదు కాని సంస్కృతాలంకారికగ్రంథములలోఁ గానరాదు. తమిళభాషలోని యాలంకారికగ్రంథములలో నీ రెండు తెలుఁగు లగువిభాగములును గానవచ్చుచున్నవి. 'నవనీతపాట్టియర్' అను తమిళభాషలోని యలంకారగ్రంథమున 'కవి, గమకన్, వాది, వాక్కి ఎన్ఱ వగైయుం; ఆశు, మదురం, చిత్తిరం, విత్తారం ఎన్ఱ నాల్ వగైయుం' అని యిరుతెలుఁగుల విభాగములును పేర్కొనఁబడినవి. 'కవిగమకివాదివాగ్మియర్' అని కన్నడగ్రంథములందును సుప్రసిద్ధముగా నున్నది. నన్నిచోడఁ డీ తెలుఁగుకవులనుగూర్చి తమిళమునుండియో, లేక కన్నడము నుండియో పరిగ్రహించి యుండు ననుటకు సందేహము లేదు.

అష్టమాశ్వాసమున మునిస్త్రీమ వాపర్ణారూపవర్ణనా దత్తకర్ణుం డైనక న్నెతింగి పరమేశ్వరునకుఁ బార్వతి ప్రత్యంగ వర్ణనము చేసి తెలుపుచు—

వలకోటఁ బెరిఁగినవలరాజుహస్తిహ
స్తంబును గేశపాశంబు నెనయు.

—8 ఆ. 12 ప.

అని యామెకచము నభివర్ణించిరి. హస్తిహస్త మునకును, స్త్రీల కేశపాశమునకును నౌపమ్య మసాధారణము. సంస్కృతాంధ్రములలో మఱొకచోట నీ పోలిక కాన రాదు. తమిళమున పిడియేనుఁగు తొండమువంటి కేశపాశ మనుసర్థ మున 'పిడిక్కై కూన్దల్' అనుట కావ్యములలోఁ బ్రసిద్ధ మయి యున్నది. చూడుఁడు:

పణ్ణురై మగళిర్ మాలై పైన్దుగిల్ కవన్దు కొళ్ళర్
కణ్ణురై మగళిర్ సోర్న్దు కా రిరుళ్ తివళుం మిన్ పోల్
పెణ్ణురైప్ పిడిక్కైక్ కూన్దల్ పొన్నరి మాలై తాళ
వెణ్ణురై ఉడుత్తు నిన్రార్ వేన్దన్ నోక్కు ఉణ్ణ నిన్రార్.

జీవకచింతామణి 2663.

కై కవియాచ్ చెన్రు కణ్పుదయాక్ కుఱుగిప్
పిడిక్కై యన్న పిన్నగ ఱీండి.

—అగనానూరు - పాలై. 9 పాట.

ప్రమానబండ్లకును, నావృతముల పై నిలిచినస్త్రీలకును గలపోలిక నన్నిచోడకవిచేఁ బలుమాఱు లభివర్ణింపఁబడినది.

ఇట్టిపోలిక తమిళ గ్రంథములలోఁ గానవచ్చుచుండుటచేత సీతఁ డీ యాపమ్యము నాభాషాగ్రంథములనుండియే గ్రహించియుండు నని తోఁచుచున్నది. తమిళభాషలోని జీవకచింతామణి యను గ్రంథమున 'మానిడం పఱ్ఱుత్తన కిఱుత్తం' అని ప్రయోగింపఁబడినది.

ఇట్లు కథావస్తుసంప్రదాయములను మాత్రమే కాక యాతఁడు తమిళభాషాపదములను గొన్నిటి నట్టే తనకావ్యమునఁ బ్రయోగించి యున్నాఁడు. చూడుఁడు——

గీ. చెనసి గుణ మైన దోషంబు సేయ నేర్చుఁ
గుకవి కృతులందు దోషంబు గుణము సేయ
నేరఁ డది యట్ల నొంతులు సేరి నాయి
దోర్పు నేర్చుఁ గా కది యేమి సేర్పు నేర్చు.

—1 ఆ. 29 ప.

మ. ఒక యన్యాయము లేదె
యెవ్వరికి నే నోటంబుతో మ్రొక్క నో
డక లె మ్మిప్పటి కింత
సైఁపు మిటు గష్టం బేమనం బింక నా
లికిఁ గట్టాయము సేయుచుండు
డిది మేలే నీ కనుం బుష్పసా
యకతాపంబు సహింప
కోర్తు సురతైకాసక్తి దీనాస్యయై.

—8 ఆ. 177 ప.

క. కొలవేళులు నెలఁదూఁడులుఁ
దలిరులు నీహారవారిఁ దడిపి నయమునన్
గులిరుగొన మేన నొత్తిరి
లలనలు పార్వతికి శీతలక్రియ వెలయన్.
—5 ఆ. 149 ప.

చ. మెలు పొదవించి తీవలను
మేనులఁ గెం పొదవించి మోవులం
దలిరుల కోలి మొగ్గలకు
దంతరుచిన్ మెఱుఁ గూన్చి నవ్వులన్
మలరుల కిచ్చి హాస్యరస
మగ్నులు సె న్నమరంగఁ బెక్కు-రే
ఖలఁ దమతోడ నాడు
గెడక త్తియ శాఁ గయి సేసి రామనిన్.
—9 ఆ. 108 ప.

సీ. శృంగారరాజ్యలక్ష్మికి ముడిఁ గలపిన
గతి హంసతిలకంబుఁ గబరిఁ బూన్చి.
—9 ఆ. 13 ప.

చ. అనుపమరూపయావనమ
హాగుణవైభవలీల నెవ్వరిం
గనుఁగొని మెచ్చకున్న వర
కన్యక గల్గినదానిఁ జెప్పు నీ
పనిచినవాని వేలగొని
పై బడఁ జేసెద నీవు దన్నుఁ గ

ల్చిన నొరుఁ దాను గల్చి చను
చేడియ గల్గినఁ జూపు తెచ్చెదన్.
—4 ఆ. 43 ప.

ఇట్లు తమిళభాషారూపములు తెలుఁగుపదములట్లే స్వతంత్రముగాఁ బ్రయోగింపఁ బడినవి. ఇఁక నీతని కవిత యందలి ప్రాచీనకన్నడకవుల రచనాలక్షణము లేవో యించుక పరిశీలింతము. కృత్యవతరణిక యనునధ్యాయము నందు నన్నిచోడఁ డనుసరించిన కొన్ని కన్నడకవితాసంప్రదాయములు వివరింపఁబడినవి. మఱికొన్ని యిటఁ బ్రస్తావింపఁ బడుచున్నవి.

నన్నిచోడకవి తన కావ్యమును శ్రీకారముతోఁ బ్రారంభించి శ్రీకారముతోనే ముగించినాఁడు. అతని కృత్యాది పద్యము 'శ్రీ వాణీంద్రాహరేంద్రార్పితమకుటమణిశ్రేణి ధామాంఘ్రిపద్మాజీవోద్యత్కేసరుం' డిత్యాదిగా శ్రీకారముతోనే ప్రారంభ మగుచున్నది. అట్లే తుదిపద్యమును 'మంగళమహాశ్రీ' వృత్తముగా రచించి యాపద్యమును గూడ 'మంగళమహాశ్రీ' యనుపదముతో ముగించి యాతఁడు గ్రంథాంతమునందును శ్రీకారమును నెక్కొలిపినాఁడు. నన్నిచోడని గ్రంథాంతపద్య మిది చూడుఁడు—

భూవినుతుఁ డార్యజనపూజి
తుఁడు సద్గుణవిభూషితుఁడు సర్వా
శావివరపూరితవిశాల
శరనిర్మలయశఃప్రసరశోభితుఁడు సద్భా

దేవకులశేఖరుఁడు దేవముని
ముఖ్యుఁడు సుధీజనవరేణ్యుఁడు ప్రియుం డై
యీ వసుధ శిష్టతతి కిష్ట
ఫలయుక్తముగ నిచ్చు దయ మంగళమహాశ్రీ.
—12 ఆ. 230 ప.

నన్నిచోడుఁ డీ సంప్రదాయమును గన్నడకవులనుండి గ్రహించినట్లు తోఁచుచున్నది. పంపకవి తనగ్రంథమును 'భద్రం శుభం మంగళం' అనుపదములతో ముగించినాఁడు. చూడుఁడు—

కర మఱ్ఱిత్తు సమస్తభా
రతకథాసంబంధమం బాసిసల్
బరెయ ల్కేళ లొడచ్చుగె
వెంగమిద జెత్తిన్నిష్టవప్పం నమి
త్తరమక్కుం ధృతి తుష్టి
పుష్టివిభవం సౌభాగ్య మిష్టాంగనా
సురతం కాంతియగుంతి
శాంతి విభవం భద్రం శుభం మంగళం.

కావ్యమునందలి యాశ్వాసాద్యంతపద్యములలోని విశేషణము లేకవిభక్తికము లగునట్లుగా రచించుట యొక విశిష్ట సాహిత్యసంప్రదాయము. ఇది ప్రాచీనకన్నడకావ్యములందుఁ గలదు. నన్నిచోడకవి కూడ వారి ననుసరించి యట్లే యేక విభక్తికము లగునట్లుగా నాశ్వాసాద్యంతపద్యములను రచించెను. దీనిమూలమునఁ గథానాయకునివలెనే కృతి

పతియుఁ గావ్యకథయందుఁ బాలుగొనుచున్నా రనుస్ఫూర్తి పాఠకులకు జనించును. ఇతనికిఁ దరువాత తిక్కన నిర్వచనో త్తరరామాయణమునందును, కేతన దశకుమారచరిత్రమునం దును నీసంప్రదాయము పాటింపఁబడినది. నన్నయభారత మునం దీ నియమము పాటింపఁబడ లేదు. అతని యాశ్వాసా ద్యంతపద్యములు రాజరాజనరేంద్రుని సంబుద్ధ్యంతములుగా నున్నవి. కుమారసంభవమునం దీ సంప్రదాయ మెట్లు పాటింపఁ బడెనో చూతము——

ప్రథమాశ్వాసాంతపద్యములలోని జంగమమల్లికా ర్జున స్తుతిపరము లగువిశేషణములు ద్వితీయావిభక్త్యంత ములు. దక్షుఁడు రజతనగపతిఁ గని తదీయమాహాత్మ్యం బున కాశ్చర్యహృదయుం డగుచుఁ దద్గిరిపాలకానుజ్ఞాతుం డై పరమేశ్వరాస్థానంబున కరిగి——యనుటతోఁ బ్రథమాశ్వాస కథ నిలుపఁబడినది. అరిగి జంగమమల్లికార్జును౯ (130ప), కమలభవకులతిలకు౯ (131ప), పరమోత్సాహు౯ (133ప), నిర్వాణయోగి౯ (2 ఆ, 1 ప), సతి నవ్వించుచు నవ్వుచున్న పరము౯, సర్వేశు౯, దక్షప్రజాపతి గాంచె౯—అని ద్వితీయా శ్వాసపుఁగథతో సమన్వయము కల్పింపఁబడినది. ఇట్లే తక్కినయాశ్వాసములందును నాద్యంతపద్యము లేక విభక్తికము లగునట్లుగా రచించి కథాభాగమునందలి క్రమ మాశ్వాసవిభాగమువలన భంగము చెందకుండఁ జేయఁ బడినది. ఇట్లాశ్వాసాద్యంతములందు మాత్రమే కాక కథా మధ్యభాగమునందుఁ గూడఁ గొన్నిసందర్భములలోఁ గృతి పతికిఁ గృతినాయకునితో నభేదము పాటించి కథాభాగముతోఁ

జేర్చి నడపునట్టి కన్నడకవితాసంప్రదాయము కూడ నిందుఁ బాటింపఁబడినది.

గ్రంథాంతమున ఫలశ్రుతి రచించుటకు ముందు శివుని యష్టమూర్తులును దమతమశక్తులను శివభక్తులకు నిచ్చును గాక యని యీ క్రిందిపద్యమునఁ గవ్యాశంసనము నిర్వహింపఁబడినది. చూడుఁడు—

మానిని :—

ధీరత భూమి గభీరత వా
రిధి తేజము వహ్ని బలం బనిలం
బారయఁ బెంపు నభంబు
ప్రతాప మహర్పతి శాంతి విధుండు మహో
దారత నయ్యజమానులుఁ
బేర్మి సదాశివు నెన్మిదిమూర్తులుఁ జె
ల్వారఁగ నిచ్చుచు నుండెడ
మర్థి నహర్నిశముఁ శివభక్తులకుఁ.

—12 ఆ. 223 ప.

ఇందుఁ గూడఁ గన్నడకవుల యనుకరణమే కానవచ్చు చున్నది. చూడుఁడు—

చలదొళ్ దుర్యోధనం నె
న్నియొ ళినతనయం గండి నొళ్ భీమసేనం
బలదొళ్ మద్రేశ నత్యుం
నతియొ ళమరసింధూద్భవం చాపవిద్యా

బలదొళ్ కుంభోద్భవం
సాహసద మహిమయొ ళ్ఫల్గుణం ధర్మదొళ్ని
ర్మలచిత్తం ధర్మపుత్రం
మిగిలి వగఁెళి నీభారతం లోకపూజ్యం
—పంప భారతము.

ఫలశ్రుతి చెప్పి కావ్యమును బరిసమాప్తి చేయు సంప్రదాయమును నన్నిచోడనితరువాత నితరకవులును బాటించుచుండిరి. కాని గ్రంథాంతమునందుఁ జేయఁబడునీ యాశంసనమును మాత్రము తరువాతివా రెవరును బాటించి నట్లు కానము.

భోగభూమియం దుండువారి కచ్చటి కల్పవృక్షముల వంటివృక్షములు గృహవస్త్రభోజనమండనదీపాదు లగు నభిమతవస్తువుల నిచ్చుచుండు ననుట జైనసంప్రదాయ సిద్ధమై జైనకావ్యములలో వర్ణింపఁబడుచుండును. ఈ సంప్ర దాయము పంపాదికన్నడకవుల జైనకావ్యములలో వర్ణింపఁ బడి యున్నది. అవి పదివిధములు—

మద్యతూర్యవిభూషాస్రగ్జ్యోతిర్దీపగృహాంగకాః
భోజనామత్రవస్త్రాంగా దశధా కల్పశాఖినః.

వానిలో భూషణాంగవృక్ష మిట్లు వర్ణింపఁబడినది.

తులాకోటికకేయూరరుచకాంగదవేష్టకాః
హారాః మకుటభేదాంశ్చ స్తూయతే భూషణాంగకాః.

ఈ భూషణాంగవృక్షములే నన్నిచోడఁడు పేర్కొనిన మండనాంగానోకహములు. కన్నడభాషలోని జైనకావ్యము

లను జదివినన్ని చోడఁడా సంప్రదాయమును దెలుఁగుకవితలో వెలయించినాఁడు. కుమారసంభవమున నీ మండనాంగానోకహములు పేర్కొనఁబడినపద్యము లివి చూడుఁడు—

సీ. సవిలాసగతిఁ గ్రాలుజంగమలతలలో
నడపాడునురగకన్యకలచెలువు
వెలుఁగొందుమణిపుత్త్రికలగెడ విహరించు
వరనిధానాధిదేవతలచెన్ను
సానుసంగతమేఘసౌదామనులఁ గూడి
పొలపాడుఖచరాంగనల బెడంగు
మందారచందననందనసంగతి
వెలసినవనదేవతలనయంబు

గీ. మనసు లురులుకొల్ప మండనాంగానోక
హములఁ బొంది చూచునమరసిద్ధ
చారణాదివరకుమారాంగభూషణ
ద్యుతుల హిమనగేంద్ర మతిశయిల్లు.

—3 ఆ. 14 ప.

మ. వరకార్త స్వరవస్తునిర్మితము లై
వస్త్రాంగరాగస్రగా
భరణానోకహనందనాన్వితము లై
పానాశనాఢ్యంబు లై
స్మరకేళీనిరతాంగనాస్పదము లై
సంగీతరంగంబు లై

పురబాహ్యంబులఁ గృత్రిమాచలము
లొప్పుం జూడ రమ్యంబులై.

—7 ఆ. 97 ప.

సీ. రసరసాయనసుధారసనిర్భరంబులై
క్రమ్మంగ నెలరారుకల్పతరులఁ
బరుసవేదులఁ బొంది హరికాంతశిఖఁ గ్రాఁగి
కనకంబు లగునయస్కాంతశిలల
సురుచిరౌషధితృణజ్యోతిప్రభాలీల
మాయించి వెలిఁగెడుమణిగణముల
బహుల చింతామణిప్రాసాదవృతభూష
ణాంబరస్నానపానాంగరాగ
గీ. మాలికాంగలతానంతమందిరముల
గ్రమానఁబండులు సతుల కా మరిగి యాడు
సిద్ధవిద్యాధరామరస్త్రీసమూహ
భాసితం బగుకైలాసపర్వతంబు.

—7 ఆ. 144 ప.

నన్నిచోడనికిఁ దరువాత నాంధ్రవాఙ్మయమున మఱె చ్చటను నీసంప్రదాయము పేర్కొనఁబడ లేదు. పాలకురికి సోమనాథుఁడు మొదలగు శైవకవులు రసవాదాదులం దాదరము కలవారే యయినను వారు కూడ నీ జైనసంప్రదాయమును నన్నిచోడని ననుకరించి యైన గ్రహించినవారు కారు. ఈ ప్రస్తావము నన్నిచోడుని కన్నడసంప్రదాయానుకరణమునకుఁ బ్రబలప్రమాణముగా నున్నది.

ఇట్లు సంప్రదాయానుకరణములే కాక యీతఁడు కన్నడకవుల గ్రంథములనుండి కొన్ని రచనానుకరణములను గూడఁగావించి యున్నాఁడు. ముఖ్యముగా నీతని కుమారసంభవమున పంపరన్నకవుల రచనానుకరణములు విశేషముగాఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఈతని కృత్యాదిపద్యములోని 'శ్రీ వాణీంద్రామరేంద్రార్పితమకుటమణిశ్రేణిధామాంఘ్రిపద్మా జీవోద్యత్కేసరుం' డనునిత్యాదిగాఁ గలయెత్తుగడ రన్నకవి యజితపురాణములోని కృత్యాదిపద్యమునందలి యెత్తుగడ ననుసరించి యున్నది.

శ్రీమన్నమ్రామరేంద్రారుణమకుటమణి—అని యజితపురాణములోని యెత్తుగడ.

రన్నకవి గదాయుద్ధములోని యీ క్రిందిపద్యమును జూడుఁడు—

కృతి నెగళ్ది గదాయుద్ధం
కృతి నీశ్వరచక్రవర్తి సాహసభీమం
కృతియం విరచిసి దనలం
కృతియం కవి రన్న నెం దొడే వర్ణిపుదో.

—1. 32.

దీని ననుసరించినదే నన్నిచోడని యీ క్రిందిపద్యము.

రవికులశేఖరుండు కవి
రాజశిఖామణి కావ్యకర్త స
త్కవి భువి నన్నిచోడఁ
డఁటె కావ్యము దివ్యకథం గుమారసం

భవ మఁటె సత్కథాధిపతి
భవ్యుఁడు జంగమమల్లికార్జునుం
డవిచలితార్థయోగధరుఁ
డట్టి వినం గొనియాడఁ జాలదే?
—1 ఆ. 57 ప.

రన్నకవి గదాయుద్ధములోని మఱికొన్ని యనుకరణము లివి చూడుఁడు—

౧. ......సరస్వతి వరవిత్తవోల్
కెలబరోదదె కేళదె కల్గళంతె గ
ర్వితరడసిర్వరర్థ కృతిగేం
మతివంతరో పుణ్యవంతరో. 1–50

భాషాంగనఁ దక్క నేలిన
మహత్త్వము లోకమునం బ్రసిద్ధిగా
భంగిగ విస్తరించెదఁ
బ్రబంధము సద్రసబంధురంబుగాన్.
1 ఆ. 48 ప.

౨. దొరెయఱిద వస్తుపురుష
ర్పరికిసి బెలెమాడె...... 1–40
దొర యెఱిఁగి కోరవలదే......

3. జవనుండు కాఱిదవోల్ ఆయితె త్తం కురుక్షేత్రదొళ్
రన్న. గదా.
జముఁడు కుడిచి క్రక్కినభంగిన్, 11 ఆ. 194 ప.

పంపభారతమునుండి నన్నిచోడఁడు గావించినయను
కరణము లివి చూడుఁడు—

౧. దీనానాథగ్గే వృద్ధ
ద్విజముని నికరక్కెందెడ ప్పోషిపిసం 'కః
కేనార్థీ కో దరిద్రః' ఎనుతు
మనితుమం ధర్మజం సూతె గోట్టం. 6–40.
కః కే నార్థీ కో దరిద్రః యని గోసనంబులు పుచ్చి
—11 ఆ. 59 ప.

౨. కేరళవిటీకటీసూ
త్రారుణమణి మలయయువతిదర్పణ నాంధ్రీ
నీరంధ్రబంధుర స్తన
హార నుదారం సరస్వతీమణిహారం. 1–54.

క. ఆంధ్రీ స్తనాపహాసులు
సంధృతమధుపాబ్జముకుళసదృశము లతినీ
రంధ్రములు గుచము లఖిలపు
రంధ్రీజనతిలక మచలరాజాత్మజకున్. 3–54.

3. సంగరదలోజళద పాళియం
నెరపిదం గండం పెఱం గండనే. —10–66.
జొన్నలు గొన్న ఋణంబు నీఁగెదన్.—11 ఆ. 42 ప.
మఱికొన్ని యనుకరణము లివి చూడుఁడు—
శ్రుతరమణీయనె కవితా
చతురనె చారిత్రమణివిభూషణ రత్నం
శ్రుతరమణీయనె కవితా
చతురనె చారిత్రరత్నజలధియ రత్నం.

ఈననియ తలఁచుఁ జాగియు
నీననియ తలంచు లోభి యెప్పుడు ననికిన్
జాననియ తలఁచు వీరుఁడు
చాననియ తలంచుపంద సరి యె ట్లగునో?
కారకపూరకప స్తుపి
చారకనిస్సార కర్కశోళియె సభ గో
ట్టోరంతె నాల్వ రిద్దవి
చారం బేళ్వంతె పేళ్ద కృతియుం గృతియే?

* * *

......నోటికోలఁదుల్
పురికోల్పఁగ నందులోన నో
క్కొక్కఁడు సక్క నైనఁ
గృతియుం గృతి యందు రె వాని మెత్తురే?
—1 ఆ. 35 ప.

* * *

సుఖసంకథావినోదంబులం బ్రవర్తించుచుండె.
(10-118)

ఇదియుఁ గన్నడకవితాసంప్రదాయమునుండి గ్రహింపఁబడినదే. పెక్కు కన్నడశాసనములలో నిది కానవచ్చును. తెలుఁగు శాసనములలోఁ గూడ నిది కలదు.

* * *

చీకు లావుకం ద్రొక్కినయట్లు—ఇదే యంధలావుకన్యాయము. ఈ భావము కూడఁ గన్నడకవుల ననుసరించినదే. చూడుఁడు—

కురుడం లావుగెయం మెట్టి దంతె.

—జీవసంబో ౯.

యుద్ధప్రారంభమున కనుజ్ఞ యిచ్చుచు సైన్యమునకు చే వీచుటయు, యుద్ధవిరామమును బ్రకటించుచు 'కైవీసు' టయుఁ గన్నడకవుల గ్రంథములనుండి గ్రహించినదే. కన్నడములో నీపదము 'కైవీసు' అనురూపముతోఁ గానవచ్చును. (చూ. పంప. రామా. కైవీసు)

ఈక్రింది పోలికలను గూడ గమనింపుఁడు—

జీయెనె బల్లవర్ నెఱయె
సత్కృతివేళదెపేళ్ ఘుణాక్షర
ప్రాయదె శబ్ద మొం దెరడు
మత్తెవిచారిసి నోడె కాకతా
ళీయదె వాక్య మొందెరడు
కూడె నిఘర్షణ డంథలావుక
న్యాయడె భావ మొందెరడు
వేసనె పేళ్దుర దిర్పు దొప్పమే.

—చంద్రప్రభపురాణము. 1 ఆ. 43 ప.

అక్కజమై మహార్థనివహంబు
సదుక్తులు మెచ్చఁ జూచినన్
గ్రుక్కెడమైనసత్కృతి యగు
ర్వాగుఁ గా కిలఁ జీకు లావుకం
ద్రొక్కినయట్లు నోటికొలఁదుల్
పురికొల్పఁగ నంములోన నొ

కొక్కఱడు సక్క నైనఁ
కృతియుం కృతి యందురె వాని మెత్తురే?

—1 ఆ. 38 ప.

* * *

కిళి ఋజ్వాగతదింద
మర్ధఋజు విందం కోకిలం సాచి యిం
కలహంసీకలభం రథాంగ
మిథునం ద్వార్ధాక్షీయిం బర్హామం
డలి వార్ష్వాగతదిం దదేం
పడెదవో పంచాండకవృత్తి క
ణ్గొళె కందర్పన బాణ
పంచకదవోల్ చిత్త క్కతిక్షోభమం.

—మల్లినాథపురాణము.

వ. అంతం దనుసంతాపంబు వాప నోపక పరమేశ్వరురూపు చిత్రించి చూచిన నైన నూఱట యగునో యని చిత్ర సాధనంబులు గొని పలక ఘట్టించి మెఱుంగిడి త్రివటించి పట్టంబు గోలఁదికిం దెచ్చి ఋజ్వాగతంబున రేఖ నూల్కొలిపి పత్రకబిందుకనిమ్నోన్నతాపాంగమానోన్మానంబు లలవఱచి సలక్షణంబుగాఁ జిత్రించి వన్నువ గొలిపి కంఠెఱ దెఱచిన.

—5 ఆ. 118 ప.

* * *

గండన నోర్పు ఘూర్వశిగె
గంగె గోపిగె కొట్టరెం దాడా

పెండిర రూపుమం సొగుబ
మంభవమం పెసర్గొళ్వుదే మనం
గొండ శినంగనం రతియెనల్
చదురె త్తణె దాకె గెందు క
ణ్గొండవిలాసదిం నగువ
దల్లియ వారవిలాసినీజనం.

—మల్లినాథపురాణము.

సీ. తా నింతి యై యుండఁగా నొరు నర్థించి
హరి వేఁడె లక్ష్మిమాహాత్మ్య మెంత ?
తా నారి యై యుండఁగా నజుం డాత్మజఁ
గవసె భారతినేర్పుకలిమి యెంత ?
తాఁ బత్ని యై యుండఁగాఁ బరాంగన వజ్రి
కామించె శచిసుభగత్వ మెంత ?
తాఁ గాంత యై యుండఁగాఁ గాముఁ డీల్గె ముక్క
రతిశుభలక్షణోన్నతి య దెంత ?
గీ. తమ్ము వంచించి మును లుగ్రతపము చేసి
రప్సరస్స్త్రీల పోయగ మనఁగ నెంత
యంచు నెమ్మియిఁ ద్రిజగంబులందు నొరులఁ
గామినుల మెచ్చ రప్సరాంగనలు పేర్మి.

—7 ఆ. 122 ప.

ఇవి కాక కన్నడసాహిత్యసంపర్కమువలన నీతని కవితలోఁ బ్రయోగింపఁబడినపదములును, పదబంధములును పెక్కులు గలవు. అవి యెల్ల నీతని కన్నడసాహిత్యపరిచయ మును నిరూపించును.

సంవాదిరచనలు

తే ఏవ పదవిన్యాసా స్తా ఏ వార్థవిభూతయః
తథాపి నవ్యం భవతి కావ్యం గ్రథనకౌశలాత్

అవే పదముకూర్పులు. అవే యర్థములు. అట్లయ్యుఁ గవీశ్వరుని కూర్పునేర్పువలనఁ గావ్యము నూతనత్వమును బొందుచుండును. ఈ శ్లోకార్థము యథార్థ మనుట కెట్టి విప్రతిపత్తియు నుండఁ బోదు. నన్నిచోడఁడు తనకుఁ బూర్వ ముండిన సంస్కృతకవులనుండియుఁ గన్నడకవులనుండియు భావములను, బదబంధములను గ్రహించినను దనకూర్పునేర్పున వానికొక సహజరామణీయకమును సమకూర్చినాఁడు. ప్రాచీనాంధ్రకవులలో నెవ్వరు గాని నన్నిచోడనిఁ బ్రశంసించి యుండ లేదు. కూచికి సింగన, పెదపాటి జగన్నాథకవి, ప్రబంధమణిభూషణకారుఁడు ననువారు మాత్రము తమపద్యసంచయములలోఁ గుమారసంభవమునందలి పద్యముల గ్రహించిరి. అథర్వణుఁ డీతని కుమారసంభవ కలావిలాసములఁ దన ఛందోగ్రంథమునందు దాహరించెను. పెద్దన లక్షణసారసంగ్రహము, ముద్దరాజు రామన కవిసంజీవని, గణపవరపు వేంకటకవి లక్షణశిరోమణి యనులక్షణగ్రంథములలో నీతనిపద్యములు కొన్ని యుద్ధరింపఁ బడినవి. ఈతనిఁ బేరుతో నెవ్వరు స్మరింపక పోయినను నీతని గ్రంథములు మాత్రము లక్షణగ్రంథకర్తలవలన కైనను వెనుకలో నున్నట్లు మనకుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఇట్లు

లక్షణగ్రంథకారు లుదాహరించుట మాత్రమే కాక ప్రాచీనాంధ్రకవులలోఁ గొందఱు నన్నిచోడని కుమారసంభవమును జూచి యుండి రనియు, దానిలోని పద్యముల ననుకరించి పద్యములను రచించి యుండి రనియు వారిరచనలనుబట్టి తెలియుచున్నది. అట్టితని రచనము ననుకరించినవారిలో పాలకుఱికి సోమనాథుఁడు, తిక్కన సోమయాజి, కేతన, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ, నాచన సోమనాథుఁడు, కొఱవి గోపరాజు, శ్రీకృష్ణదేవరాయలు, తెనాలి రామకృష్ణకవి, సంకుసాల నృసింహకవి, పింగళి సూరన, నూతనకవి సూరన, ఎఱ్ఱన, ప్రెగ్గడపల్లి పోతయ్య, వెంకటకవి, రఘునాథనాయకుఁడు ననువారు స్పష్టముగా భావానువాదము చేసినట్లు వారివారి రచనలను బట్టి తెలియుచున్నది. అట్టి రచనాసంవాదము గలపట్టులు 'సంవాదిరచన' లనుపేర నీక్రిందఁ గాలక్రమానుసారముగాఁ గూర్పఁబడినవి. చూడుఁడు:

సీ. నేలయు నింగియుఁ దాలముల్ వాయింప
 నెండమావులఁ బట్టి బండతలయు
మ్రోఁకాలు ముడివెట్ట రోఁకటఁ జిగుళులు
 గోయఁ జట్రాతిపైఁ గ్రుంగ నిడుపు
లేక చిత్రము వ్రాయ నాకాశమున దాఁప
 రము లిడ మంచు గుంచములఁ గొలువ
నేనుంగుపురు ఘోమ రానారఁ గొన గాలి
 గం టిడ నినుమునఁ గట్టు దాల్ప
గీ. నీరినమును ద్రెంప నేలఁ దెన్నుండి చే
 వెల్పఁ గలియుఁ ద్రచ్చి వెన్న గొనఁగఁ

గడవ నేర్పు గలిగి కందువు మానెఁ దై
క త్తిగొంటు లయినయ త్తగంతు. —8 ఆ. 135 ప.

పాలకుఱికి సోమనాథుఁడు తన పండితారాధ్యచరిత్రమునందలి పురాతనప్రకరణమున దీని ని ట్లనుకరించినాఁడు.

ద్విపద—

నెట్టన నేలకు నింగికి సూత్ర
పట్ట మోఁకాళ్లును బట్టతలలును
ముడిఁ బెట్టఁ దనసీడ గడవంగఁ బాఱ
వడి నెండమావుల కడకాళ్లు గట్టఁ
బాయక రెండుగాఁ బాఱెడునీరు
వ్రేయఁ బుల్ జున్ను గోరో యని యమ్మ
రానార యొలువఁ జట్రాతిపైఁ గ్రుంక
నేనుంగుపురు డోమ నిసుకత్రా ద్వేన
లలిగొన దిశలు తాళములు వాయింపఁ
జెలఁగుచు ఆోఁకటఁ జిగుళులు గోయఁ
గలి వెన్నఁ బుచ్చఁ గొండలు దొంతిఁ బేర్చ
నిల మంచుఁ గుంచానఁ గొలువ రే వగలు
సేయ నాకసమునఁ జిత్రరూపములు
వ్రాయ వాయువుఁ బట్టి వడగండ్ల గుండ్లు
కట్టి వెన్నెల గుంపుగాఁ జేయఁ బుచ్చి
పుట్టినప్పుడ నేర్చు బుద్ధులప్రోక
కోలాసక త్తియ గొరబల ప్రోడ
యాలంజెతల్లి దా నల్లునిఁ జూచి

—పురాతనప్రకరణము. పుట 121.

తిక్కనసోమయాజి కూడ భారతము విరాటపర్వము నందు దీని నిట్లనుకరించినాఁడు.

సీ. నేలయు నింగియుఁ దాళముల్ గాఁ జేసి
      యేపున రేఁగి వాయించి యాడఁ
కులపర్వతంబులు గూర్చి యొండొంటితోఁ
      దాఁకంగ వీఁకమై దన్ని యాడ
నేడుసాగరములు నిక్కడక్కడఁ బెట్టి
      పలుచనిరొంపి మై నలఁదికోనఁగ
దిక్కులు నాలుగు నొక్కచోటికిఁ దెచ్చి
      పిసికి పిండలి చేసి పిడుచ గొనఁగ
గీ. మిగిలి బ్రహ్మాండభాండంబు పగుల వ్రేయ
నప్పళించుచుఁ బ్రళయకాలానలమున
గండరించినరూపంబుకరణి భీముఁ
డతిభయంకరాకారత నతిశయిల్లె.

—విరా. 2 ఆ. 134 ప.

తంజావూరి రఘునాథనాయకుఁడు కూడఁ దన రామాయణమునందు దీని నిట్లనుకరించినాఁడు. చూడుఁడు :

ఉ. నేలకు మింటికిం దొడరి
      నేర్పున సూత్రము వన్ని మంచుఁ గుం
చాలను గొల్వఁ ద్రాళ్లిసుక
      చాలునఁ బేనఁగఁ జక్క లెన్నఁ జ
ట్రాలను నార లొల్చి నెగడఁగ
      పడగండ్లను గుళ్లు గట్టఁగాఁ

బోలిన మీకు నిచ్చుటకె సం
యమిఁ దెచ్చుట యేమి సోద్యమే?

రఘు. రామా. 2 ఆ.

* * *

నన్నిచోడని యీ వేసవివర్ణనపద్యమును తిక్కన విజయసేనమునందలి పద్యముతోఁ బోల్చి చూడుఁడు:

క. తలఁచిన డెందము గందును
బలికిన నో రెల్లఁ బొక్కఁ బ్రభ సూచిన ఱె
ప్పలు గమరు ననఁగఁ బటుతర
విలయానలభాతి నెండ వేసవి గాంచెన్.

—6 ఆ. 135 ప.

తిక్కన పద్య మిది:

ఎత్తుగీతి:

తలఁపఁ దడవ మనము దరికొనుఁ జూచిన
ఱెప్ప లెల్లఁ గమరి యొప్పు తఱుగు
నరులఁ బేరికొన్న నాలుక వొక్కని
దాఘకాల తపనతాప మడరె. —విజయసేనము.

* * *

సీ. బాహుబలోన్నతి పాటించి రాక్షసా
ధీశు పట్టినచెఱ లెల్ల విడిచి
మణ్డ్వశు భుజశిలాస్తంభాగ్రమున జయ
శ్రీఁ బొందె సాలభంజికవిధమున.

—12 ఆ. 191 ప.

ఈభావము ననుకరించి తిక్కన తన నిర్వచనోత్తర రామాయణమునందలి కృత్యాదిశ్లోకము నిట్లు రచించినాఁడు.

శ్లో. శ్రీ రాస్తాం మనుమక్షితీశ్వరభుజాస్తంభే జగన్మండల
ప్రారంభస్థిరభారభాజి దధతీ శ్రీ సాలభంజీశ్రియం.

—1 ఆ. 1 ప.

* * *

కపటబ్రహ్మచారిరూపమునఁ బార్వతిని బరీక్షింప వచ్చినపరమేశ్వరుఁడు పార్వతితో ని ట్లనును—

సీ. మగ లాఁడువారికి మరిగి ముచ్చిలి బంది
వట్టి కన్నంబులు వెట్టి తెరువు
దెకొ్కని చని పరదేశంబు లుడుగక
ద్రిమ్మరి వేళ్లను రొమ్ముఁ బోయి
యాచకులై వేఁడి నీచుల సేవించి
కల మెక్కి చని యాలఁ గయ్య మాడి
యేనుఁగునకుఁ బాడి యిల్లెన్ని యేనియుఁ
గష్టముల్ వడి రాక గలదు గాక

గీ. మగలఁ గోరి తొల్లి మగువలు తపములు
సేసి నవసి రనినచెట్ట లెందుఁ
గలవె దీని కచ్చు నిలిపితి నీవ నీ
వలన సతులఁ బురులు వొలిసెఁ గాక.

—7 ఆ. 36 ప.

కేతన తన దశకుమారచరిత్రమునందు దీని ని ట్లనుక రించినాఁడు. చూడుఁడు—

సీ. కన్నంబు వెట్టి తెక్కలి గొని యంకంబుఁ
బలువురతో నాడి బందివెట్టి
జూదంబునకుఁ జొచ్చి చూఱకాంద్రం గూడి
పరదేశముల కేఁగి తెరువు లడిచి
యాలి రో యిడి తల్లి నాఁగి బిడ్డల నమ్మి
కన్నతండ్రులతోడఁ గయ్య మాడి
రాజులఁ గొల్చి క్రూరంపుఁజెయ్యాలు సేసి
లజ్జాభిమానంబు లుజ్జగించి
తే. ధనము లార్జించి మిండాటమునకుఁ జొచ్చి
యిచ్చుఁ గ్రీడింతు రింతవ ట్టెఱిఁగి యెఱిఁగి
యజినరత్నంబు మీ కిచ్చినాతఁ డెవ్వఁ
డతని నెఱిఁగింపు మని నన్ను నడుగఁ దగునె?

—6 ఆ. 94 ప.

* * *

కుమారసంభవములోని యీ క్రిందిపద్యము చూడుఁడు—

ఉ. భూచరు లంబరంబున నె పోవుట మే లన నంబ రేచరుల్
భూచరవృత్తి మే లనఁగ భూచరఖేచరు లాజలప్రకే
ళీచరణంబు మే లన జలేచరు లంబరమధ్యయానధా
త్రీచరణంబు మే లనఁగఁ దీవ్రనిదాఘము పర్వె నుర్వరన్.

—6 ఆ.

ప్రబంధమణిభూషణ మనుసంకలనగ్రంథములో నీ పద్య ముదాహరింపఁ బడినది. ఇది షష్ఠాశ్వాసమునందలి

వేసవివర్ణనములోనిది కావచ్చును. తంజావూరిప్రతిలో నీ పద్యము లేదు.

కేతన తన కాదంబరియందు దీని ని ట్లనుకరించినాఁడు—

సీ. కడు వేఁడి పెల్లెండ పుడమి పేల్చినఁ బొద్దు
లాకాశగతియ మే లని తలంప
వాత్యాభిహతి లగ్గ వాడి వియచ్చరు
లవనిపైఁ జనుట మే లని తలంప
వడవడగా నీళు లుడికిన జలచరుల్
వనచరవృత్తి మే లని తలంప
వనములఁ గార్చిచ్చు దనరిన వనచరు
లంబుసంచరణ మే లని తలంప

గీ. వాఁడియెండ గాసె వడి గొనె సురగాడ్పు
లెసఁగె వడయగాలి నెగసి వీచె
దావదహన మడరె జీవుల కధికసం
తాపకారి యగునిదాఘవేళ.

—— కేతన కాదంబరి.

* * *

కుమారసంభవములోని యీ క్రిందిపద్యము ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ నృసింహపురాణమునం దనుకరింపఁబడినది——

ఉ. శ్వేతద్వీపము చంద్రబింబము
మహాక్షీరాబ్ధి దత్ జ్యోత్స్న ద
ద్భాతిం గృష్ణుఁడు దన్మృగాం
కము లసత్పద్మాలయాక్షిద్యుతుల్

ప్రీతిం జారుచకోరదంపతులు
నాఁ బృథ్వీధరుం బోలి వి
ఖ్యాతిం బొల్పగు శారదాధి
నుతరాకారాత్రు లత్యున్నతిన్.
—6 ఆ. 117 ప.

ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ నృసింహపురాణములోని పయిదాని యనుకరణ మిది చూడుఁడు—

వెన్నెలవెల్లి పాల్కడలి
ప్రేఁకదనంబునఁ బేర్చి దిక్కులన్
మిన్నును ముంచి యందు రజ
నీకరబింబము కుండలీభవ
త్పన్నగతల్పకల్పనముభంగి
దనర్చెఁ దదంతరంబునన్
వెన్నునిభంగిఁ జూడ్కులకు
వేడ్క యొనర్చెఁ గలంక మత్తఱిన్.
—3 ఆ.

* * *

నాచన సోమనాథుఁ డనుకరించిన కుమారసంభవము లోని యీ క్రిందిపద్యముఁ గాంచుఁడు—

సీ. పఱచుంచుఁదలలును బఱకులు దబ్బఱ
మిడిసినగ్రుడ్డులు బడకిచెవులుఁ
గందుఁబండ్లుఁ బఱికిగడ్డంబులును నఱ
పొఱకు లనంటురూపులును గుఱుచ

కోఁజేతులు నిఱికిగోళ్లును నొక్కుఁబ్ర
కక్కలు బొక్కిరొమ్ములు కఱకుఁద్రొండి
కడుపులు మురివి ప్రేవుఁగాళులుఁ బొర లెత్తి
నెఱపినయడుగులుఁ గుఱువుగట్టి
గీ. పరళు లెత్తి యున్న పరుసంపుటొడళులు
నడవిలోనఁ గలయ మొడఁచు రేఁగి
గదరువలచుకంపు గాళిమచ్చాయయుఁ
గలుగునెఱుకుముసిఁడి గనిరి సతులు.

—6 ఆ. 37 ప.

ఉత్తరహరివంశములోని నాచన సోమనాథుని పద్య మిది చూడుఁడు—

సీ. వికృతాననంబులు విరళదంతంబులు
నిడుపైనదౌడలు నిక్కుమెడలు
ముడివడ్డబొమలును ముమ్మూలముక్కులుఁ
బల్లవెంట్రుకలును బడికితలలు
బొక్కియొమ్ములు లోఁతుఁబొట్టలు మిడిగ్రుడ్లు
గూనివీఁపులు నిడుఁగ్రొంకిగ్రేళ్లు
బూరకాళులు నీచఁబోయినచేతులుఁ
గోలమూఁపులు గుది గొన్నతొడలు
గీ. నతిభయంకరగతి సూప నట్టహాస
కహకహారావములతోడఁ గాన నయ్యె
దావపావకఘనశిఖాదగ్ధతాల
సాలసంకాశ మగుపిశాచద్వయంబు.—2 ఆ. 122 ప.

* * *

కుమారసంభవమునందలి యీ క్రిందిపద్యమును జక్కన తన విక్రమార్కచరిత్రమునం దనుకరించినాఁడు.

సీ. దుగ్ధాంబునిధి నిట్టఁ దోఁచెనో యని శేషుఁ
బాన్పుగా హరి నీటఁ బవ్వళింప
నొదవి సుధారస ముప్పొంగెనో యని
దేవతల్ తనివోవఁ ద్రావఁ దలఁపఁ
దొలఁకారు మిన్నేఱు వెలి విరిసెనొ యని
లీల సురాంగన లోలలాడఁ
బాదరసం బుర్విఁ బరఁగెనో యని సిద్ధ
నికరంబు కలశముల్ నించికొనఁగఁ

గీ. బాండురాంగుండు విశ్వరూపంబు దాల్చి
యెలసెనో యని సద్భక్తి లెలమిఁ గొలువ
నఖిలజీవుల కానంద మతిశయిల్ల
నచ్చవెన్నెల విమల మై యలరి కాసె.

—8 ఆ. 118 ప.

జక్కన పద్య మిది.—

సీ. గంగాప్రవాహంబు కాఁబోలు నని వశి
ష్ఠాదు లనుష్ఠాన మాచరింప
నమృతంబు వెల్లువ యని నిలింపాదులు
మునుకొని దోసిళ్ల ముంచి క్రోల
దుగ్ధాంబునిధి యని తోయజాక్షుఁడు శేష
పర్యంక మిడుకొని పవ్వళింపఁ

బరమేశు విశ్వరూపం బని బ్రహ్మాదు
లమర దండప్రణామములు సేయఁ
గీ. దలఁప భూనభోంతరములకొలఁది తెలిసి
బెరసి యెన్మిదిదిక్కులఁ బొరలి పొరలి
దట్టముగ నంతకంతకుఁ దనరి తనరి
యిట్టలంబుగ వెన్నెల నిట్ట వొడిచె.

నన్నిచోడని పయిపద్యమును వెంకటకవి కూడఁ దన కృష్ణవిలాస మనుగ్రంథమునం దిట్లనుకరించినాఁడు—

సీ. ఆకాశనది యని యనిమిషాంగన లెల్ల
వేడుకతో జలక్రీడ సలుపఁ
బాలమున్నీ రని పంకజనాభుండు
ఫణిశయ్య గావించి పవ్వళింపఁ
బాదరసం బని మోదించి సిద్ధులు
మించి ఘుటంబుల నించుకొనఁగ
నమృతంపుసో నని యఖిలామరశ్రేణి
చెలఁగి పానంబులు సేయుచుండ
గీ. వెల్లి విరియుచు నుబ్బుచు విశదకాంతిఁ
బొదలుచును దివ్య మగుచును భూరిమహిమ
నఖిలజీవుల కానంద మతిశయిల్ల
నచ్చవెన్నెల విమల మై పెచ్చు పెరిఁగె.

—కృష్ణవిలాసము.

నన్నెచోడుని పయిపద్యమునందలి యయిదుభావములలో జక్కన యొకనాలుగుభావములను, వెంకటకవి

వేఱొక నాలుగుభావములను గ్రహించుట చోద్యము. మఱియు నాపాదములు కూడ మార్పు లేక యున్నవి.

*　　　*　　　*

నన్నిచోడుని యీ క్రిందిపద్యమును రావిపాటి త్రిపురాంతకుని త్రిపురాంతకోదాహరణములోని పద్యముతోఁ బోల్చి చూడుఁడు——

మ. హరినేత్రాంబుజ మంఘ్రిపీఠ
　　　మజుమస్త్రాబ్జంబు సత్కేళిపం
　కరుహం బాసితగోచి
　　　జూటలతికాకల్పంబు విశ్వంభరా
　ధరవం శేశులు కర్ణకుండలము
　　　లుద్యద్దేవతానీకముల్
　పరివారంబుగ నున్నశంభుఁ
　　　దనకుం బ్రాణేశుఁ గాఁ బ్రీతితోన్.
　　　　　　　　　　——7 ఆ. 17 ప.

చ. కమలజు తోరపుంబునుక
　　　కంచము పాదసరోరుహార్చనా
　కమలము వారిజోదరుని
　　　కన్ను కరంబున కాదిభోగిభో
　గము రవణంబు చంద్రుఁడు
　　　శిఖాకుసుమం బఁటె యెవ్వరీ డుమా
　రమణునకుం గుమారగిరి
　　　రాజనివాసున కన్యదైవముల్.
　　　　　　　　　　——త్రిపురాంతకోదాహరణము

*　　　*　　　*

కుమారసంభవమునందలి యీ క్రిందిపద్యమును కొఱవి గోపరాజు సింహాసనద్వాత్రింశికలోని పద్యముతోను, వేమన పద్యముతోను బోల్చి చూడుఁడు—

గీ. చెనసి గుణ మైన దోషంబు సేయ నేర్చుఁ
గుకవి కృతులందు దోషంబు గుణము సేయ
నేరఁ; డది యట్లు; దొంతులు సేరి నాయి
దోర్వ నేర్చుఁ గా కది యేమి సేర్ప నేర్చు.

—1 ఆ. 29 ప.

కొఱవి గోపరాజు పద్య మిది:

ఉ. భావరసానుకూలమృదుపాక
పదార్థసమృద్ధి లోకసం
భావన నొప్పు కావ్యముల మ
ర్మము గానఁగ లేక దుర్మతుల్
కా వనఁ గాని మెట్టికడఁ గ
ట్టడిఁ జెప్పఁగ నేర, రెల్లెడం
ద్రోవన కాక కుక్కలకు
దొంతులు వేర్వఁగ నేర్పు గల్గునే?

—1 ఆ. 16 ప.

వేమన పద్యము :

గీ. ఆదిమకవులవలె నల్పుండు తా నెట్టి
చెప్ప లేఁడు కాని తప్పుపట్టుఁ
ద్రోయ నేర్చుకుక్క దొంతులు పెట్టునా?
విశ్వదాభిరామ వినుర వేమ!

*　　　*　　　*

కుమారసంభవమునందలి యీక్రిందిపద్యము నాముక్త మాల్యదలోని శ్రీకృష్ణదేవరాయల పద్యముతోఁ బోల్చి చూడుఁడు—

శా. ఆక్రోశాక్రాం రనురాజుప్రోల
నిజరావానంత గేయాభ్రనా
దైకాత్తోద్యముఁ గూర్చి
ప్రోయ సురగోపాంభోధరాగత్విషా
నీకోద్యద్ధరిదశ్మకస్థల
లసన్నృత్యోర్వురరంగస్థలిం
గేకీపాత్రము లాడె
భావముగ నుత్క్షిప్రాగ్రపింఛంబులై.

ఆముక్తమాల్యదయందలి పద్య మిది—

మ. అల పర్జన్యుఁడు కేకిపాత్రముల
గుం పాడించుచో మేఘముం
డలపుఁ మద్దెల గ్రుంగ
లేవను మరున్మార్దంగికుం డర్థి న
త్తలిఁ నేలకు వ్రాలుచు
న్నెగయుచుం దారాడున త్తెల్లజ
ల్లులుఁ గెంగుచ్చులు నయ్యొ
ధారలును దల్లోలేంద్రగోపంబులున్.

* * *

పింగళిసూరన తన ప్రభావతీప్రద్యుమ్నములో ననుకరించిన యీ క్రిందిపద్యముఁ జూడుఁడు—

చ. కలకల నవ్వునట్లు
 దమకంబునఁ గన్గవ విచ్చి భ్రూలతల్
వాలయఁగఁ జూచునట్లు
 దనివోవఁగఁ దెల్వియుఁ గాఁగలింపఁ జే
తులు పచరించున ట్లదటుతో
 రతికేలికి నప్పలించున
ట్లెలమి నటించుచుండె
 సతి కీశ్వరురూ పెదురం బ్రసన్నమై.

—4 ఆ. 118 ప.

ప్రభావతీప్రద్యుమ్నములోనిది యీ క్రిందిపద్యము:

చ. కలకల నవ్వినట్లు
 తెలికన్నుల నిక్కుమ చూచునట్ల తోఁ
బలుకఁ గడంగినట్ల
 పలుభావగభీరత లబ్బినట్ల పెం
పొలయఁ దనర్చి జీవకళ
 యుట్టిపడన్ శివ వ్రాసి యిచ్చె నా
చెలువపున కాభిముఖ్యము
 భజింపఁ దలంకెను దాను బోటియున్.

—1 ఆ.

* * *

నన్నిచోడుని యీ క్రిందిపద్యమును తెనాలి రామ లింగకవి తన కందర్పకేతువిలాసములో ననుకరించినాఁడు. ఈ పద్యములోని యుపమానోపమేయవిపర్యయమును, విశేష్య

విశేషణలింగభేదమును దోషములుగా నెంచి వానిఁ దొలఁగింపఁ దలఁచి కాఁబోలు తెనాలి రామలింగకవి దానిని మార్చి కూర్చుకొనినాఁడు.

మ. అలిధమ్మిల్ల మృణాళహస్తఁ
గమనీయావర్తనాభిక మహో
త్పలగంధిం గలహంసయాన
విలసద్బంధూకరక్తోష్ఠ ను
త్పలనేత్రిం గమలాస్య
నంగజరసాంభఃపూరఁ దత్పార్వతీ
జలజావాసముఁ జొచ్చి
యాడక మనోజాతానలం బాఱునే.

—6 ఆ. 171 ప.

రామలింగకవి పద్య మిది చూడుఁడు :

మ. లలితాస్యాంబురుహంబు
నీలకచరోలంబంబు నేత్రాసితో
త్పల ముచ్చైః స్తనకోక
మోష్ఠవిలసద్బంధూక ముద్యత్కటీ
పులినం బుద్గతచిత్తజాతరస
వాఃపూరంబు ప్రాణేశ్వరీ
జలజావాసము సొచ్చి
యాడక మనోజాతానలం బాఱునే ?

—కందర్పకేతువిలాసము.

నన్నెచోడుని యీ క్రిందిపద్యమును పాండురంగ మాహాత్మ్యములోని తెనాలి రామలింగకవిపద్యముతోఁ బోల్చి చూడుఁడు—

సీ. నగరాజతనయ పన్నగరాజధరుమ్రోల
నిలుపుడు మదనుఁ డేటలవి నిలిచె
నెలనాఁగ గనుబొమల్ వ్రాలయింప నెత్తుడుఁ
జిత్తజుఁ డించువి ల్లెత్తుకొనియె
హరిణాక్షి లసదపాంగాలోకనము నూలు
కొలుపుడు నమ్మరిగొలిపె మరుఁడు
పతినెఱ నూరఁ బార్వతి సూచు నుఱుచూడ్కు-
లాడుడు నలరమ్ము లాడె నీశుఁ
గీ. గంతుఁ డేయఁ దొడఁగె నంత నీశ్వరునకు
నచలవృత్తిఁ జలుపు నాత్మవిమల
యోగభావ మెడపి రాగోత్కటంబున
గౌరియందు నిలిపెఁ గన్ను మనము.

—౪ ఆ. 36 ప.

రామలింగకవి పద్య మిది :

మ. బొమ లెక్కించిన విల్లు
వంచు నునుఁజూపుల్ చంచలాచంచల
క్రమరేఖ న్నిగిడింప
శాతవిశిఖౌఘుంబుల్ మెయి న్నించు నె
య్యమునన్ బల్కఁగ నల్క
మీఱి చటులజ్యాఘోషముం జేయు న

య్యుమప్రా పొంది రతీ
శ్వరుండు హరి బిట్టోడింప నుట్టాడుచున్.
—1 ఆ.

*   *   *

ఎఱ్ఱనకవి తన మల్హణచరిత్రలోఁ గుమారసంభవము నందలి యీ క్రిందిపద్యము ననుకరించినాఁడు. చూడుఁడు—

సీ. రాజకదంబవిరాజితం బగుఁ గాని
కంటకపార్థివోత్కరము గాదు
పద్మాలయాతిశోభన మనం బనుఁ గాని
కుముదోదయాదిసంకులము గాదు
శుద్ధసువర్ణప్రసిద్ధాత్మ మగుఁ గాని
వరచిత్రవర్ణసంకరము గాదు
పరమోషధిప్రభాభాసురం బగుఁ గాని
దుస్తృణద్యోతివిద్యోతము గాదు
గీ. వనకులంబునుఁ దత్సరోవరకులంబుఁ
జెలువ మగుహర్మ్యకులము సుక్షేత్రకులముఁ
బోలయ నిన్నింటిలోఁ దాను బోలి యున్న
ప్రస్తుతం బగు నోషధీప్రసస్థపురము.
—7 ఆ. 127 ప.

ఎఱ్ఱనకవి మల్హణచరిత్రమునందలి పద్య మిది :

సీ. కువలయకమలాభినవమనోజ్ఞం బయ్యుఁ
బంకజీవనపరిప్లవము గాక

ఘనసారపున్నాగకమనీయ మయ్యును
గితవదుష్కళితసంయుతము గాక
సాధుదానప్రౌఢియూథపం బయ్యును
విశ్రుతఖరసమన్వితము గాక
రాజితోత్తమజాతిరత్నాంకితం బయ్యు
శృంగారవిటవిదూషితము గాక

గీ. వరసరోవరచయమును వనచయంబు
నృపచయంబును దివ్యమంటపచయంబు
నెలమిఁ దనుఁ బోలు ననఁ బొగడ్తలు వహించె
భువనసారంబు గల్యాణపురవరంబు. —1 ఆ.

* * *

కుమారసంభవమునందలి యీ క్రిందిపద్యమును కవి 'కబ్రహ్మ యనుకరించినాఁడు.

మ. పదబంధంబుల నగ్గలించి
బుధశబ్దభ్రాజి యై సద్గుణా
స్పద మై దుష్కవిహృత్స
రోజవనముల్ భంజింపుచుఁ భూరిస
మ్మదలీలన్ విలసిల్లి
సత్కృతి జగన్మాన్యప్రభావంబునన్
మదనాగంబునుబోలెఁ
గ్రాల వలదా మా తెందు లే కున్నతిన్.

—1 ఆ. 40 ప.

కవిలోకబ్రహ్మ యనుకరణపద్య మిది :

మ. పదలాలిత్యము వర్ణ
శుద్ధియును శబ్దస్థైర్యముఁ మంగళా
స్పదభావంబును రాజయోగ్యతయు
దోషస్ఫూర్తిరాహిత్యముఁ
సదలంకారవిశేషముం గలిగి
విశ్వప్రాణసౌభాగ్యసం
పదమైఁ దేజియపోలి
క్రాల వలదా పద్యంబు హృద్యస్థితిన్.

* * *

ప్రెగ్గడపల్లి పోతయ్య తన గోదావరీశతకమున నన్నెచోడుని కుమారసంభవమునందలి యీ క్రిందిపద్యము ననుకరించినాఁడు :

మ. కర మొప్పఁ వియదంగనా
తరలముక్తాహారమో శంభు న
త్యురుజూటాశ్రితసర్పకంచు
కమొ హేమోర్వీధరగ్లౌసుధా
కరకాంతంబొ హిమాచలో
పరిశరత్కందంబొ భూస్త్రీసితాం
బరమో వారిధి దృష్టఁ ద్రా
గెడుసుధాపానంబొ నాఁగా మునుల్.

—7 ఆ. 87 ప.

పోతయ్యగారి యనుకరణ పద్య మిది :

మ. స్థిరపుణ్యోదయ మేదినీందు
        వదనాసీమంతవీథీలస
ద్గురుముక్తాఫలసూత్రమో
        సురుచిరక్షోణీపురంధ్రీసమా
దరధమ్మిల్లలతాంతమాలి
        కయొ భూతస్వీకుచశ్రీమనో
హారసంవ్యానమొ నాఁగ నీ
        దగుప్రవాహం బొప్పు గోదావరీ!

—గోదావరీశతకము.

*   *   *

సూరనకవి యుదయనోదయమునఁ గుమారసంభవము నందలి కొన్ని పద్యముల యనుకరణములు కానవచ్చుచున్నవి. ఈ క్రింది యనుకరణములను జూడుఁడు :

చ. మొగడలు వజ్రముల్ విరు
        లు ముత్తెము లిం పగునున్న గెంపు లేఁ
జిగురులు పద్మరాగములు
        చిల్కలు వైరిజరాజి తుమ్మెదల్
నగరిపునీలజాలములు
        నాఁ దనరారె వసంతవల్లభుం
డగువలరాజు పంచమణి
        హార్మ్యములో యనఁ జూతభూజముల్.

—4 ఆ. 99 ప.

చ. అలితతి నీలముల్ ముదురు
టాకులు పచ్చలు లేఁజిగుళ్లు కెం
పులు దళరాజి వజ్రమయ
ముల్ కలికావళు లాఁడిము త్తియం
బులుగఁ బొసంగు చంగఁజని బొక్కస
మెల్లను నాత్మలోన నిం
పులు పొదలించె రాజునకుఁ
బూచి బెడంగగు పొన్న లున్నతిన్.

—1 ఆ. 134 ప.

మఱొక యనుకరణ మిది చూడుఁడు :

చ. దళితసరోరుహాస్యలు సు
ధామయహర్మ్యము లెక్కి ప్రీతితోఁ
జెలు వగువద్దముత్యముల
సేసలు చల్లిరి పాండురాంగుపై
నలి సటితిన్సితాంబుదగణంబు
ఘనోపలవృష్టి రాజతా
చలముపయి న్మొగిం గురియు
చాడ్పున సమ్రుచు లుల్లసిల్లఁగాన్.

—8 ఆ. 52 ప.

చ. సరభసలీలఁ గేళిసిత
సౌధము లొక్కట నిర్గమించి చ
ల్లిరి నరనాథుమీఁదఁ బురి
లేమలు లాజలు దోయిలించి చె

చ్చెర శరదంబువాహములు
　　చించి బయల్వడుచంచలాకృతిన్
పరిమితవృష్టిబిందువులఁ
　　బర్వతరాజముఁ గప్పునాకృతిన్.
——ఉదయ. 5 ఆ.

*　　*　　*

కుమారసంభవమునందలి క్రిందిపద్యముతోఁ గృష్ణవిలాసమునందలి పద్యమును బోల్చి చూడుఁడు :

సీ. కమియని లేని శృంగారాదిచేష్టలఁ
　　బచరించుచుండు నా భద్రు నొల్ల
మృదురేఖ నమర క్తిఁ బొదలించి రస మెల్ల
　　గాలించికొనునా పాంచాలు నొల్ల
ధన మెక్క నీగియ తగులు గా రతి బెట్టి
　　దము సేయు నట్టె దత్తకుని నొల్ల
మన సీక మందుల మాయల మరగించి
　　కారించునాకూచిమారు నొల్లఁ
గీ. గలిచి తాల్మి గల్గఁ గలిపించి బేటంబు
　　సలుపు నెదురు దన్నుఁ గలిచె నేనిఁ
దానుఁ గలిచె నేని దగ నిచ్చు నయవిదుం
　　డని మనోజ్ఞు నొక్కవనిత గలిచె. ——8 ఆ. 145 ప.

కృష్ణవిలాసములోని పద్య మిది :

సీ. నిజరూపరేఖల నెలఁతల వలపించు
　　చాతురి గలభద్రజాతివిటులు

వలసినధనము లవ్వారిగా నొసఁగుచుఁ
దరుణులఁ గరఁగించుద త్తవిటులు
మణిమంత్రములచేత నణుమధ్యలఁ గరంచు
మగఁటిమి గలకూచిమారవిటులు
వలరాజుకళ లుండునెళవులు భేదించి
సతులఁ దేలించుపాంచాలవిటులు

గీ. వరుస నందఱు దమజాతివారివారి
జాతవదనలఁ గూడి సంజాతమదన
కదనకేళీవిహారసంపదలఁ బొదలి
మెదలుదురు వీట నధికసమ్మదము లొదవ.

—కృష్ణవిలాసము.

*　　*　　*

కుమారసంభవమునందలి యీ క్రిందిపద్యమును దంజావూరి రఘునాథనాయకుఁడు తన వాల్మీకిచరిత్రము నందనుకరించినాఁడు.

చ. పటికపుఁగోల ముల్ వెదురుఁ
బ్రాఁ లొగిఁ బోయుచు గొరుకొమ్మురోఁ
కటఁ గొని దంచుచుఁ శబర
కామిని పెక్కులు రాగముల్ మదో
త్కటముగఁ బాడెఁ జుట్టిన
మృగంబులు సోమ మనుష్యరూపధూ
ర్జటి మునిముఖ్యలోకగురు
జంగమలింగము మల్లికార్జునున్.

—6 ఆ. 47 ప.

వాల్మీకిచరిత్రమునందలి దీని యనుకరణపద్య మిది :

చ. కుదురుగఁ జంగ సాఁచి చను
గుబ్బలు మాటుగఁ బాఱుటాకుప
య్యెద పొదలంగ నెన్నుదు
రొకింత చెమర్పఁగ మేచబాలి నే
ర్పు దొరలఁ బాడి చందనపు
రోలున నేనుఁగుకొమ్ము రోఁకటన్
బ్రిదిలెడుకొప్పుతో వెదురు
బియ్యము గుప్పు నిజప్రియాంగనన్.

—2 ఆ. 116 ప.

* * *

ఇట్లిందఱు మహాకవులు నన్నిచోడుని కుమారసంభవ
మును జదివి యందలిభావములను మాత్రమే కాక కొన్ని
కొన్ని తావుల రచనమును గూడఁ దమకావ్యములం దనుకరిం
చియు నాతనిఁ దమకావ్యావతారికలలోఁ బూర్వకవిస్తుతి
సందర్భమున స్మరింప నైన స్మరింపకుండుట మనకే కా దెవ్వరి
కైనను నాశ్చర్యము గొలుపక మానదు. దీనికిఁ గారణ
మనూహ్యము.

మతము

భరతఖండమునందు వెలసినమతములలో శైవమతము మిక్కిలి ప్రాచీన మయినదిగాఁ గానవచ్చుచున్నది. ఇది యనాదిగా భరతవర్షములో నెలకొని యున్నది. భారతీయ వాఙ్మయములో మిక్కిలి ప్రాచీన మయినఋగ్వేదమునందు రుద్రుఁడు ప్రధానదైవములలో నొకఁడుగాఁ బ్రశంసింపఁ బడినాఁడు. అందు శివునిపేరు పేర్కొనఁబడ లేదు. వేదములలోఁ దరువాత రుద్ర, అగ్ని, భర్గ, శివపదములు పరమేశ్వరపరములుగా నుపయుక్తము లయినను గాలక్రమమున సులభోచ్చారణము కలదియు, మంగళవాచకమును నగుటచే 'శివ' శబ్దమునందే పరమేశ్వరతత్త్వము నిష్ఠిత మయినట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఉపనిషత్తులలో రుద్రపరము లయినయుపనిషత్తులు కొన్ని కలవు. పురాణములకాలమునాఁటికిఁ ద్రిమూర్త్యారాధనము దేశములో నెలకొని యున్నది. పురాణములలోఁ గొన్ని శివపరము లయినవి కూడఁ గలవు.

'శైవ' శబ్దము 'శివస్య ఇదమ్' అను వ్యుత్పత్తిమూలమున నేర్పడినది. మంగళప్రదుఁ డగునీశ్వరునితత్త్వమును దెలిసికొనుట కేర్పడినమతము శైవమతము. అంగుష్ఠమాత్రప్రమాణముగల జ్యోతిర్లింగము మానవునియొక్క హృదయము సహస్రారము మున్నగుస్థానములయందు వెలుఁగొందుచుండునని భారతీయ సంప్రదాయము. కరచరణాదిరూపరహిత మగునా

జ్యోతిర్లింగమునకుఁ బ్రతీకముగా నొక లింగమును నిలిపి శివారాధన మొనర్చుట యాచారమై యున్నది. 'లీన మర్థం గమయతి' యనువ్యుత్పత్తిచే లింగ శబ్ద మేర్పడినది. ఈ ప్రపంచ మంతయు దేనిచే నుద్భవించి, దేనియందు లీన మగుచున్నదో యా పరబ్రహ్మతత్త్వమే లింగము. ఇట్లు లింగాకారమునఁ బరమేశ్వరారాధన మొనర్చుట యొక్క భరతఖండమునందు మాత్రమే కాక ఖండఖండాంతరములయందుఁ గూడ నత్యంతప్రాచీనకాలము నుండియు జరగుచుండినట్లు తెలియుచున్నది. సింధునదీప్రాంత మందలి మొహంజదారో హరప్పా మున్నగుస్థలములలో జరపినభూగర్భపరిశోధనలమూలమున లభించిన వస్తుజాల ములో శివలింగములు కూడఁ జేరి యున్నవి. అవి క్రీస్తు పూర్వము కొన్ని వేల సంవత్సరములనాఁటివై యుండు నని పురాతత్త్వశాస్త్రజ్ఞుల యభిప్రాయము. ఇట్లు భారతదేశము నందు మాత్రమే కాక యత్యంతప్రాచీనము లగుశివలింగ ములు ఆసియా, ఆఫ్రికా, అమెరికా మొదలగుప్రదేశ ములలోఁ గూడఁ బెక్కుచోట్లఁ గానవచ్చుటచే శైవమత మా దేశములయందుఁ గూడఁ బూర్వము వ్యాప్తి చెంది యుండి నట్లు మన మూహింపఁదగి యున్నది. శివపారమ్యమును స్థాపిం చుటకై వెలసినశివాగమములు కొన్నింటిలో సామాన్య శైవము, మిశ్రశైవము, శుద్ధశైవము, వీరశైవము నని శైవము నాలుగువిభాగములుగాఁ బేర్కొనఁబడినది. మఱి కొన్నింటిలో నింతకన్న వివరముగా శైవమతమునందలి దశ విధాంతరభేదములు పేర్కొనఁబడినవి. అవి సామాన్యశైవము,

పూర్వశైవము, మిశ్రశైవము, శుద్ధశైవము, శ్రౌతశైవము, మార్గశైవము, వీరశైవము, విశేషవీరశైవము, నిరాధార వీరశైవము ననునవి.

తమిళదేశములో బయలుదేరిన శైవసిద్ధాంతము ద్రావిడ మనియు, సాంస్కృతిక మనియు రెండు విధములుగా నున్నది. ఈ ద్రావిడసాంస్కృతిక శైవసిద్ధాంతములకు భేదము లే దని కొందఱు చెప్పుదురు. కాని సాంస్కృతిక శైవసిద్ధాంతము ననుసరించువా రందఱును బ్రాహ్మణులు. తమిళగ్రంథములలోఁ దెలుపఁబడిన శైవసిద్ధాంతము ననుసరించువా రందఱును నబ్రాహ్మణులు. తమిళగ్రంథములందుఁ దెలుపఁబడిన శైవసిద్ధాంతమును బ్రతిపాదించినవారిలో జ్ఞానసంబంధర్, అప్పర్, సుందరమూర్తి యనువారు ముఖ్యులు.

శైవమత మనాదిగాఁ గాలము ననుసరించి పెక్కు భేదములు చెందుచుండెను. తొలుత నీ శైవమతము పాశుపతము, శైవసిద్ధాంతము, యోగశైవము, రసశైవము, ఆగమశైవము, కాపాలికము, కాలాముఖము, లాకులము, నకులీశము, వీరశైవము మొదలుగా బహుభేదములను జెందెను. వీనిలోఁ బాశుపతశాఖ చాలఁ బురాతన మయినది. పాశుపతము, కాపాలికము ననునవి రౌద్రము లని శైవాగమములలోనే పేర్కొనఁబడినది. కాలాముఖులు కాపాలికులలో నొకభేదము. శ్రీ రామానుజాచార్యులవారు 'పత్యురసామంజస్యాత్' అను సూత్రముక్రింద 'తన్మతానుసారిణః (పశుపతిమతస్య) చతుర్విధాః. కాపాలాః కాలాముఖాః పాశుపతాః శైవాశ్చ

ఇతి. సర్వే చేతే వేదవిరుద్ధాం తత్త్వప్రక్రియాం...... కల్పయంతి...తథా కాలాముఖా అపి కపాలపాత్రభోజన శవభస్మస్నాన తత్ప్రాశన లగుడధారణ సురాముఖస్థాపన తదాధార దేవపూజాదిక మైహికాముష్మిక సకలఫలసాధన మభిదధతి' అని పేర్కొని యున్నారు. కాపాలకాలాముఖమతములు రెండును మొదట శ్రీశైలప్రాంతములోఁ బ్రబలె ననుటకు భవభూతిమహాకవి రచించిన మాలతీమాధవములోని కపాల కుండలవృత్తాంతము నిదర్శనము.

నాసిక బలిగ్రామాలంపుర శాసనములలోఁ గాలాముఖులకు మహావ్రతు లనునామము పేర్కొనఁబడి యున్నది. యాజ్ఞికులలోఁ బౌండరీకమునకు మహావ్రత మని నామాంతరము. కాని యిది శైవులలోఁ గాలాముఖబ్రహ్మచర్య కాపాలికవ్రతమునకు సంకేతనామముగాఁ జెల్లుచున్నది. కుమారసంభవకృతిపతి యగుజంగమమల్లికార్జున యోగి కాలాముఖమతాచార్యుఁ డని యా కావ్యమునందలి యంతస్సాక్ష్యమునుబట్టి తెలుపఁదగి యున్నది. కావ్యమునం దచ్చటచ్చటఁ గూడ నీ కాలాముఖసంప్రదాయ మభివర్ణింపఁ బడినది. ఈ క్రిందిపద్యముఁ జూడుఁడు—

మ. హరికంకాలము చేతిముద్ర

దివిజేంద్రాస్థుల్ సుభూషావళుల్

గరళం బభ్యవహార

మంతకతనుక్షారంబు మైపూఁత షట్

కరుహాసీనశిరఃకపాల

మురుభిక్షాపాత్రగా విశ్వసం

హారు వ_ర్తించుమహా
వ్రతోపహతి సేయం బూన నీప్రాప్తియే?

ఇది రతీదేవి పరమేశ్వరుని విషయమై మన్మథునితోఁ బ్రసంగించినసందర్భమునందలిది. కృతిపతి యగుజంగమమల్లికార్జునునిఁ బరమేశ్వరునితో నభేదము పాటించి వర్ణించు సంప్రదాయము గలనన్నిచోడని యీ పద్యము కూడ మారమదప్రహారుఁడును, శివావతారమును నగుజంగమమల్లికార్జునునికిని జెల్లుట యాశ్చర్యము కాదు. ఇందలి మహావ్రతము కాలాముఖుల మహావ్రతమును బేర్కొనుచున్న దనుట యతిశయోక్తి కాఁజాలదు. (శ్రీ) రామానుజుల పయివాక్యములోఁ గాలాముఖుల సురాకుంభస్థాపనము ప్రస్తావింపఁబడినది. కుమారసంభవములో నీ సురాకుంభస్థాపనాదులు పేర్కొనఁబడినవి. చూడుఁడు——

వ. ...అంత నంద కొందఱు మధుపానగోష్ఠికిం జొచ్చి మండలార్చన దీర్చి మూలజమధుపిష్టకుసుమవికారంబు లగు సుగంధాసవంబులు గనకమణిమయానేకకరచషకాదుల నించి హర్షించి.

మ. శివు గౌరీసహితంబు
సన్మనములం జింతించి భై
రవు యోగీంద్రులఁ గొల్చి
యోగినుల వీరవ్రాతముం దన్పి యా
నవనాథాదుల కాదిసిద్ధులకు
నానందించి విం దిచ్చి యా

సవపాత్రల్ సతు లర్థి
నెత్తికొని యాస్వాదించి మోదించుచున్.

—9 ఆ. 128 ప.

ఇందు మండలార్చన పేర్కొనఁబడినది. మండలార్చన యనఁగా శ్రీ చక్రమును బూజించుట. కృతిపతికి నమస్కరించుచు నన్నిచోడఁడు—

క. శ్రీ పీఠంబున నిడుకొని
శ్రీపాదుక లర్చ లిచ్చి సేవించెద నేఁ
బాపహతిఁజేసి పుణ్యం
బాపాదింపంగ మల్లికార్జునదేవున్.

—1 ఆ. 14 ప.

ఇందలి శ్రీ పీఠము శ్రీచక్రము తీర్చి మండలార్చన చేసినపీఠము. పరమేశ్వరుని తపస్సును వర్ణించుసందర్భమున నీ క్రిందిపద్యము కలదు.

సీ. పద్మాసనస్థుఁడై భావించి శోషణ
దాహనపావనతర్పణముల
దేహోదయాత్మప్రతిష్ఠలు విధియించి
యాగమరీతి బ్రహ్మాంగవర్ణ
విన్యాసములు దీర్చి విమలాత్మదీపంబు
ప్రణవసంపుటముగాఁ బ్రజ్వలించి
వడి బాహ్యావర్తనల్ విడిచి ప్రత్యాహార
గతి మన స్సంతర్ముఖమ్ము సేసి

గీ. తన్నుఁ దానె కాంచి తనయందుఁ దేజోల
యంబు సేసి నిశ్చలాత్మయోగ
మయసుఖామృతాబ్ధిమగ్నుఁడై వరదుండు
నిరతిశయసమాధినిష్ఠ నుండె. —3 ఆ. 93 ప.

ఇందుఁ బరమేశ్వరుని యోగమార్గధ్యానము వర్ణింపఁబడినది. పార్వతియు గౌరినగంబునందుఁ బరమేశ్వరుం గోరి ఘోరతపంబు సేయం దొడంగి విహితస్నానార్చనాహోమాది నిత్యకర్మంబుల శాకాహార ఫలాహార జలాహార మారుతాహార నిరాహారాది మహాతపోవ్రతంబుల నంత వాసాభ్రక వాసైకపాదాంగుష్ఠోర్ధ్వబాహూర్ధ్వముఖాధోముఖాగ్ని ముఖపంచాగ్నిమధ్యాద్యనేకోగ్రతపంబులం బ్రాణాయామ ప్రత్యాహార ధ్యానధారణజపసమాధు లనుషడంగయోగంబుల మనోవాక్కాయకర్మంబుల నతినిష్ఠానుష్ఠానంబులం బరమేశ్వరారాధనతాత్పర్యయై నిరంతరానంతతపోవృత్తిం బ్రవర్తించుచుండె నని వర్ణింపఁబడినది. అవిద్య యనుమాయను జయించి యద్వైతభావమునఁ దాను శివుఁడై యుపాసకుఁడు శివునితో సాయుజ్యము చెందు ననుట కాలాముఖసంప్రదాయము. ఈ యర్థమును దెలుపుపద్యములు కొన్ని కుమారసంభవమునఁ గలవు. చూడుఁడు :

క. తాన సమస్తములోఁ దన
లోనన సకలంబు గలుగ లోనును వెలియుం
దాన యయి తనకు వే ఱనఁ
గా నేమియు లేక తాన కలిగి వెలుంగున్.

క. తలఁప నని తలఁచి యించుక
దలఁచుడుఁ దలపంగ లేక తానును లే క
ప్పలుకులును లేక యెప్పుడు
కలిమియు పొడ నైనవాఁడు గదిరి వెలుంగున్.

క. దనుజేంద్రుమాయ లన్నియుఁ
ద్రినయనసుతుశక్తిఁ గని యదృశ్యం బయ్యెన్
వినుతాత్మజ్ఞానంబునఁ
దనరుమహామాయ చెడువిధంబునఁ బోలెన్.

చ. ఘోరకోనునింద్రజాలమునఁ
దోఁచినరూపము లింద్రజాల మం
చరయఁగ లేక చూపఱకు
నన్నియు నిక్కమపోలె నైనయ
ట్లిరవుగఁ బారమార్థికుల
కెప్పుడు ద్రవ్యము లెల్ల మిథ్య లై
నిరతము చూడ లోకులకు
నిక్కము లై చను భ్రాంతిపెంపునన్.

క. సుజ్ఞానయోగతత్త్వవి
ధిజ్ఞుల్ భవబంధనములఁ ద్రెంచుచు భువిలో
నజ్ఞానపదముఁ బొందక
ప్రాజ్ఞుల్ శివుఁ గొల్తు రచలభావన దవులన్.

పై పద్యములలో శివాద్వైతసిద్ధాంతము సూచింపఁబడినది.

దక్షిణహిందూదేశమునఁ గాలాముఖు లనుపేరఁ గొందఱు శైవసంప్రదాయస్థులపేళ్లు శాసనములలోఁ గాన వచ్చుచున్నవి. సత్తెనపల్లె గ్రామములో దొరకిన యొకానొక తామ్రశాసనములోఁ గాలాముఖాచార్యులు కొందఱు పేర్కొనఁబడిరి. బలిగ్రామశాసనములో నొకానొక కాలా ముఖాచార్యుని వర్ణనము కలదు. చూడుఁడు :

'వరకాలాముఖచక్రవర్తి ముని దివ్యజ్ఞాని.......... వామశక్తిదేవర తపఃప్రభావముమం నోడి యా మహానుభావర యమనియమ స్వాధ్యాయ ధ్యానధారణ మౌనానుష్ఠాన జప సమాధిశీలసంపన్నరుం యష్టాంగయోగ నిష్ఠాప్రతిష్ఠిత నైష్ఠికచ్ఛాత్రసంఛన్నరుం............కవిగమకివాదివాగ్మి ప్రముఖవివిధవిద్వజ్జనానందకారణ జంగమకల్పభూజరుం వేదాంతసిద్ధాగమ షట్తర్కసకలవ్యాకరణ నిర్మలశాస్త్రార్థ నిర్ణయనిర్ణిక్తరుం...

శ్లో. యః పర్వతావళివిలాసితపుణ్యకీర్తి
కాంతాసఖోఽపి బుధబృందసుతాన్వితోఽపి
నీతిప్రియోఽపి యతి రిత్యభిధీయమానః
శ్రీగౌతమో ముని రభూ ద్భువనే విచిత్రమ్.

ఈ పై కాలాముఖాచార్యుని లక్షణములు కుమార సంభవకృతిపతి యగు జంగమ మల్లికార్జునునియందును గలవు. జంగమ మల్లికార్జునుఁడు కమలభవకులతిలకుఁడు, అస్పృష్ట రాగుఁడు, వినిర్జితాంగభవుఁడు, అణిమాదిగుణగణాలంకా రుఁడు, అమితాభవాగమవిశారదుఁడు, సన్మునీశ్వరాగ్రణి,

సంకల్పసంభవ బాణేంధనదావపావకుఁడు, పరవాదీంద్రఘన ఘనానిలుఁడు, హ్మ్యజ్ఞన్మాస్త్రానభిజ్ఞుఁడు, మారారి, అక్షు జయుఁడు, అస్ఖలితుఁడు, ఇహాముత్రభోగాద్యనిష్టుఁడు, కుంభజతత్త్వజ్ఞుఁడు, జన్మజరాదూరుఁడు, అసంగుఁడు, కృత్యాకృత్యవిరక్తుఁడు. ఇతఁడు బ్రహ్మచర్యానవస్థితుఁడు కనుకనే హ్మ్యజ్ఞన్మాస్త్రానభిజ్ఞుఁ డనియు, నస్పృష్టరాగుఁ డనియు నన్నిచోడనిచేఁ బేర్కొనఁబడి యుండును. కొంతకాల మింద్రియసుఖముల ననుభవించి యితఁ డాపిదప యత్యాశ్ర మము స్వీకరించి సంగసుఖములను ద్యజించి యుండెఁడు. కాలా ముఖమతాచార్యులెల్లరును బ్రహ్మచారు లగుట బ్రహ్మచర్యా నవస్థితుఁడుగా నభివర్ణింపఁబడినయీతఁడును గాలాముఖసంప్ర దాయమువాఁ డని తలఁపఁదగును. దీనిఁబట్టి కుమారసంభవ కృతిపతి యగు జంగమ మల్లికార్జునయోగి కాలాముఖమతస్థుఁ డనియు, నతని శిష్యుఁ డయిననన్నిచోడఁడును నా సంప్ర దాయమును బాటించువాఁడే యనియు మనము భావింపవలసి యున్నది.

మేనకాహిమవంతులు సంతానార్థము శక్త్యారాధనము చేసిన ట్లభివర్ణింపఁబడినది. చూడుఁడు—

వ. ఇ ట్లుదయించినమైనాకనగంబు కులిశికులిశ పాతభీతిం బయోనిధిమగ్నం బైన నపగతపుత్త్రావలోకనసుఖతత్పరు లై చింతించి—

క. వా రిరువురు సద్విధి శ
క్త్యారాధన సేసి రతిశయస్థిరభక్తిన్

గోరిక వదలక తమకడు
పార సతీదేవి కూఁతు రై జన్మింపన్.
—3 ఆ. 21–22 ప.

ఇట్లే పార్వతి శివునిగూర్చి తపస్సు చేయుచుండఁగాఁ బరమేశ్వరుఁడు మాయావటురూపమున వచ్చి శివాధిక్యవాదము ప్రత్యాఖ్యానము చేయఁగాఁ బార్వతి చెలికత్తె యాతనికి శివశక్తుల యైక్యమునుగూర్చి యిట్లుగా నుపన్యసించును. చూడుఁడు :

శా. నీయజ్ఞానత నీశు విశ్వ
జనకున్ నిందించె దీవిమ్మహా
మాయన్ జండిక నాదిమూర్తిఁ
ద్రిజగన్నాథన్ మదాంధుండ వై
రాయం జూచెదు పాపకర్మ! నినుఁ
జూడం గూడునే కేవల
స్త్రీయే పార్వతి నన్యథామతిగఁ
దాఁ జింతింప నీ ప్రాప్తియే?
—5 ఆ. 52 ప.

సీ. జ్ఞానస్వరూపుఁ డై సర్వాత్ముఁ డున్నఁ దా
జ్ఞేయస్వరూప మై నెఱసి యుండు
బురుషస్వరూప మై పరమేశుఁ డున్నఁ దాఁ
బ్రకృతిస్వరూప మై పరఁగుచుండు
సూక్ష్మస్వరూప మై శుద్ధాత్ముఁ డున్నఁ దా
స్థూలస్వరూప మై తోఁచి యుండు

సర్థస్వరూప మై యమలాత్ముఁ డున్నఁ డా
శబ్దస్వరూప మై జరగుచుండు
గీ. హరుఁడు రుద్రరూప మై యున్నఁ డా నుమా
మూర్తి దాల్చి లోకములకు హితము
సేయుచుండుఁ గాన శివశక్తిభేదంబు
తెలుఁగు నీకు జడున కెఱుఁగ లావె ?

—5 ఆ. 53 ప.

దీనిఁబట్టి కాలాముఖులకు శక్త్యారాధనము విహిత మనియుఁ గృతిపతి యగుజంగమమల్లికార్జునుఁ డహింసా స్వరూపుఁ డని వర్ణింపబడుటచే శాక్తేయులయారాధనమువలె వీరిది హింసారూపము కా దనియుఁ దెలియుచున్నది.

.

సాంఘికజీవనము

కావ్యమునందు సమకాలీనభావములును, సంప్రదాయములును దర్పణమునందువలెఁ బ్రతిఫలించు ననుట యనుభవ పునరుక్తము. కవి యెంత జాగరూకత వహించినను,వస్తు వెంత పురాతన మయినను నాతనికవితలో సమకాలీనభావములును, నాచారములును నెట్లో చోటు చేసికొనును. తన కాలము నధిగమించి యేకవియుఁ బోవఁజాలఁ డనుట కాదనరాని సత్యము. నన్నిచోడఁడును నిందుల కపవాదము కాఁజాలఁడు. అతని కుమారసంభవమునం దాకాలమునాఁటి కొన్ని విషయములు ప్రస్తావవశమున స్పృశింపఁబడినవి. అవి యాకాలపు సాంఘికజీవితమును, నాగరకతను మనకుఁ బట్టి యిచ్చుచున్నవి. సమగ్ర మయిన సాంఘికచరిత్రను నిర్మింప నుద్యమించిన శ్రీ సురవరము ప్రతాపరెడ్డిగారు తమ 'యాంధ్రుల సాంఘికచరిత్ర'లో నన్నిచోడుని కాలమునాఁటి యొక కొన్ని సాంఘికాచారములను మాత్రమే స్పృశింపఁ గలిగిరి. కాని వా రయినను దమ కున్న పరిమితావధిలో నా విషయమై సమగ్ర మయినజతనము కావింప లేదు. మఱికొన్ని తావులఁ గూడ నీవిషయ మానుషంగికముగా స్పృశింపఁబడినను నందుఁ గూడ నాకాలపువిషయము లన్నియుఁ జర్చింపఁబడ లేదు. ఇట నాకాలపుసాంఘికజీవిత మేస్థితియం దుండెనో కుమారసంభవమునే యాధారము చేసికొని యించుక విపులముగాఁ దెలిసికొందము.

ఆకాలమున వర్ణాశ్రమధర్మములు మిక్కిలి భక్తిశ్రద్ధలతో నాచరింపఁబడుచుండెను. బ్రహ్మహత్య మహాపాప మనియుఁ, బంచమహాపాతకములలో నది యొకటి యనియు నానాఁటి ప్రజలు కూడ విశ్వసించుచుండిరి.

గీ. ఎంత ద్రోహుఁ డయ్యు నితఁడు వధార్హుఁడే
యభవ! వీని నీవ యవధరింపు
మవని 'బ్రాహ్మణో న హంతవ్య' యనుపలు
కీవు నిలుపకున్న నేల నిల్చు.

—2 ఆ. 97 ప.

అని తననాఁటి నమ్మకమునే నన్నిచోడఁడు బ్రహ్మదేవునినోటఁ బలికించినాఁడు. పంచముల నాకాలమున గ్రామాదులయందలి చెఱువులలోనికి రానిచ్చెడివారు కారు. తెలిసియో, తెలియకయో వారు చెఱువులో స్నానము చేయుటో, జలములఁ ద్రాగుటో, గుడ్డ లుతుకుకొనుటో గావించినయెడల సవర్ణ లగువారు ముఖ్యముగా బ్రాహ్మణులు దానిని వర్జించి యందు స్నానపానాదులు పరిహరించుచుండిరి. ఈవిషయమును నన్నిచోడఁడు శ్లేషలో నీక్రిందిపద్యమునఁ దెలిపినాఁడు.

గీ. కొలను వన్యేభములు సొచ్చి కలయఁ గలఁపఁ
బులువు లుండక వెలువడి పోయెఁ జోక
తగదె మాతంగదూషితం బగుసరోవ
రంబు సద్ద్విజవర్జనీయంబు గాదె.

—1 ఆ. 92 ప.

వైశ్యులలోఁ బెటికెసె ట్లనువా రాకాలముననే యుండిరి. వారు గాడిదలమీఁదనో, పోతులమీఁదనో యుప్పు పెటికెలను వైచుకొని యూరూరు పోయి యుప్పమ్ముకొని జీవించుచుండిరి. (1 ఆ. 13 ప.) రజస్వలను దాఁకినచో స్నానము చేయవలె ననుట యానాఁటి యాచారము. ఆ విషయ మీ క్రిందిపద్యమునఁ జమత్కారముగాఁ దెలుపఁ బడినది.

క. పోఁక నలినీరజస్వల
సోఁకినదోషంబు వాయ సూర్యుఁడు గలితా
శంక నపరాంబునిధిలోఁ
గ్రుంకె నొకో యనఁగఁ బ్రొద్దు గ్రుంకుడు నంతన్.
—8 ఆ. 88 ప.

అల్లే యింట నే దైన శుభకార్యము జరగినప్పుడు బంధుమిత్రాదులను ముత్తైదువలు పోయి పేరంటము పిలుచుటయు నానాఁటి యొక యాచారము. 'తన విభవము దక్షుఁడు గ్రినయను దేవికిఁ జూపి మెఱయు నని ముందఱు' కొందఱు వనితలను బంచినాఁడు. వారు కైలాసమునకుఁ బోయి పరమేశ్వరునిఁ గని సర్వాంగీణప్రణాము లై నిజాగమన ప్రయోజనం బెఱింగించి పరమేశ్వరానుజ్ఞాత లై సతీదేవిని దోడ్కొని దివ్యవిమానారూఢ లై వచ్చిరి.

రాజునకు భటులకు నాకాలమునఁ జక్కనిసంబంధము లుండెను. రాజు సేవకుల కుచితవేతనముల నిచ్చి వారిని మన్నించుచుండెను. సేవకులును యుద్ధములందుఁ బ్రాణ

ములను సైతము లెక్కసేయక తమరాజునకై వీరావేశ ముతోఁ బోరాడుచుండిరి. ఈయర్థ మీ క్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

క. ఈవలయునర్థ మిచ్చియు
సేవకు మన్నింపవలయు జీతమటె విభుఁ డా
యీవికి మన్ననకుం దగఁ
జావలయు భటుండు పతికి జయమునఁ బోరన్.

—11 ఆ. 45 ప.

రాజు తనసేవకులకు జీతము లిచ్చుటకై బంగారు నాణెముల నొకచో రాశి పోసి వారివారికిఁ జెందవలసినజీత ములను జెల్లించుట యానాఁటియాచారము కాఁబోలును. అది యీ క్రిందిపద్యమున సూచింపఁబడినది.

క. భావజవిభుఁ డలిశుకపిక
సేవకతతి కెడరు దీర జీతము సేయన్
గా వెలిఁ బోసినపసిఁడుల
ప్రోవులు నాఁ దమ్మి లెలమిఁ బూచె బెడంగై.

—4 ఆ. 99 ప.

పెద్దజీతములవారికి నాణెము లిచ్చినట్లే చిన్నజీతముల వారికి గింజలు కొలుచుట నేఁటికిని గలదు. జొన్నలు పండు చోట జొన్న లిచ్చెదరు. ఇది పంపభారతమునుండి గ్రహింపఁ బడినవిషయముగాఁ దోఁచుచున్నను పంపనివలెనే యీకవి కూడ జొన్నలు పండెడిదేశమున నుండినవాఁ డగుటచే నితఁడు పంపనిఁ జూచి కాక తనదేశాచారమునే తన యీ క్రిందిపద్యమునఁ బేర్కొని యుండును.

చ. మునుమిడి వైరివాహినుల
ముట్టి పడల్వడ వ్రేసినట్టికై
పునఁ బయి కేత్తువాహకుల
పొంక మడంచల కొంత కోసి ము
న్కొని వడిఁ బాఱుపంద
లను గోవుల సూరెలు దోలి మార్చుపే
ర్చునఁ బరికెల్లి గాల్గలన
జొన్నలు గొన్న ఋణంబు నీఁగుడున్.

—11 ఆ. 42 ప.

జొన్నలవలెనే యాళ్లు కూడఁ దక్కువకులములవారు విరి విగా నుపయోగించుచుండిరి. ఆ యాళుల పొల్లులు పోవు టకై యాకాలపుజనులు తూర్పారఁ బట్టెడివారు. (11–46)

ఆ కాలమునఁ బిల్లలకు శివపంచాక్షరీ మంత్రముతో నక్షరాభ్యాసము చేయించుట యాచారము. ఆ యాచా రము నేఁటికిని బాటింపఁబడుచున్నది. ఇది యాకాలముననే యుండిన ట్లీ క్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియును.

క. గిరిసుత దొలుపలుకుల సు
స్వర మొదవఁగ 'నోం నమశ్శివాయ సదాస్మ
ద్వరదాయ నమ శ్శంకర
శరణు మహాదేవ నీవ శర' ణనఁ జొచ్చెన్.

—3 ఆ. 34 ప.

ఆఁడుపిల్లల కా కాలమునందు నాట్యము, సంగీతము, చిత్రలేఖనము, పత్రచ్ఛేదము, కుసుమబంధనము మొదలగు విద్యలు నేర్పుచుండిరి. పార్వతి యీ విద్యల నెల్ల నేర్చిన దఁట!

సీ. హరుబ్రోల సద్భక్తి నాడుచోటన నాట్య
 విషయమ్ము లన్నియు వెలయఁ గఱచె
లీల నీశ్వరునంకమాలికల్ వాడుచో
 గీతభేదంబుల రీతు లెఱిఁగె
శివురూపు పల్మఱు చిత్రించి చూచుచో
 వినుతంబుగాఁ జిత్రవిద్య వడసె
శశిమౌళిఁ జిత్రపూజలు సేయుచోటఁ బ
 త్రచ్ఛేదకుసుమబంధములు నేర్చె
గీ. మఱియు నఖిలలోకమాన్యంబు లగువిద్య
 లెల్ల నివ్విధమున నెసక మెసఁగ
నభ్యసించె నీశ్వరార్చనాబలమున
 హరుఁడు గురుఁడు గాఁగ నగతనూజ!

—3 ఆ. 38 ప.

ఆకాలమునాఁటి పిల్లల యాటవస్తువులు, వారి గుజ్జెన గూళ్లు, బొమ్మపెండ్లిండ్లు మొదలయినవి పార్వతిశైశవక్రీడా వినోదములయం దభివర్ణింపఁబడినవి. చిలుకబొమ్మలు, దంతపు బొమ్మలు, గాజుబన్నరులు, ప్రూనిచొప్పికలు వారి యాట వస్తువులు. అవి నాలుగువైపులఁ బేర్చుకొని బొమ్మరిండ్లు గట్టి యందు గుజ్జెనగూళ్లు వండి భుజించుచు బొమ్మపెండ్లిండ్లు చేసికొనుచు వారు వినోదించువారు. ఈ క్రిందిపద్యముఁ జూడుఁడు :—

చ. తరుణులు చిల్కబొమ్మ
 లును దంతపుబొమ్మలు మేలి గాజుబ

న్నరులును బ్రమానిచొప్పికలు
నల్గడ నోలిన పేర్చి లీల చే
కుర బొమరిండ్లఁ జేయ నగు
కూళ్లును వండుచు బొమ్మపెండ్లి మా
సరముగఁ జేసి యాడ నగ
జాత శివార్చన సేయు నయ్యెడన్.

—3 ఆ. 36 ప.

పశువులపై ముద్రలు వేసి తమ హక్కులను జెల్లించు కొనునాచార మాకాలమున నుండినది. దానికే అచ్చుపోయుట, అచ్చు వేయుట యని పేరు. దానిమీఁద నేర్పడినదే 'యచ్చుపోసినయాఁబోతు' అను జాతీయము. ఈ క్రింది పద్యభాగముఁ జూడుఁడు :—

అమరారి దనపేరి యచ్చులు వెట్టించి
సురధేనుసమితిఁ గీలరము సేసె.

—3 ఆ. 11 ప.

బ్రతికి యున్నమృగములకు నాలుగుకాళ్లు గట్టి కావడించి వేఁటకాండ్రు వానిని గ్రామములలోనికిఁ గొని వచ్చెడివారు.

గీ. ప్రమథగణము దక్షుఁ బడఁగొట్టి కట్టుచుఁ
గాలుఁ జేయుఁ బడియఁ గావడించి
మనుమృగంబు గట్టికొని వచ్చుబలు వేఁట
కాఱువోలె వచ్చి కనిరి శంభు.

—2 ఆ. 86 ప.

కంసాలులు బంగారముమేలిమి నెఱుఁగుటకై యొర గల్లు నుపయోగించుచుండిరి. (1–32) దీపవర్తిసహాయమున నిధు లున్న తావుల గుర్తించుచుండిరి. (1–15; 1–26) నీళ్లు మోయుట చాల నీచ మయినవృత్తిగాఁ బరిగణింపఁ బడు చుండెను. (4–25) ఇట్టిక నమలి శపథము చేయుటయు (4–67) నభ్యాగతులకుఁ గర్పూరపాళీవిరాజితము లగువిడి యము లిచ్చుటయు (7–130) నానాఁటి దేశీయాచారములు. సురరాజు వలరాజు సుందరాకారంబు గని ముదితహృదయుం డగుచు సముచితాసనతాంబూల దాన సన్మానాదుల చేఁ బ్రహృష్టమనస్కుఁ జేసినాఁడు. (4–40) పిదప మఱొక చోట మన్మథుఁడు దేవేంద్రుని నియోగము నొప్పుకొనుచు 'నాకుం దగినకెలసంబుఁ గంటి దీని కింతకు మైకొంటిఁ దాంబూ లంబు దయసేయు మని వసంతసహితంబుగా సురరాజుచేత నపారసత్కారంబులు గొని' వీడుకొనినాఁడు (4–52). ఇది యానాఁటిదేశీయాచారమును సూచించుచున్నది. మేళముల వారు మేళ మాడించువారినుండి కార్యనిర్ణయసూచకముగఁ దాంబూలము పుచ్చుకొనుట నేఁటికిని శుభకార్యావసర ములలో నాచారముగా నున్నది. ఇల్లే యొవ రిచ్చినతాంబూల ములను వారు తిరిగి పుచ్చుకొనుట విడాకు లిచ్చుట. విడాకు లిచ్చునాచారము కూడ నాఁడు కలదు. (11–54) స్త్రీలచ్చన గాయ లాడుచుండిరి (2–79) తల యంటుకొనియు, నలుగు పూసికొనియు వారు 'అభ్యంజనోద్వర్తనస్నానములు' చేయు చుండిరి. (9–23). ఉద్వర్తనస్నానములో నామలకోద్వర్తనము శ్రేష్ఠ మయిన దని వారు తలఁచిరి. (7–78; 10–107) ఓలి

(ఉంకువ)యిచ్చుటయు (7–136),అరణ మిచ్చుటయు (7–136; 8–139) నాఁటి వివాహాచారములు. ఇల్లడ ముండుట కూడ నాఁడు కలదు. (6–91 ; 10–148) పెండ్లిండ్లు వివాహ మంటపములందు జరగెడివి (9–3). అట్టిసమయముల స్తంభ ములకు వస్త్రములఁ జుట్టెడివారు. వానికి కంబకట్లు (9–3) అని పేరు. మఱియు నాసమయముల పల్లవ, వస్త్ర, మకర, ముకుర తోరణములు (8–42), కలువలతోరణములుఁ గట్టు చుండిరి. మేలుకట్లు (9–3) కూడఁ గట్టెడివారు. ఆ కాలమునఁ గొందఱు కన్యలను దెచ్చి వివాహము చేసి సొమ్ము సంపా దించెడివారు. (10–96) వారికిఁ గన్యావాదు లని పేరు. సంబంధ నిశ్చయసూచకముగా వధువుశిరస్సుపైఁ బేలా లుంచుట యొక శాక్తేయసంప్రదాయముగాఁ గానవచ్చుచున్నది. దానికి ముద్రారోహణ మని పేరు. (7–139) నవమాశ్వాసము నందలి యీశ్వరుని పెండిలిపసదన మంతయు నానాఁడు క్షత్రియకుటుంబములలోఁ బెండ్లికుమారునికిఁ జేయు పెండిలి పసదనముగాఁ దోఁచును. అమరేంద్రుఁ 'డనేకసరత్రిసర పదకరాంగుళీయకోదరబంధకకటిసూత్ర శింజినికాద్యనేకాలం కారాలంకృతుం జేసి పసిండియాయగంబున సుఱియ సురం గంబుగాఁ దొంగలిపట్టియం గట్టి చెన్ను మిగులఁ గై సేసె నఁట! (9–25). ఉప్పరు లుప్పరిపెనములలో నుప్పొ వండుచుండిరి. (6–155) కుమ్మరులు సారెపైఁ గుండలు చేయుచుండిరి. కుమ్మరిసారెవలె మనము భ్రమించిన దఁట. సాలెవాండ్రు పడుగు, పేక నేత నేయుచుండిరి. (10–125)

వారు నేసినవస్త్రములు మిక్కిలి సన్నగా నుండెడివి. ఈ క్రింది పద్యము చూడుడు—

ఉ. అంబరనామధేయ ముచి
తార్థముగా జలసిక్తమై దుకూ
లంబు లదృశ్య మయ్యెఁ
గడు లజ్జఁ జలింప సతుల్ విటాళి మో
హంబునఁ జూడ గాలిఁ
దడి యాఱి తదంబరముల్ గటిప్రదే
శంబులఁ బొల్చెఁ దత్సతులు
సంతస మంద విటాళి వందఁగన్. -9 ఆ. 93 ప.

వానికి నేత్రంపు (బడగలు), నేత్రపట్టికామయము లని పేరు. (8–74; 8–25) పొంబట్టుచేలలు (3–12) వారు కట్టుచుండిరి. వస్త్రములకు నీలి పెట్టుట యానాఁటి చాకళ్లకుఁ దెలియును. (8–99) వా రుపయోగించుచుండినయద్దములు పిడియద్దములు. (చూ. అద్దంబుపిడిరొ. 3–5; ఆదర్శంబుపిడి 3–60). ఇవి కాక నిలువుటద్దములను గూడ వా రుపయోగించుచుండిరి. (9–17) ధనికులయిండ్లలో బంగారుటద్దము లుండినవి. (మహారజతాదర్శము 6–156). అద్దములకుఁ జిత్రములకు గవుసెన వేయుచుండిరి. ఈ గవుసెనకే కందెఱ యని కూడఁ బేరు. (5–118; 7–78). వారు కరయంత్రములయందుఁ గాశ్మీరజలము నింపి వసంతము చల్లుకొనుచుండిరి. (9–51; 10–24). అవి బంగారముతోఁ జేసినవి. (9–51). ఇట్టి క్రీడకు ముజ్జూట లాడుట యని పేరు. ఇవి కాక రాటనము లనఁబడు పెద్దజల

యంత్రములు కూడ నుండినవి. రాటన మనఁగాఁ జుట్టుఁ గుండ లమర్చినజలయంత్రము. ఒక చక్రముచుట్టు నమర్చిన కుండలలోఁ గొన్ని నీటిని ముంచుకొనునవి, కొన్ని పయినుండి నీటిని బోయునవి యగుటచే సంతతధార కలుగునట్టుగా నేర్పఱుపఁబడినవి. ప్రత్యేకముగా ధారాయంత్రములు నిలిపిన ధారాగృహములు కూడ నుండినవి. ఆ ధారాయంత్రము కీలు మూలమునఁ దిరుగునేర్పా టుండినది. అది సడలినచో ధారా గృహ మంతయు నీటితో నిండిపోయెడిది. (5–86). దుర్గముల గోడలపైఁ బావురముల బొమ్మలు నిలుపుచుండిరి. (7–113). నాఁటి గృహములందు మండియలును—ఇదే మండువాలు—(11–30) సోపానములును (8–74) నుండినవి. వారు శీతలిక లనఁబడు వట్టివేళ్లను, జల్లని పర్ణవిశేషములను (5–136) నుపయోగించెడివారు. సూర్యతప్తములై చంద్రకిరణ ములచేఁ జల్లనయినహంసోదకములను వారు త్రాగుచుండిరి. (7–78; 8–5). స్త్రీలు బొట్టు పెట్టుకొనెడివారు. (చూ. ఇడ్డ బొట్టువోలె. 6–15) నున్నని కోరకొప్పులు ధరించువారు. (8–143). అధరములకు రంగు పూసికొనెడివారు. దానికి వన్నివ యని పేరు. వన్నె వూన్చి (9–10), వన్నువు వెట్టిన మోడ్కి యని యీ విషయము ప్రస్తావింపఁబడినది. నాఁటి స్త్రీలు తమ ముంగురులయం దెట్టని యకరువులవంటిపోడి నలంకరించుకొనుచుండిరి. దానికి 'చిన్నిపువ్వు' అని పేరు. (9–126). 'హంసతిలక' మనుపేరు గలరాగిడిబిళ్లను వారు శిరోలంకారముగా ధరించెడివారు. ఆ కాలమువారు ఉప్పులో నూరవేసినమాంసపుముక్కలను నంజుకొనుచుండిరి. వానికి

్రగండ' లని పేరు. వా రీ యుప్పుగండలను
రిపై నెండఁబెట్టెడివారు (చూ. పందిరిపైఁ బర్చి యుప్పుఁ
; లెండఁబెట్టినరీతి. 11–172) ఇవి కాక మాంసపు
ౕలను నంజుళ్లుగాఁ గూడ నుపయోగించుచుండిరి. అవి
ంసోపదంశకము లని పేర్కొనఁబడినవి (9–132). ఆ
ముస శైవులలో నాహారనియమములనుగూర్చి యభి
ద భేదము లుండినట్లు తెలియుచున్నది. పరమార్థసాధన
కకు సరసాహారము భంజకము కా దనియు, మనస్సే
ాన మనియు నన్నిచోడుని యభిప్రాయము. (12–219)
పాన మాకాలమున సర్వసామాన్యము. (9–127) వారు
కల్లు (6–43) త్రావుచుండిరి. కల్లు తీయువారు 'గౌడు
ములు' పాడెడివారు. (6–45). ఆకాలపు స్త్రీలు దంపుళ్ల
లను, ఊయలపాటలను (4–89), పుష్పాపచయగీతములను
98) బాడుచుండిరి. బండి యిరుసులకుఁ గందెన పూసెడి
రు. (12–3). పురుషులు గంధపుష్పముల నమ్మెడివారు.
రికి 'గట్టివాలు' లని పేరు. కినుకట్టువిద్య—ఇది యాలోకన
్య యని పేర్కొనఁబడినది—(8–103), వశ్యౌషధములు
)–96), ధనుర్విద్యారహస్యములు (12–95) నాకాలములోఁ
ందఱికిఁ దెలిసి యుండినవి. ఇతరులను వశము చేసికొనుటకై
్యాక్షతలు చల్లుటయు (4–117), వశ్యాధిదేవత (5–29)
రాధించుటయు నాఁటిజనుల యాచారము. చెఱకు గాను
డుట వారికిఁ దెలియును. (1–30) గానుగునఁ బెట్టి
ాడించుట మిక్కిలి కఠిన మయినశిక్షగా భావింపఁబడుచుం
రు. (2–96). నాలుక కోసి యుప్పు నింపుట, త్రపుద్రవము